

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BAHTİYAR AYDIN

SAKALAR/İSKİTLER

Gizlenen Kök Atalarımız

Kaynak Yayınları No: 1005

Yayıncı Sertifika No: 42150

ISBN: 978-625-7697-63-7

1. Basım: Şubat 2022

Genel Yayın Yönetmeni

Tunca Arslan

Editör

Musa Sarıkaya

Sayfa ve Kapak Tasarım

Fatma Özbek Yalçın

Baskı ve Cilt

Murat Yalçınkaya - Assum Basım ve Mücellit

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi B/Blok 315 Zeytinburnu/İst.

Tel: 0212 613 00 01

Sertifika No: 42010

GÖREV KİTAP VE YAYINCILIK TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

Kuloğlu Mh. Gazeteci Erol Dernek Sk. Erman Han No: 5 /10 Beyoğlu 34433 İstanbul

www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: 0212 252 21 56-59 Faks: 0212 249 28 92

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rante.org>

Bahtiyar Aydın, 1967 Gümüşhane, Torul doğumludur. İlk, orta lise öğrenimini Gümüşhane'de yaptı. KTÜ, Gümüşhane MYO İnşaat Bölümünü bitirdi. Daha sonra Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İBBF İşletme Bölümünü de bitirip, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme mastırı yaparken, bir taraftan da özel sektörde iş hayatına atıldı. Ve 26 yıldır da özel sektörde şirket yöneticiliği yapmaktadır.

Bu süre içinde hobi olarak tarih okumaları yapan yazar, 2019 yılında Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZU) Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Tarih alanında akademik çalışmalarına tekrar başlamış ve bu kitabın konusu olan, 'Eski Çağ Tarihi'nde "Bir Turan Devleti: İskitler" adlı yeni bir yüksek lisans tezi yazıp, savunmasını da 2021 Ağustos ayında başarıyla yapmıştır. Yazarın tarih alanında doktora çalışmaları devam etmektedir. Yazar, evli ve iki çocuk babasıdır.

BAHTİYAR AYDIN

SAKALAR/İSKİTLER

Gizlenen Kök Atalarımız

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ KISIM	
GİRİŞ	13
1.1 İSKİT TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÖKENİ MESELESİ	15
1.2. DOĞU VE BATI KAYNAKLARINDA İSKİTLER	27
İKİNCİ KISIM	
İSKİT KÜLTÜR TARİHİ, SANATI, İNANCI, TÖRESİ VE GELENEKSEL YAŞAM TARZI	53
2.1. İSKİTLERDE YAZI	55
2.2. İSKİTLERDE PARA	65
2.3. İSKİT GÜZEL SANATLARI VE HAYVAN ÜSLUBU	69
2.4. İSKİTLERDE İNANÇ	81
2.5. İSKİTLERDE BESLENME	93
2.6. İSKİT ARABA EVLERİ, KEÇE, HALI VE KIYAFETLERİ	99
2.7. İSKİTLERDE TÖRE/HUKUK	109
2.8. İSKİTLERDE KADININ KONUMU	113
2.9. İSKİTLERDE KAN KARDEŞLİĞİ KÜLTÜRÜ	119
2.10. İSKİTLERDE KURGAN/MEZAR VE ÖLÜ GÖMME KÜLTÜRÜ	123
2.11. İSKİT-OĞUZ AYNILIĞI	133
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	147

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Ağustos 2021 tarihinde savunulan ve kabul edilen yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türk Tarihinin gizlenen eski çağlarını günümüze aktarmak, gerçek Türk Tarihini yeni nesillerin öğrenmesini sağlamak ve kasıtlı olarak karanlıkta bırakılan çeşitli sorulara cevap bulmaktır.

Türk Tarih Tezi'ni okuyan herkesin bildiği üzere, Atatürk ilkönce Sakaları/İskitleri araştırmıştır. Ancak Türkiye'de "devlet teorisi" Atatürk'ün ölümünden sonra maalesef yabancı teorisyenlerin manipülatif aktarımlarına maruz kalmıştır. Örneğin Türk devletlerinin doğuşunu ve bizim imparatorluklar ve ordu geleneğimizin bugünkü devlet kurum ve işleyişlerine aktardıkları mirası inceleyen çalışmalar pek yapılmadı. İskit Yazıtları (Macaristan'daki Maros Nehri civarındaki Vuin köyünde bulunan 23 parça Altın Eşya Yazıtları, Romanya'daki Siebenbürgen köylerinde Homorodkaracsoni'da bulunan Yazıt Kömeç/Kömeç Yazıtı, Stalingrad ile Salsk arasında bulunan ve Novoçerkassk Müzesi'ndeki Gümüş Şişe ve Kil Şişe Yazıtı, Bulgaristan'da bulunan Şuman Sintaşı Yazıtı, Nagyszentmiklós Yazıtları'ndan çıkan yazı, Uluguç Yazıtı ile Esin-Anıç'ta bir kabın altına yazılmış yazı), Yine, Orhun Yazıtları, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i, Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı*

Lügat-it Türk'teki "Türk" maddesi bile devlet teorisi açısından incelenip ele alınmamıştır!

İskitler, geniş kültür coğrafyasıyla tarihte oynadıkları rol, yarattıkları sanat eserleri ve atlı kavimler medeniyetinin kurucusu olmaları sebebiyle hareketli bir kavimdir. İskit kültürü, antik Doğu ve antik Batı kaynaklarıyla birlikte, arkeolojik buluntular, İskit yazıtları ve kurganlarından çıkan buluntularla aydınlatılmaktadır. İskitlerin bıraktığı kültür mirası hakkında özellikle kurganlar ve yazıtlar çok önemli bilgiler vermektedir.

Sibiryadan Çin Denizi'ne, Moğolistan'dan Tuna Nehri'ne, Afganistan'dan Hindistan'a, Azerbaycan'dan, İran'dan Anadolu'ya, Trakya'ya, Mısır'a, Filistin'e kadar uzanan, tarihin gördüğü en büyük konfederasyonu kuran İskitler, ticarete ve sanatta ileri seviyede bir uygarlığa sahipti.

Sağlık için 14 koruyucu bakteri barındıran kırmızı, Batılılar ilk defa 19. yüzyılın sonunda tanımış ve ilaç niyetine içmişlerdir (İskoç bir doktorun Moğolistan gezisinde tanıyıp öğrendiği ve 1885 yılında Londra'da kurduğu Kırmızı Enstitüsü'nde ürettiği kırmızılar o yıllarda eczanede ilaç niyetine satılıyordu).

Binlerce yıl önce atları eğitip kırmızı üreten, hakanlarına altın elbiseli zırh diken, dünyanın en eski halısı "Pazırık Halısı"nı yaratan, "bozkırın kuyumcuları" diye anılan "Atlı Çoban Kültürü"nün mimarlarını Batılılar neden göçebe diye küçük görmüşlerdir?

"Türk Devlet Teorisi" Ön Türklerin Atlı Çoban Kültürü'yle başlar. "Atlı Çoban Kültürü'nden devlet mi olur" diyen Batılılar, yıllardır coğrafyalarındaki arkeolojik kazılarda kendi atalarına ait bir at kemiği aramaktadır. O halde at kemiklerinden onur ve gurur kazanma peşinde olan Batılılar, söz, devlet ve imparatorluk kurmaya gelince; at besleyenleri, at üzerinde uzun süre durabilmek için damgalı pantolon yapanları, ata üzengi takarak at üzerinden isabetli ok atanları, atlı süvari ordularıyla savaşlarda yenilmeyen, hatta dünyaya savaşmayı öğretenleri, tarihin bilinen en eski çağlarında karavan arabalarında yaşayan, atlı arabalarıyla seyahat edenleri neden hor görme gayretindedirler?

Tüm bunları genel klişelerden uzak, toplumların birbirine olan üstünlüğünün en olası ölçütü ve yaşamın devamlılığının nedeni olan doğaya-ekolojiye duyulan saygı ve bağlılık açısından inceledik. Bu çalışmada, İskitlerin dili, yazısı, parası, inancı, töresi, beslenmesi, yaşam tarzı, sanatı, kadınların konumu ve coğrafyası ortaya konularak, İskit-Oğuz Aynılığı da karşılaştırılmıştır. İskitlerin devamında, aynı kültür-sanatı ve yaşam tarzını sürdüren Hunları ve bu kültürün daha sonraları, devamındaki Göktürklerle, Selçuklulara ve erken Osmanlı'ya yansımalarını da gösterdik.

Bu kitabın hazırlanmasında bana yardımcı olan tıpcı kızım Bahar'a, sabırlı eşim Rahşan'a, fikirleriyle yön veren abim Prof. Dr. Kenan Aydın'a, geniş vizyonu ile tezime değer katan danışman hocam, İZU Tarih Bölüm Başkanı Doç Dr Beytullah Kaya ile sanat tarihçisi editörüm Musa Sarıkaya'ya, kapak ve sayfa tasarımını yapan Fatma Özbek'e çok teşekkür ediyorum.

Bahtiyar Aydın
Eski Çağ Tarihi Uzmanı
İstanbul, Ataşehir, Ocak 2022

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ

1.1 İSKİT TARİHİ, COĞRAFYASI VE KÖKENİ MESELESİ

*Bu memleket tarihte Türk'tü, bugün de
Türk'tür ve sonsuza dek Türk olarak
yaşayacaktır.*

16 Mart 1923

Mustafa Kemal Atatürk¹

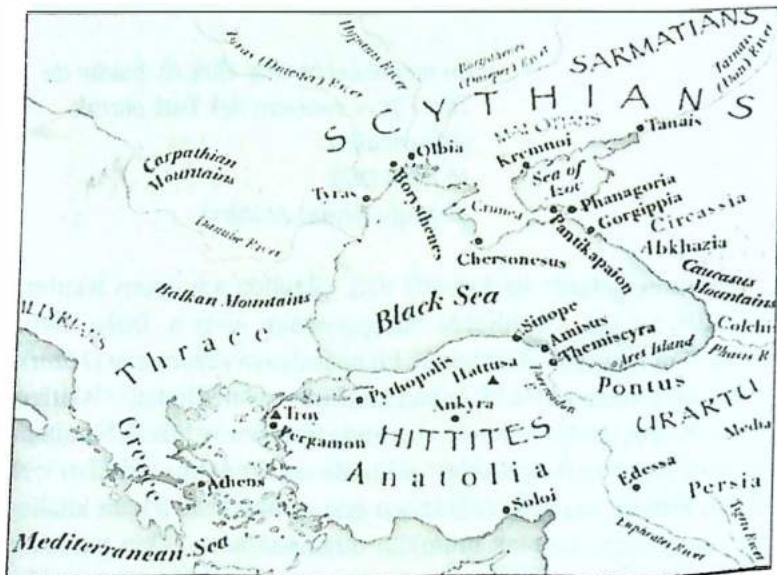
Yazılı belgelerde ilk kez MÖ VIII. yüzyılda adı geçen İskitler, MÖ VIII. ve VII. yüzyıllarda Mançurya'dan Altay'a, Doğu Avrupa'dan Ön Asya'ya kadar büyük bir coğrafyaya yayılmış ve 12 özerk kağanlıktan oluşan tek bir hakan tarafından yönetilmiştir.² İskitler, savaş zamanları bir hakanın etrafında birleşen ve büyük bir alana yayılan "yarı özerk krallıklar" şeklinde tarihte sahne aldıkları için tüm İskitlerin yaşadığı coğrafyayı eski zamanlarda tek bir kitabe-de veya eserde bulmak mümkün olmamaktadır. Lakin parçaları birleştirdiğimiz zaman İskit coğrafyasını ortaya koymak mümkün olacaktır.

¹ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.218.

² Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.52.

Arkeolojik buluntulara göre MÖ IX. yüzyılın içinde İskitler, Tuna Nehri'nden Çin'in batı sınırlarına kadar uzanan büyük bir coğrafyaya yayılmışlardır.³ Kuzeydoğu bozkır bölgesi yüksek Pamir, Tien-Şan, Altay dağ kolları ve Batı Türkistan üzerinden batıya ve aşağı Tuna bölgesine kadar bütün Güney Rusya'ya yayılmıştır. Batıda Silezya'ya (Polonya) kadar uzanan bölgenin, Doğu Türkistan ve Gobi bölgesiyle olan bağlantısı doğudaki çok sayıda geçitle kurulabilmiştir.⁴

Bölgenin doğu tarafında geniş göller ve nehirler bulmuş, batı tarafında ise oldukça verimli topraklara sahip olmuşlardır. Güneye doğru uzanan geniş sahalardan da Hazar, Karadeniz ve Azak Denizi'yle İran'ın (Yunanca eski Persia) kuzeyindeki geniş yaylalara ve Kafkaslar'a uzanmışlardır.

Yunanistan ve Karadeniz'in kuzeyindeki Tauri/İskitler. Kaynak: Michele Angel (çizim), Adrienne Mayor, *The Amazons*, Princeton Univ. Press 2014, s39

3 İlhami Durmuş, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.43.

4 Age, s.95.

Konargöçer yaşam süren kavimlerin aradığı coğrafya bulunmuş, göçler amacına ulaşmıştır. Bu sebeplerden olmalı ki Batı Türkistan bozkır bölgesinden Tuna nehrine uzanıp, güneydeki eski Persia'nın kuzeyindeki coğrafyayı da yurt tutmuşlardır. Özellikle Türk okuyucular, bazen de Batılı okuyucular "İranlı" kelimesini etnik ifade gibi anlayarak çoğu zaman yanlış çıkarımlara varmaktadır. Susular, Elamlılar ve Medlerin yaşadıkları bölgelerin, Greklerin *Persia* dedikleri eski İran ülkesiyle ilgisi yoktur; çünkü Persia, o dönemlerde Basra Körfezi'nin güneydoğusundaki küçük bir bölgenin adıdır. Ancak I. Kiros zamanından itibaren eski kavimlerin bölgeleri Persler tarafından istila edilerek Persia'ya katılmış ve Persia sınırları genişletilmiştir. Coğrafi bölge olarak küçük Persia'nın dışında kalan geniş alanda I. Kiros öncesinde Türk soylular vardır.⁵

Herodot, Aristo, Pompeius, Justin gibi eski tarihçiler ve bilginler ile François Lenormant, Jules Oppert, Edwin Norris gibi diğer bazı modern tarihçiler, arkeologlar, dilbilimciler, nümizmatikçiler, Asurologlar, Sümerologlar, Persopologlar... Doğrudan veya dolaylı olarak Turanilerin tarihin en eski kavmi ve en erken üç kıtaya yayılan bir ulus olduğunu söylemişlerdir. Alman dilbilimci ve tarihçi Baron Busen, Kuzey Hindistan ve İndus Nehri bölgesi halklarının dilinin Türk soylularının dilinden türemiş olduğu görüşündedir. Tevrat'ın ilk kitabı olan *Tekvin*'de Nuh Tufanı'ndan sonra insanlığın yeniden türeyişinin aktarıldığı bölümde Medler ve İskitler varken İranlıların varlığından hiç söz edilmemiştir. MÖ 1500 yılı civarı yazıldığı söylenen *Tekvin*'in yazıldığı zamanlarda bugünkü İran topraklarında Persler veya Batılıların anladığı anlamda Aryanlar henüz ortada yoktur. Nitekim Lenormant, Oppert, Norris, I. Taylor, N. L. Westergaard, H. C. Rawlinson, F. de Saulcy, E. Norris gibi Batılı tarihçilere göre Perslerin İran topraklarına gelişleri MÖ 9. veya 8. yüzyıldır.⁶ Bu da demektir ki İran toprak-

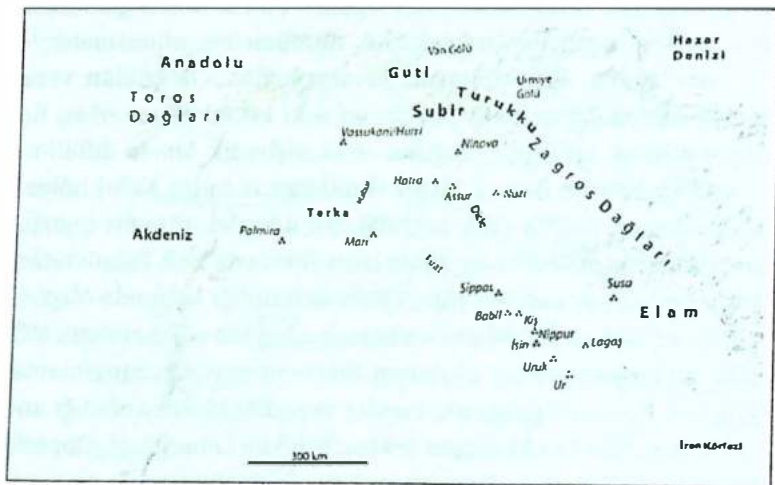
5 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2013, s.18.

6 Age, s.189-209.

ları tarihin en eski devirlerinden beri Turanlıların, Elamlıların ve Türklerin topraklarıydı. İranlılardan önceki sahipleriye Medler ve İskitlerdir.⁷

Herodot'un bildirdiğine göre İskitler, Kimmerleri kovalayarak Ön Asya'ya gelmiş ve Medlerin egemenliğine son verip 28 yıl Ön Asya'da hâkimiyet kurmuşlardır; sonra tekrar Urartuların yaşadığı coğrafyaya çekilmişlerdir.⁸

İskitlerin Ön Asya'da, Mezopotamya'yı (Yun. Suriye) baskı altına alıp (MÖ 611)⁹ Filistin'e, Mısır'a kadar gittikleri düşünüldüğünde ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldıkları daha iyi anlaşılmaktadır. İskitlerin bu kadar geniş bir coğrafyada tek hükümdar tarafından idare edilmelerinin zorluğu ortadadır. Bu durumdan dolayı idari yapıları yayıldıkları coğrafyanın genişliğinden etkilenmiştir. Askeri teşkilatları onların sürekli yeni topraklar elde etmeleri ve farklı kavimlerle mücadeleye girmeleri sonucunda gelişmiştir.

Mezopotamya MÖ yaklaşık 2500-1000

7 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.11-12.

8 İlhami Durmuş, *İskitler*, 87.

9 Age, s.86.

Antik dönem yazarı Thukididis, İskitlerin askeri yönden gücünü tasvir ederken, İskitler ile Avrupa devletleri teker teker ele alınıp karşılaştırıldığında hiç kimsenin İskitlere karşı koyamayacağını ve hatta Asya'daki tüm devletlerin İskitlere karşı birleşse bile yine de üstün gelemeyeceğini aktarırken o da Herodot gibi İskit atlı birliklerine işaret etmektedir. O çağlarda birçok kavim yürüyen süvari birlikleriyle savaşırken, süratli hareket edip at üstünde uzaktan ve her yöne ok atan İskit atlı birlikleri tüm ordulara karşı üstünlük sağlıyordu. Buradan İskitlerin çok güçlü bir askeri organizasyonu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁰

*Melitopol Kurganında
bulunan bir yay sadağı*

Temelde Herodot (MÖ 484-MÖ 425) İskit bilimciliğinin babası kabul edilir. Asur kaynaklarının da onayladığı Yunan kaynaklarına göre Kimmerleri yenen İskitler, Azak Denizi'nin batı sahillerindeki Kuzey Karadeniz yakasındaki topraklara yerleşmiş olup başta Herodot olmak üzere pek çok Grek kaynağı bölgeye "Pontiya Bozkırları" (Dinyeper Nehri'nden Ural Dağları'na kadar olan alan) adını vermiştir. Herodot "Karadeniz'in kuzeyindeki İskit coğrafyasında sekiz nehir vardır" diyerek bu nehirlerin başlıcalarının Tuna, Dinyester, Dinyeper ve Don Nehirleri olduğu bilgisini vermiştir.

Anadolu'da ise Kızılırmak'a kadar olan bölgenin doğusuna "İskit coğrafyası" demiştir.¹¹ Söz konusu bu nehirlerin yanında Hazar Denizi, Azak Denizi ve Karadeniz'in her iki yakasında da İskit

¹⁰ İlhami Durmuş, *İskitler*, s.96.

¹¹ Herodot, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.314.

varlığına işaret etmiştir. Anadolu'da, Kızılırmak'ın doğusunda¹² ve Çoruh Vadisi boyunca İskit varlığı bulunduğunu Yunan general Ksenofon (MÖ 431-MÖ 354) *Anabasis* (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserinde belirtmiştir.¹³

Modern tarihçilikte İskit bilimci olarak kabul edilen Arkeolog Tadeusz Sulimirski (1898-1983), İskitlerin Pontiya bozkırlarını ele geçirme tarihinin MÖ 9. ve MÖ 8. yüzyıllar olduğunu öne sürer. Sulimirski, bu dönemlerden daha eski bir tarih olasılığının mümkün olduğunu söylese de somut İskit uygarlığının görüldüğü dönemi bütün eski çağ tarihçileri gibi MÖ 7. yüzyıl olarak kabul etmektedir. İskitler, bölgeye sonradan gelen bir kavim olduğundan onların kökleri ve geldiği coğrafya hakkında muhtelif fikirlerin oluşması da doğaldır. Herodot, İskitlerin Pontiya bozkırlarına Asya'dan geldiğini söylemiştir. R. Grosse de arkeolojiye dayanarak İskitlerin köklerini Türkistan'a ve Batı Sibirya'ya bağlayarak Herodot'un bilgilerini onaylamıştır. İskitler, tunç çağında (MÖ 3000-MÖ 1000) hem hayvancılık hem çiftçilikle meşgul olan göçebe bir halktır. Göçebe yaşam İskitleri tehlike anında sahip oldukları yurtlarını, tekerlekli evleriyle, çok hızlı bir şekilde değiştirmeye zorluyordu. Bu sebeple İskitlerin kalıcılıkları kısa oluyordu, daimi meskenleri çok azdı. Herodot'un tasvir ettiği dönemlerde de İskitlerin şehirleri görüldüğü kadarıyla olmamıştır. Aynı durum İskitler gibi göçebe yaşam süren Kimmerler için de geçerlidir.

Antik Yunan yazarı ve ozanı Homeros (MÖ 9. yüzyıl) *Odysseia*'sında Pontiya bozkırlarına yerleşmiş kavimden "kısarak sağanlar", "kısarak sütü içenler" şeklinde bahsetmiştir. T. Sulimirski'ye göre Hesiodos "kısarak sağan" tabiriyle İskitlerden ilk bahseden kişidir. T. Sulimirski, Homeros'un "kısarak sağanlar" ifadesiyle İskitleri kastettiğini ihtimal dahilinde görmektedir.

Herodot, İskitler ile Kimmerlerin birbirine çok benzediğini ve pek çok ortak yaşam alanları olduğunu söyleyerek İskitler ile

12 İlhami Durmuş, *age*, s.86.

13 Ksenophon, *Anabasis/On Binlerin Dönüşü*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.130.

Kimmerlerin toplumsal hayatları ile iktisadi hayatlarının birbiriy-le uyuştüğunu söylemiştir. Herodot dahil pek çok eskiçağ yazarı ağız birliği etmişçesine İskitlerin metal eserleri ile Kimmerlerin eserlerini birbirinden ayırt etmenin neredeyse imkânsız olduğunu söylemiştir.¹⁴ Benzer bir durum Kimmer ve İskit çağından daha geride, Sibiry ve Altay civarında da görülmektedir. Arkeolog Semih Güneri *Türk-Altay Kuramı* adlı eserinde MÖ 8. yüzyıl İskit çağı öncesinde yatan en az 7 bin yıllık bir birikimi anlayabilmek için sırasıyla demir çağı, eneolitik çağ ve neolitik çağda anayurt Yeni-sey-Lena bölgesinde neler olduğunu, Türk halklarının bu erken tarihsel evreler içinde hangi koşullarda bulunduğunu ortaya çıkartmak gerektiğine işaret etmektedir. Güneri "MÖ 8. yüzyıldan sonra 'İskit çağı' olduğu için bu kültürü biliyoruz" diyerek, "aynı toprak parçasını kullanmayan, savaş zamanları hariç tek bir lider önderliğinde toplanmamış, temel ortak maddi kültürleri içinde farklı yerel arkeolojik stiller geliştirmiş, ama tek ortak nokta olarak Türkçede birleşen milattan sonraki klasik Türk dönemlerindeki gibi bölgede birden fazla gruptan söz edebiliriz" diyerek aynı ve yakın coğrafyada bulunan konargöçer toplulukların dil ve kültürel yapısının birbirine benzediğini söylemektedir.¹⁵

Murat İskenderoviç Adjiyev *Türklerin Saklı Tarihi* adlı eserinde Rusların, önceleri kökenlerini Bosfor-Kimmer devleti ve İskitle-re, sonradan da Slavlara bağlandıklarını söylemektedir. Adjiyev, Rusların köklerini bağladıkları birbirine benzeyen bozkır kavimlerinin aslında "Kıpçak" olduğunu belirtip Kıpçakların da İskit ve Hun tayfaları olduğunu aktarmaktadır. Adjiyev'e göre Sibiry'dan, Altaylar'dan başlayıp Kuzey Hindistan, İran, Ön Asya ve Kuzey Afrika yönlerine dağılan insan seli misali büyük göçler olmuştur. Adjiyev'e göre bu emsali görülmemiş nüfus patlamasını yaratan tayfalar Saka, İskit, Hun, Aryan, Get, Got, Türk, Saks, Poloveç,

14 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, çev. İlyas Topsakal, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2009, s.3-4.

15 Semih Güneri, *Türk Altay Kuramı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2018, s.81-82.

Cermen, Burgun, Kuman olarak isimlendirilen ve aynı dili, Türkçeyi, konuşan aynı pınardan beslenen, dış görünüşleri birbirinden farksız, kendilerine 30'dan fazla isim verilen Altay kavimleridir.¹⁶

İranlı müellifler, Herodot'un ve yukarıda ismi geçen diğer Grek yazarların aksine İskitler için "saka" tabirini kullanmıştır. İran kaynaklarında kullanılan "saka" kelimesinin anlamı Yazıcı'ya göre "kahramanlık belirten erkek adı"dır. Ünlü Kıpçak hükümdarlarından birinin adı "Saka Han'dır. Saka kelimesinin "dağ yamacı" anlamına geldiği, Çağatay Türkçesinde de "sak" kelimesinin "yan" (taraf) anlamına geldiği, bu durumda İskitlerin hâkimiyet alanının anayurdun yan tarafına düştüğü de belirtilmektedir. *Codex Cumanicus* yazarı, Latince, Tibetçe ve Çince metinleri Macarca'ya çeviren Géza Kuun "Sakai" adının "sağ", "akıllı", "yetenekli", "ileri görüşlü" anlamına gelen sözlerle aynı olduğunu belirtmiştir.¹⁷ "Sa/sak" kelimesi birçok Türk lehçesinde "yay" manasına, bazı Türk lehçelerinde ise "kuvvet, güç" anlamına gelmektedir.¹⁸

İranlılar, İskitlerin;

- Fergana, Orta Tiyanşan ve Kaşgar taraflarında,
- Aral Gölü ve Hazar Denizi arasında,
- Şimdiki Rusya'nın güneyinde

yaşayanlarını bu hâkim milletin üç grubu olarak tanımlamışlardır. Ahamenid İmparatoru Büyük Dara'nın kitabesi böyledir.¹⁹

Türk destanlarında "Alp Er Tunga", İran destanlarında "Afrasiyab" adıyla tanınan kahraman, büyük İskit devletinin en şevketli devrini, sükût ve barış çağını yaşatan kahraman olarak kabul edilir. İran destanlarında Afrasiyab'ın İranlılarla olan mücadeleleri ve

16 Murat Adji, *Türklerin Saklı Tarihi*. çev. Varol Tümer, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2020, s.22-23.

17 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.209.

18 İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1993, s.10.

19 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.51.

onun hakkındaki efsaneleri anlatılmaktadır. Bu kitabelerde Alp Er Tunga'nın, Keyhüsrev (Medya hükümdarı Siyaksares) tarafından yenildikten sonra (MÖ 625) yine onun tarafından Tiyanşan'da Koçkarbaşı ve Kimekler ülkesine (Altaylar'a) kadar takip edilmesi; nihayet Azerbaycan'da Keyhüsrev'in eline geçerek öldürülmesi ve kendinden sonra oğullarının devri anlatılmaktadır. Bu kitabelerden anlaşıldığına göre İskit hâkimiyetinin altın devri, büyük İskit fatihi Alp Er Tunga'nın Medya hükümdarı Keyhüsrev tarafından yenilerek ele geçirilip öldürülmesi neticesinde sona ermiştir. Asuri kitabelerde ve Yunan kaynaklarında verilen bilgi ile Çinlilerin, MÖ 623'te Suo/İskit devletinin 12 krallığını zapt ve işgal eylediklerine dair Çin kaydı, Herodot'un aktardıklarını doğrulamaktadır. MÖ 530'da Ahamenid İmparatoru Kiros ve 485'te Büyük Dara, Türkistan seferine çıktıklarında İskitlerin hükümdarlığı devam etmektedir. Togan'a göre Afrasiyab'ın (Alp Er Tunga) oğullarının hükümdarlığına dair İran rivayetleri üstte belirtilen diğer tarihi kayıtlara uymaktadır.²⁰ Ön Asya ve Uzakdoğu'daki İskitlerle ilgili kayıtlar, MÖ 625-623 arasında cereyan eden olayları yansıtmaktadır. Togan, MÖ 569 yılına ait "Hunların da ecdadı olduğunu söylediği İskit kavmiyle" siyasi münasebetlerine ait Çin kayıtlarının olduğunu söyleyerek antik Batı ve İran kaynaklarını Çin kaynaklarından teyit etmiştir.²¹

Ahamenid Kralı I. Darius'un (MÖ 522-486) Behistun (Bisütun) Yazıtı üç dilde yazılmış, bu yazıtta Darius'un tahta geçişi ve zaferleri anlatılmıştır. Yazıtta "Behistun" adının verilmesi bulunduğu yerin aynı adla anılmasındandır. Yazıtın üç dilli olması ise yaşadığı halkların dilinden dolayıdır. Yazıtın beş sütundan oluşan ilk kısmı, o günkü Pehlevice (Derice veya Darice) diliyle yazılmıştır. Ortadaki üç sütundan oluşan kısım, Batılı bilginlerin İskitçe-Medce, İskitçe-Tatarca ve Yeni Elamca dedikleri dille yazılmıştır. Yazıtın ortadaki kısmının diline, 1822 yılında Medce diyen ilk

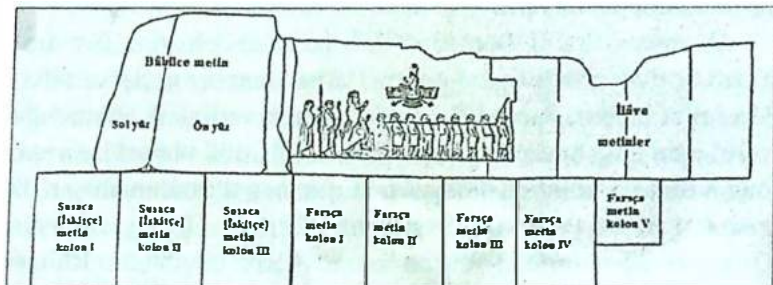
20 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.52.

21 Age, s.55.

bilginlerden birisi J. Saint-Martin'dir.²² Bu yazıta göre Medler dil ve ırk bakımından Perslerden farklıdır. Jules Oppert bu yazıtları okumuş, 1855 yılında yayınladığı *Ecriture Anarienne* adlı eserinde Asur ülkesindeki ilk konuşulan dilin, Türkçe ve Moğolcayla akraba Turani bir dil olduğunu savunmuştur. Bayrakdar'a göre bazı bilginler onun bu tezine karşı çıkmışlarsa da sonraki ve günümüzdeki çalışmalar Oppert'i doğrulamıştır.²³

Bisutun Yazıtı, Persepolis

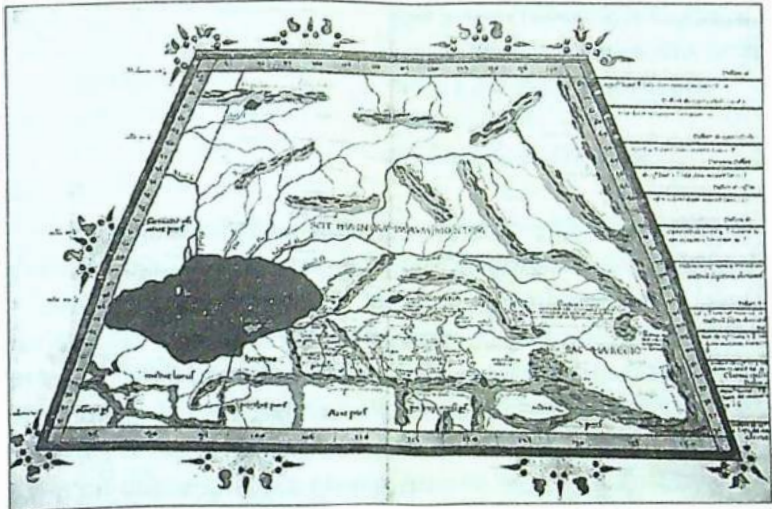
Eski Farsça, İskitçe (Sakaca) ve Babilce yazılan Bihustun yazıtının çizim hali

22 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.23.

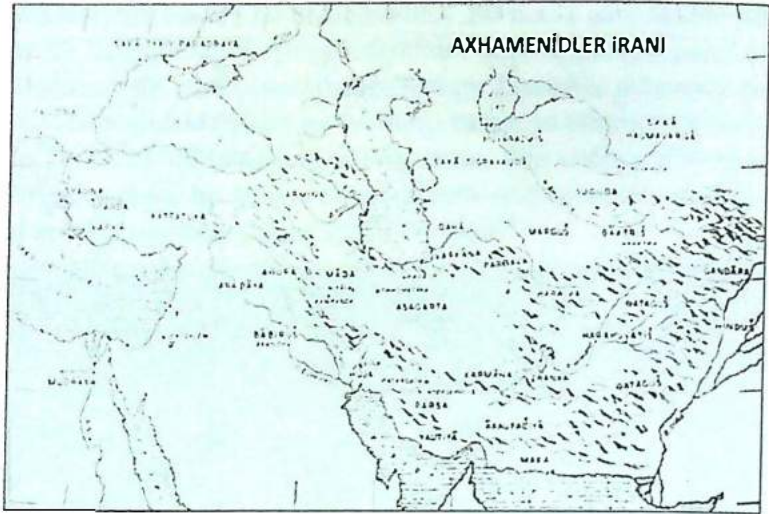
23 Age, s.205.

Himalaya dağlarının ötesindeki (doğusundaki) İskitya

Himalaya dağlarının içerisindeki (batısındaki) İskitya

I. Darius döneminde (MÖ 550-486) üç Türk Sak/İskit topluluğunun bulunduğu coğrafyalar

1.2. DOĞU VE BATI KAYNAKLARINDA İSKİTLER

Türk milleti, tarihinle övün; çünkü senin ataların uygarlıklar kuran, devletler, imparatorluklar yaratan bir varlıktır. Sen, Anadolu denilen bu yurda sonradan gelme değil, ilk yerleşip uygarlık kuranların çocuklarsın. Fakat geleceğine güvenebilmek için bugün çalışman gerekir; çünkü yalnız tarih övücü bir meziyet sayılmaz.

1 Kasım 1934

Mustafa Kemal Atatürk²⁴

İskitler hakkında kaynaklar, genel olarak antik Batı kaynakları ve antik Doğu kaynakları olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

Antik Batı kaynaklarında; MÖ 9. yüzyılda Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia*'sı; kuzeyin geniş düzlüklerinde yaşayan, kısrak sağan ve kırmızı içen dürüst insanlardan bahsetmektedir. Hesiodos'un şiirlerinde ise İskitler "skudai" olarak yer almıştır. Şair Aristeas (d. MÖ 600) ve tarihçi Hekataios'un (d. MÖ 550) eserlerine atıfla Herodot'un dokuz kitaptan oluşan *Historia* adlı eserinin dördüncü

24 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.27, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.45.

kitabının değişik bölümlerinde Hipokrat'ın *Havalar, Sular ve Mev-kiler* adlı kitabında, Thukididis'in *Peleponnesoslularla Atinalıların Savaşı*, Ctesias'ın *Percica'sı*, Hipokrat'ın *Se Aere'si* ve Amasyalı Strabon'un (MÖ 63-MS 24) *Geōgraphika* adını taşıyan 17 kitaplık coğrafya eserinin değişik bölümlerinde İskitlerin tarihi ve âdetleri hakkında bilgiler verilmiştir.²⁵

Diodorus Sicullus'un ikinci kitabı, Plinius'un *Naturalis Historia'sı*, MÖ 7. yüzyıldan itibaren Lesboslu (Midilli) kadın şair Sappho, Hellespontuslu Aristeeas, Miletli Hekataios, Ozan Pindare, Attikalı üç trajedi ustaları Eshilos, Sofokles ve Euripides, Plutarhos, Theopompe, Sefhore, İskenderiyeli Ptolemaios'un (Batlamyus) eserleri de temel antik Batı kaynaklarından sayılmakta ve İskitlerden bahsetmektedirler.²⁶

Ksenophon'un *Anabasis* (On Binlerin Dönüşü) adlı eseri de MÖ 5. yüzyıl sonlarında Anadolu'daki İskitler hakkında bilgi vermiştir. Bu eserden Kızılırmak'ın doğusundaki İskit varlığı ile Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu, Çoruh Nehri çevresindeki İskit varlığı anlaşılmıştır.²⁷

Karadeniz'in kuzeyinde/denizin ötesindeki İskitler hakkında MÖ 2. yüzyıldan itibaren yükselen Roma'yla birlikte oluşan Latince eserler de bilgi vermektedir. Daha sonraki dönemde Priskos, Jordanes ve MS 96 ile MS 378 yılları arasındaki Roma tarihini yazan Ammianus Marcellinus da önemli bilgiler vermiştir.

Antik Doğu kaynakları ise Çin kaynakları ile Asarhaddon ve Assurbanipal'e ait Asur krallarının kaynakları, parçalı bilgiler içeren Urartu kaynakları, Asur'un çöküşü ve Ninova'nın (Ninova Asur devletine başkentlik yapan, Irak'ın kuzeyindeki Musul kenti ve civarıdır) çöküşü hakkında bilgi veren Babil kaynakları ile Ahamenid Kralı Büyük Darius'a ait Persepolis-Bisutun Yazıtı ve İbranilerin Kutsal Kitabı Ahdiatik (Eski Ahit) ve de Khroneli Moses gibi kaynaklardır.

25 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.207.

26 Hasan Göktürk Erdoğan, *Türk Töresi*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2018, s.18.

27 Ksenophon, *Anabasis/On Binlerin Dönüşü*, s.130.

Bu kaynaklarda İskitler genel olarak şu şekilde anılmaktadır:

Bazı Ermeni kaynaklarında İskitler "Şak/Sak" olarak geçmiştir. *Ermeni Tarihi* isimli eserini 1265 yılında tamamlayan Ermeni tarihçi Kiragos bu eserinde, 1071 yılındaki Malazgirt Savaşına atıf yaparken "İskitler geri döndü" diyerek Selçuklulara İskitler demiştir.²⁸

İskitler Urartu kaynaklarında "İşkigulu ve Saga", eski İran kaynaklarında "Sak-Saka" ve Ahdiatik'te ise (Tevrat) "Aşkenaz" olarak yer almaktadırlar. Pers kaynaklarında İskitlerden genel olarak "Saka", Ön Asya'nın çiviyazılı Asur kaynaklarında ise "Aşguzai veya İşkuzai" diye bahsedilmiştir.²⁹

Bizans kaynaklarında İskitlere, Türkler (Theophylactus Simocatta) ve Hunlar (Theophenes Confessor) denilmiştir. Bizanslılar ve İranlılar tarafından Hunlar da zaten Türkler olarak biliniyordu.³⁰

Kraliyet Yazıtları olarak bilinen İran'daki Nakşi Rüstem, Persepolis ve Susa'daki Pers kralı I. Darius Yazıtı'na göre İskitler dörde ayrılmakta ve onlara;

- "Saka Haumavarga" (Haoma içen İskitler),
- "Saka Tigraxauda" (Sivri şapkalı İskitler),
- "Saka tyaiy paradraya" (Denizin ötesindeki İskitler) ve
- "Saka tyaiy para Sugdam" (Sogdiana'nın/Semerkant'ın ötesindekiler) denilmektedir.

Strabon, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Sarmatlar ve Alanları İskitlerden saymıştır. Strabon, Hazar Denizi'nin doğusunda sırasıyla Daae, Massaget ve Saka isimli konargöçer topluluklarının bulunduğunu söyleyerek bu toplulukların hepsine İskit demiştir. Herodot, Strabon gibi, Massegetlerin ve Sakaların İskit tayfaları

28 İbrahim Telliöğlu, *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2020, s.31.

29 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.206.

30 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016, s.56.

olduğunu söylemektedir. Romalı asker-tarihçi Ammianus Marcellenus'tan öğrendiğimize göre Alanlara daha önce Massagetler deniliyordu. Ona göre İskitler olarak bilinen "Daaeler" Hazar Denizi'nin hemen doğusunda, Massagetler, Oxus (Amu Derya/Ceyhun) ve Jaxartes (Sir Derya/Seyhun) nehirleri arasında, İskitler ise Jaxartes nehrinin hemen doğusunda yaşamaktadır. Herodot, İskitlerin Orta Asya'da yaşayan Massegetlere yenilmesi ve sonrasında batıya doğru göç etmeleri nedeniyle, İskitlerin köklerinin Orta Asya'da olduğuna işaret etmektedir. Herodot, Karadeniz'in kuzeyindeki İskitlerin her iki yanının da denizle çevrili olduğunu söylemiş, batı ucunu Trakya kıyılarından bir körfez çizerek günümüzdeki Kırım'a uzatmıştır.³¹

Roma kaynakları İranlıların kökeninin İskitler olduğunu bize bildirmektedir. Ammianus Marcellenus, İskitleri İranlı değil, İranlıları İskit saymıştır. Doğu Roma kaynaklarına göre de Massegetler, Hunlar olarak biliniyordu (Prokopius). Doğu Roma/Bizans tarihçilerinden Menander Protektor, Türklerin eskiden İskitler diye çağrıldığını ve İskitçe konuştuklarını yazar. Bizans kaynaklarında İskitlere Türkler ve Hunlar denilmiştir. İskitler, Müllenhoff'a göre İranlı, Neuman'a göre Moğol, Samaksasof'a göre Slav, Fiesel'e göre Germendir. Grakov gibi günümüz tarihçilerinin birçoğu İskit tanımlamasını İran üzerinden yapmaktadır. Oysa Ermeni, eski İran, Yunan, Roma, Çin, Arap, Asur/Süryani ve Avrupa ortaçağlarında yazılmış kaynaklarda yer alan bilgilere baktığımızda İskitlerin İranlılarla ilişkilendirildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.³²

Herodot, İskit Konfederasyonunu kuran ve hükmeden aristokrat zümreye "Han İskitleri" manasında "Çar İskitler" demiştir. *Çar İskitler* adlı eserinde İskit İmparatorluğunu bir konfederasyon şeklinde kuran ve yöneten yönetici aristokrat sınıfın Türk ve/veya

31 Herodot, *Tarih*, s.335-336.

32 İlhami Durmuş, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.12-20.

Turani olduğunu ortaya koyan Zaur Hasanov'a göre İskitya'yı baştan başa gezmek için yedi dil bilmek gerekmektedir.³³

Hasanov *Çar İskitler* adlı eserinde İskit dili ve mitolojisinin, V. İ. Abayev, S. S. Bessonov, K. Videngren, J. Dumezil, S. A. Jebelev, G. Neuberg, L. İ. Marinoviç, G. A. Koşelonko, M. İ. Artamonov, E. Benvenist, B. N. Grakov, F. G. Mişşenko, E. A. Grantovski, V. P. Klinger, I. I. Tolstoy, A. Kristensen, V. F. Miller, B. A. Rıbakov tarafından araştırıldığını ortaya koymaktadır. *İskit güzel sanatları konularının mitolojik tahlilini* ise S. S. Bessonov, Y. Y. Kuzmin, D. A. Maçinski, B. N. Mozolevski, D. S. Rayevski'nin eserlerinde etraflıca incelendiğini aktarmaktadır.

D. S. Rayevski'nin, Y. Y. Kuzmin'in D. A. Maçinski'nin, A. M. Hazanov'un tetkiklerinin konusu ise "İskit medeniyeti metinlerinin sembolik semantiğinin yorumu"dur.

Hasanov, eserinde, yukarıda bahsedilen konular hakkında, D. S. Rayevski'nin ve sosyal problemlerin analizi konusunda A. M. Hazanov'un araştırmalarına kapsamlı olarak yer vermiştir. Batı müelliflerinden M. Rostovtzeff ve E. H. Minns de konuya dair kapsamlı eserler vermiştir. Sulimirski'nin eseri nadir bir çalışma olup "İskit kronolojisini" ayrıntılarına kadar araştıran bir eserdir. İskitlerin menşei, medeniyeti ve dil problemlerini araştıranlardan biri de büyük Fransız araştırmacısı J. Dumézil'dir.³⁴

Türkiye'de İskitlerin tarihini ve dilini Bahaeddin Ögel, Zeki Velidi Togan, Taner Tarhan, Galip Ataç, Mirza Bala, Ali Sevim, İsmail Berkök, İlhami Durmuş, Ekrem Memiş, Erdoğan Merçil, Mehmet Bayrakdar ve Emine Sonnur Özcan araştırmıştır. Ancak İskitlerin İranî mi, Turani mi olduğu konusu hâlâ tam olarak aydınlatılamamıştır. Araştırmacılar konuyu daraltıp konunun belli bir kısmına ışık tuttukları için bütüncül bir yaklaşım ortaya konulamamıştır. Pek çok müellif İskitleri parça parça işlemektedir. Bunun sonucu olarak İskitler, Yunan kaynaklarına göre Yunan, İran kaynaklarına

33 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.15.

34 Age, s.19.

göre de İranlı kabul edilmektedir. İskit İmparatorluğunun büyük coğrafyasının sınırları ise hiçbir eserde tam olarak ortaya konulmamıştır. Bu çalışmayla İskit İmparatorluğu'nun coğrafi sınırlarının, dilinin, inancının, sanatının ve devamındaki kültürel geçişin ortaya konulmasını amaçlanmıştır.

İskitler hakkında Çin kaynakları da bilgi vermiştir.

Çin kaynaklarından birisi *Shiji*'dir. Bu kaynakta eski devirlerden MÖ 120 yılına kadar vuku bulan olaylardan ve komşu kavimlerden bahsedilmiştir. Diğer bir kaynak ise *Hanshu*'dur. Bu kaynakta MÖ 206'dan MS 20 yılına kadar olan olaylara yer verilmiştir. Çin kaynaklarından *Hanshu*'da, İskitlerin doğu grubundan "Sailer" diye bahsedilirken bu grubun bir kolundan da "Sair-wang" diye bahsedilmektedir.³⁵

Memiş'e göre MÖ 9. yüzyıla kadar Çin'in batı sınırındaki Hiung-nular, saldırılarıyla buradaki çiftçi halkı o derece bunaltmış ve yerleşkeyi o kadar çok tahrip etmişler ki Çin İmparatoru Suan (MÖ 827-781) onlara karşı harekete geçerek Hiung-nuları (kırsal göçebe kabileler konfederasyonu) batıya sürmüştür. Böylece bozkırda zincirleme bir göç dalgası başlamıştır. Böyle bir göçün nedeni olarak MÖ 800 yıllarındaki bir kuraklık gösterilmişse de her ne sebeple olursa olsun başlayan bu göç, İskitlerin Güney Rusya, Karpatlar ve İran yaylalarının kuzey alanlarında ve Ön Asya'da görülmelerinin nedeni olmuştur. Bu tez, eskiçağ Ön Asya belgelerinde verilen bilgilerle uyum göstermektedir.³⁶

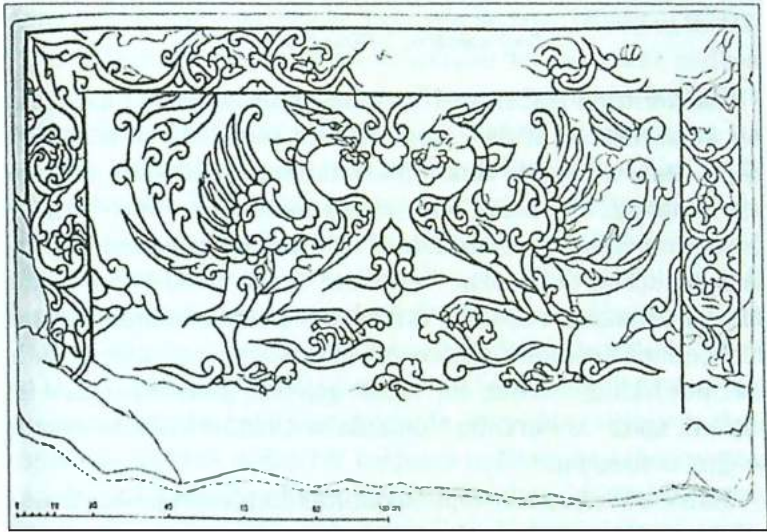
Divanü Lügat-it Türk ve Kutadgu Bilig'den de bilgi sahibi olduğumuz Alp Er Tunga, MÖ 8. yüzyılda yaşamış bir İskit kağanıdır. İranlı şair Firdevsî, İran-Turan savaşları konusunu alan 60 bin beyitlik *Şehname*'sinde ondan "Afrasiyab" olarak bahsetmiştir. Alper Tunga'nın öldürüldüğü dönemler Ön Asya tarihinde, Med ve Babil ittifakına karşı Asur ve İskit ittifakının olduğu dönemlere denk

35 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.209.

36 Ekrem Memiş, *İskitlerin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987, s.24.

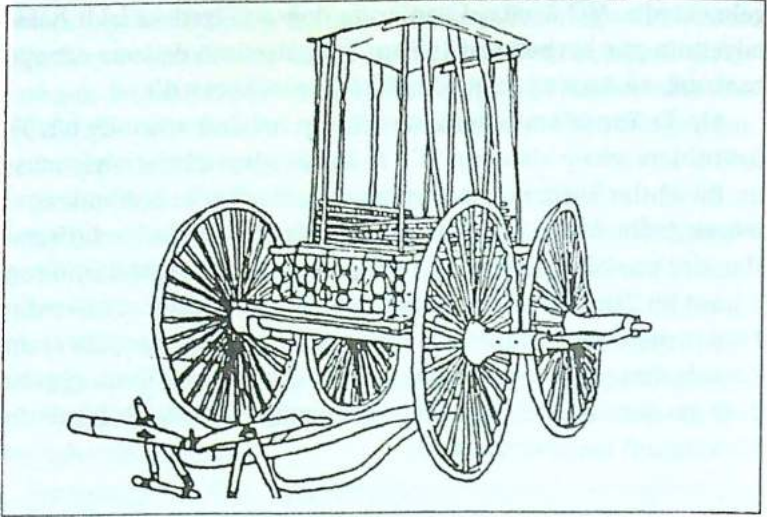
gelmektedir. MÖ 7. yüzyıl sonlarına doğru bölgedeki İskit hâkimiyetinin güç kaybetmesiyle Asur hâkimiyetinin de sona ermeye başladığı ve Asur'un yıkıldığı (MÖ 612) görülmektedir.

Alp Er Tunga'nın öldürülmesi Turan halkları arasında büyük üzüntülere sebep olmuştur. Alp Er Tunga adına ağıtlar söylenmiştir. Bu ağıtlar Türkçe olup, bugün dahi anlaşılıp halk dilinde söylenmektedir. Alp Er Tunga'nın tarihi çerçevede değerlendirilmesi Herodot'un, İskitlerin yönetici hanedanının ve aristokrat sınıfının Turani bir Türk soyundan olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Filoloji malzemelerini Türkçe kelimelerle karşılaştıran Géza Kuun da belgelerin bolluğunun İskitlerin kolektif adının farklı göçebe Türk boylarını içerdiğini açıkça gösterdiğini belirterek İskitlerin Türklüğünü kabul etmektedir.³⁷

Göktürklere ait 4 No.lu anonim mezarın yeni taşı üzerinde, ağızlarında değerli tutan koruyucu çift sfenks (fenghueng) figürleri, Orhun 6-8. yüzyıl, Moğolistan

37 İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, s.42.

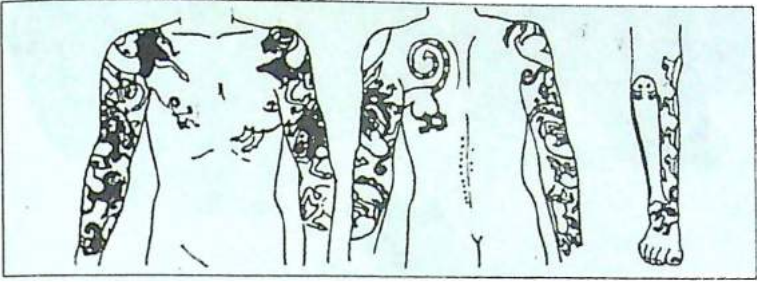
Cenaze arabası, 5. Pazank Kurganı

İskitler üzerine çalışan Türk bilim insanlarından Hasan Ata bin Molla Mehmet El'abeşi, *Tarih-i Kavmi Türki* (1909) adlı eserinde, S. Maksudi Arsal, Türk topluluklarının özelliklerini dikkate alarak yazdığı *Orta Asya* (1930) adlı eserinde ve M. Taner Tarhan, İskitlerin dini inanç ve âdetleriyle ilgili yaptığı çalışmasında onların inançları, ölü gömme ve kurban kesme âdetleri hakkında bilgiler vermişler, İskitlerin Türklüğünü savunmuşlardır.³⁸ İbrahim Çeşmeli de İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat adlı eserinde İskitlerdeki din, mit, sanat, gelenek, görenek, cenaze ritüelleri, mezar kültürünün Hunlarda ve Göktürklerde de devam ettiğini söylemiştir.³⁹

İskitlerde ve bazı Hun topluluklarında görülen kağanları mumyalama ve dövmeli kağanlar kültürünün sonraki devirlerde de devam ettiği görülmektedir. Örneğin Müslüman Türkiye Türkleri

38 İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, s.20.

39 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.32-41.

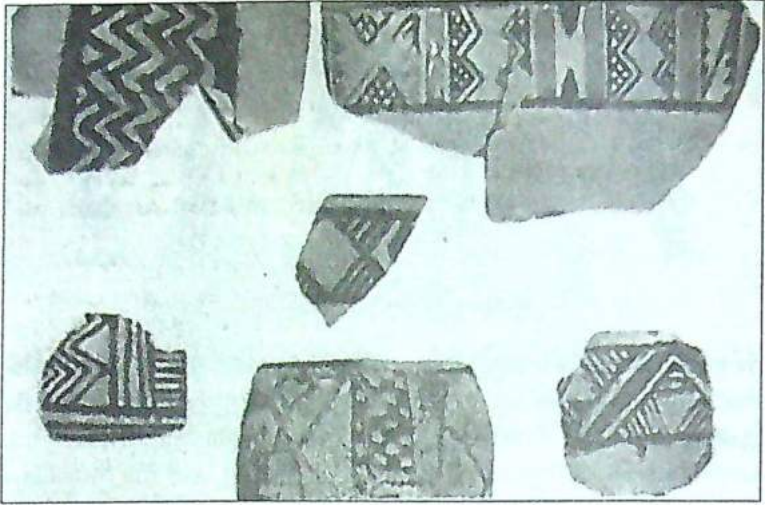
Mumyalanmış ceset vücudunda dövmeler

de kağanlarını, hükümdarlarını mumyalamıştır. Erken dönem Osmanlıda da bu gelenek vardır. Hatta Anıtkabir öncesi Atatürk de mumyalanmıştır. Türkiye Selçuklularında başta II. Kılıç Arslan, I. Keyhüsrev, II. Süleyman Şah, III. Kılıç Arslan ve daha birçokları mumyalanmıştır.⁴⁰ Bu durum, İskitlerle başlayıp onlardan Hunlara ve Göktürklere geçen, sonra da onların devamı olarak görülen Oğuzlara (Anadolu Selçuklularına) kadar ulaşan köklü bir Türk geleneğinin varlığını ve kültürel geçişini göstermektedir.

Türk tarihinin meselelerini inceleyen Türükoğlu Gökalg gibi araştırmacılar Türk tarihini "devlet" tarihinden başlatmak gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden tarihimizi Hunlardan başlatmak tadırlar. Oysa bu görüş tutarlı değildir. Zira hiçbir devlet gelişmiş bir teşkilatla doğmamıştır; mutlaka önceki devirleri de vardır. Türk dilinin ve yazısının gelişmesi de böyledir, devletlerin askeri ve siyasi tarihi de böyledir. Örneğin asırlardır Yahudi devleti yoktur, ama milleti ve tabii ki tarihi vardır. Bu yüzden tarihimizi Hunlardan başlatmak doğru bir yaklaşım değildir, bunun evveliyatı olduğu ortadadır. Yapılması gereken, Hunları, İskitlerin devamı, ardılı olarak görmektir. Bahaeddin Ögel Türk kültürünün, antropolojik ve arkeolojik belgelere göre, Hunlardan çok önce Anav'da, MÖ 3000'lerde Altay Dağları civarında doğduğunu⁴¹ ve bu kültü-

40 İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, s.72.

41 Bahattin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.20.

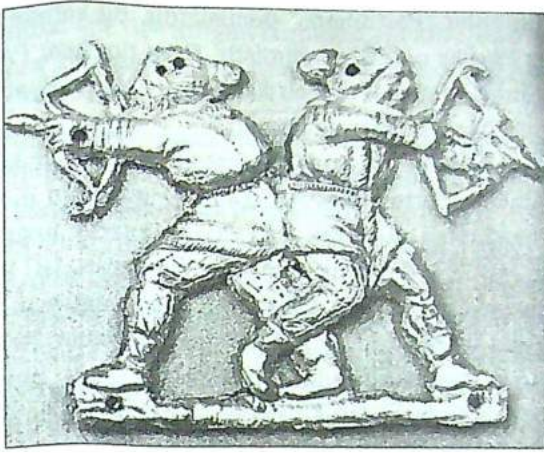
Anav kazılarında bulunan boyalı çömlek parçaları

rün uzun süre orijinal olarak takip edildiğini, Orhun ve İrtiş Nehirleri boylarına doğru yayılıp daha sonra Orta Asya'nın bir Türk kültürü havzasına dönüşmüş olduğunu⁴² söylerken sürekli birbirine aktarılan bir kültürel geçişten bahsetmektedir.

Türklerin eski çağlarına ait Süryani, Ermeni, Yahudi, İslam (Arap-İran) rivayetleri de bilgiler verir.

6. yüzyılda yaşamış olan Efesli Johan ve Rhetor'un eserleri, Türklerin bu çağlarına ait bilgiler verir. İslam rivayetleri ise *Tevrat*'tan, Yahudi rivayetlerinden kaynaklandığı için bunlar daha önemli görülmektedir. Bu rivayetler ilk İslam tarih yazarlarına referans olmuştur. Tarihçi Hammer, *Tevrat*'taki "Togharna" ismini "Türk" ismiyle ilgili olarak görmüştür. Bu kelime çeşitli araştırmalarda "Togom, Torkom, Torgoman" biçimlerinde yazılmış ve bu kelimeyle Türklerin kastedildiği ileri sürülmüştür. *Tevrat*'ı referans alan daha sonraki Türk kaynakları da insanlığın ikinci

42 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.173.

Sırt sırta dönmüş, yayların gererek ok atan iki İskit figürü, altın, Kul Oba

atası olarak Hz. Nuh'u görmüş ve Türkleri Yafes'in soyundan göstermişlerdir.⁴³

XII. yüzyılda Musevi seyyahı Tudelalı Benjamin, Rumların çok mahir ve eğlenceye düşkün olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda barbar dedikleri bütün milletlerden ordularına asker aldıklarını ve sultana, yani Türk adını taşıyan Torgamanların hükümdarlarına karşı bu paralı askerleri muharebeye sevk ettiğini söylerken de açık bir şekilde "Torgaman" diyerek Türkleri kastetmektedir.⁴⁴

Uzakdoğu belgelerinde ise ilk defa MÖ 424-452 yıllarından bahseden Çin tarihlerinde Türkmen adı "Tö-kömöng" biçiminde geçmektedir.⁴⁵ MÖ V. yüzyılda İranlıların, Mısır seferine katılan ve Mısır papirüslerinde adı "Dargman" diye yazılan Khorezmli askerlerin Türkmenlerden olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁶

Ahamenidler ve Medlerin devamı sayılan ve yerel bir hanedanlık olarak tarih sahnesinde yer alan Arşaklıların ortaya çıktığı

43 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.174.

44 Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971, s.204.

45 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.175.

46 Aynı yerde.

bölgeye Yunanlar "Parthinans" demişlerdir. Bu kelime Türkçeye yanlışlıkla Partlar olarak çevrilmiştir. Oysa doğrusu Partlılar olmalıdır; çünkü Parthia (Part) bir kavim adı değil, coğrafi bir isimdir. Bu budunlar İskitlerin devamıdır.⁴⁷

Yahudi rivayetleri arasında en önemli görüleni, İskit devletinin çöküşüyle birlikte güneydeki Yahudi devletinin II. Babil hükümdarı tarafından yıkılarak Yahudilerin kuzeye doğru sürgün zamanına (MÖ 587-586) denk gelen göç bilgileridir. MÖ VII. yüzyıl sonlarında Ön Asya'da İskit hâkimiyeti çöküşe uğrayıp ardından Yahudi "Yuda Devleti" de (MÖ 587) Babil hükümdarı Nebukadnezar tarafından yıkılınca Yahudilerin bir kısmı Kuzey Irak'a doğru, diğer bir kısmı da bugünkü Kafkasya Azerbaycan'ı taraflarına ve sonraki Hazar ülkesine iltica ettiler. Hazar ülkesinde o zamanlar hâkimiyeti sağlayan ittifak yaptıkları İskitlerdir. Göç eden Yahudilerin bir kısmının Kür Nehri havzasına ve şimdiki Dağıstan'a gelip yerleştiği gibi, bir kısmının da İskit devletinin asıl merkezi olan Türkistan'a geçmiş olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁴⁸ Aynı rivayetlerde Peygamber Hz. İbrahim, oğullarını doğuya gönderirken onlara gökten yağmur yağdırma tılsımını öğrettiği, oğullarının da Horasan bölgesinde çoğaldığı anlatılmaktadır. Tılsımlı bu taş "yay", "tat" ya da "cura" gibi isimler de verilmiştir. Kaynaklarda genellikle "yada" diye geçen tılsımlı taş bu taştır. Söz konusu bu rivayetlerle Yahudiler, Batı Türkistan'daki Türk hâkimiyetinin Hz. İbrahim'in oğulları tarafından kurulduğunu göstermek istemektedir. Hâkimiyetlerinin esas unsurunun da tılsımlı bir taş olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu rivayetlerde adı geçen oğullarından Sukh'un İskitli olduğu kayıtlarda yer almıştır.⁴⁹ Çinliler de Türklerin hâkimiyetinin sırrını "at ve süvarilik" diye bildiklerinden Batı Türkistan'da yetiştirilen atları ele geçirmeye çalışmışlardır.⁵⁰

47 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.18.

48 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.20.

49 Age, s.21.

50 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.176.

Ancak günümüzde de varlığını sürdüren ata dini Şamanizmde de yada taşının kullanım amacı hava koşullarının değiştirilmesine yöneliktir.⁵¹

Tevrat'a dayanan İslam rivayetlerinin temel kaynağı İslam'a geçen Yahudiler vasıtasıyla olduğu için Yahudi rivayetleri "mü-balağalı" olarak İslam tefsirlerinde tekrarlanmıştır. Bu nakilleri yapanlar arasında ashaptan Abdullah İbn Sellem gibi kişiler vardır. Önceden Medine hahamlarından olan bu kişi, *Kur'an* tefsirine *Tevrat* tefsirini nakledenlerin en önemlilerindendir. Diğerlerinden Kâ'b el-Ahbâr da Yemen Yahudilerindendi. Hz. Ebû Bekir zamanında Müslüman olup Hz. Ömer zamanında Medine'ye gelen bu kişi de Yahudi rivayetlerini, İslam kaynaklarına dahil edenlerden bir diğerydi. İlk İslam müelliflerinden Vehb bin Münebbih, kardeşi Hemmam İbn Münebbih, Sa'ye, İbn Yamin ve Muhayrik gibi Musevilikten İslama giren "Yahudi dönmesi" âlimler de vardır. Bu âlimler Yahudi rivayetlerini İslam ilmine olduğu gibi nakletmiştir.⁵² Böylece İslam rivayetlerinin kaynaklarından biri olarak gösterilmişlerdir. Bu rivayetlere göre Türklerin Hz. Nuh'un soyundan, Yafes'ten geldiği ileri sürülmektedir. Ancak rivayetlere Türk adının katılmasının, Türklerin 8-10. yüzyıllarda, üç asır boyunca, İslam dünyasında güçlü bir pozisyon almalarından sonraki zamanlarda olduğu sanılmaktadır; çünkü eldeki en yakın *Tevrat* metinlerinde "Türk" ne kişi ne de kavim adı olarak yer almaktadır.⁵³

İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı eserinde, *Tevrat tefsirlerinden* "Togarma", "Magog" daha sonra "Ye'cüc Me'cüc" isimleriyle Türklerin tarif edilmeye çalışıldığından bahsedilmektedir. Bu tasvirlerde Türkleri çok korkunç bir şekilde yansıtmışlardır. Türkler, bir kulağı başının altına, öbür kulağı yorgan gibi üstüne örter, dişleri vahşi hayvan dişleri

51 T. B. Davletov, *Şaman*, Asi Kitap, İstanbul, 2017, s.210.

52 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.179.

53 İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihinin Meselelerine Toplu Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s.309.

gibi; vahşi hayvanları, hatta ölülerini bile yerler şeklinde, acayip şekillerde tanımlanmıştır. Müslüman Arap kaynakları da bu uydurmaları asırlarca daha da abartarak nakletmişlerdir. Maalesef ki Osmanlı medreselerinde de bu bilgiler uzun süre okutulmuştur. Meşhur tarihçiler Taberî ve İmam Khazin de bu Yahudi dönmelelerinin mübalağalarını hep nakletmişlerdir. MS I. yüzyılın meşhur Yahudi tarihçisi Josephe Flavius ile 4. yüzyılda *Kitab-ı Mukaddes*'i Latinceye tercüme eden Saint Jerome da İskitlerden Ye'cüc Me'cüc diye bahsetmişlerdir. Bir müddet sonra Alanlar, daha sonra Hunlar ve o bölgede bir süre sonra ortaya çıkan Hazarlar da Ye'cüc Me'cüc diye adlandırılmışlardır.⁵⁴ Hunların 4. yüzyıldan itibaren başlayan istilaları sırasında Süryani ve Ermeni kaynaklarında ilk Hun efsanesi ortaya çıkmıştır. *Süryani Büyük İskender Efsanesi*'ne göre Daryal Geçidine yerleştirilen Kafkas kapısının kapanması tamamen Hunlara bağlıdır. Sándor Eckhardt'a atıfla bu olaydan Yazıcı şöyle bahsetmektedir:

"Hunlar memleketlerini tahrip etmesinler ve İskenderiye'deki kütüphanesini ve arşivini yağma etmesinler diye Büyük İskender kapıyı kapattırmıştır. Buna göre Büyük İskender, 3.000 demirci ve çilingir ile 3.000 bakırcıyı görevlendirerek muazzam bir kapı yaptırmış ve bu kapıyı dağa yerleştirerek gelecek Hunlar için geçitleri kapattırmıştır."⁵⁵

Hunlar hakkında bilgi veren VI. yüzyıla ait Bizans kaynaklarından Kapadokya'daki Kayseri Başpiskoposu Andreas'ın eserlerinde de Hunların Ye'cüc ve Me'cüclerle aynı olduğu yolunda kayıtlar vardır.⁵⁶ Gotlar da bir ara Ye'cüc ve Me'cüclerin ikinci istilasası olarak görülmüştür. Bunlardan başka Araplara, Macarlara, Partlılara, Tatarlara, hatta İsraililerin 10 kabilesine Doğu Musevi

54 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.181.

55 Aynı yerde.

56 Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Sümer Basımevi, Ankara, 1938, s.14.

ve Hristiyan kaynaklarında Ye'cüc ve Me'cüc'lük yakıştırılmıştır.⁵⁷ Açıkça anlaşıyor ki İskitlerin ve ardılı Hun Türklerinin Asya ve Avrupa'da meydana getirdiği göçler ve kurduğu büyük devletler rakiplerinin gözünü korkutmuş, korkunun yarattığı dehşetle istilacıları hep Ye'cüc ve Me'cüc olarak nitelendirmişlerdir.

İsmail Cerrahoğlu'na göre Ye'cüc ve Me'cüc'ün "İskit Türkleri" olduğunu ilk söyleyenler Ahdiatik müfessirleridir. Bu rivayet onlardan Hristiyanlara, Hristiyanlardan da İslam müelliflerine geçmiş ve maalesef hiç sorgulanmadan, tenkit süzgecinden geçirilmeden aynen tekrarlanmış, ırkçılık taassubu kıskırtmıştır. Bu durum İslam dünyası içinde Türk düşmanlığı yaratmak isteyenlerin işine gelmiştir. Osmanlı medreselerinde baskın hale gelen Arapçılık ve İslamlaşmayı özdeş sayan bu tutum, Türklüğü aşağılamış, küçültmüş, Arapçayı ve Arapları yüceltmıştır. Oysa Ye'cüc ve Me'cüc denilen padişahlar da Türktür.⁵⁸

İskitler tarih sahnesinde birdenbire ortaya çıkmadığına göre Proto Türklerin (Ön Türk) Sibiryaya, Moğolistan, Çin, Orta Asya ve Ön Asya'da görülmelerine kadar geçirdikleri tarihsel süreçlerinin de incelenmesi gerekmektedir.

Orta Asya'nın en eski kültür merkezi olarak görülen Anav kültürü, cılalı taş devrinde yaşanmış olup dünyanın eski kültürlerinin de (Babil, Sus, Çin, Hint gibi) bundan etkilendiği ileri sürülmüştür. R. Pumpelli'ye göre Anau/Anav (Türkistan) kültürünü yaratanlar Türklerin atalarıydı. Ön Asya'daki Sümer, Elam, Hindistan'daki Dravidi ve Mohenco-Daro kültürünü yaratanlar gibi, Anav kültürünün de biri diğerinin üzerine gelerek karışmış olabileceği ileri sürülmektedir. Sibiryada bulunan ve daha öncelere, MÖ 15 binlere tarihlenen kaya resimlerinin at kültürü ve göçebelik ile ilgili olması ve eski Türklerde görülen totemlerin resimleri-

57 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.182.

58 İsmail Cerrahoğlu, "Ye'cüc-Me'cüc ve Türkler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.20, sayı 1, 1972, s.107-117.

nin olması (kurt, kartal, keçi gibi) bu petrogliflerin eski Türklere ait olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.⁵⁹

Büyük Çiniyatçı Wolfram Eberhard'a göre Ön Türk kültürünü yaratanların Türklerin ataları olduğunda şüphe yoktur. İlk olarak Çin'in Şensi ve Kansu eyaletlerinde görülen Proto-Türklerin ziraat kültürü buğday ve darıdır, hayvanları da sığır değil, attır. Eberhard, Çin eyaletlerine getirilen tarım ve hayvancılık kültürünün kesinlikle Çin'in kuzey ve kuzeydoğusundan geldiğini belirterek Sibiry ve Moğolistan coğrafyasını işaret etmektedir. Eberhard, Proto-Türklerin ilk görüldükleri zamanlarda (MÖ 3. binyılın ortalarında) bile, sonraları taşıdıkları vasıflara sahip bulunduklarını söyleyerek ileriki gelişmede bu kültürün önemli bir rol oynadığının altını çizmektedir. Eberhard, MÖ 3000 yılında bugünkü Çin'in kuzeyinde birçok kültürün olduğunu ve onların da hayvan beslediğini söylemiştir. İçlerinden Proto-Türk olanının hepsinden kuvvetli olduğunu ve ileriki gelişmede en mühim rolü onların oynadığını da eklemiştir.⁶⁰ Görüldüğü gibi Sibiry ve Orta Asya kültürünün taşıyıcısı Turani Türklerdir ve geniş coğrafi alanda birçok kavimle etkileşim içinde olarak onları da etkilemişlerdir. Turani Türk kültürünün ilk izleri sayılan Andronovo kültürünün de MÖ 3000'lerde belirip sonradan Orta Asya'yı bir Türk kültürü havzasına getirdiği⁶¹ muhakkaktır. Zira Altay kavimleri, taş devrinden beri Güney Sibiry, Batı ve Doğu Türkistan çevresiyle kültür ilişkilerini sürdürmüş, kültürel geçişi birbirleri üzerinden başarmışlardır.

Proto-Türk sanatının esas unsuru olan "hayvan üslubu" batıya, Rusya ovasına ve Karadeniz'in kuzey alanlarına doğru yayılmıştır. Güney Rusya'da hâkim olan İskitlerin bu sanat üslubunu benim-

59 Nimet Akdes Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s.4.

60 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s.17-18.

61 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.200.

semiş olmaları, onların Orta Asya kökenli olması konusunda güçlü deliller vermiştir. Bazı Batılı araştırmacılarca hayvan üslubu "İskit üslubu" diye adlandırılmıştır. Bu sanat üslubunun İskitlere Yunan etkisiyle veya Hint-İran etkisiyle geçtiği iddiası ise reddedilmiştir. Zira tarihin hiçbir döneminde ne Yunanlar ne de kastedilen Hint-İran Arileri Sibiry'a'da bulunmuşlardır. Orta Asya kültürünün kökeni ise Sibiry'a'dır. Sonradan Sibiry'a'dan Orta Asya'ya geçiş ve oradan da tekrar birçok yöne dağılışı vardır. Çin'de tunç izleri ilk olarak MÖ 1800 yıllarında görülmüş olup MÖ 1400'de ise çok fazla yayılmıştır. En eski silah şekilleri Sibiry'a'daki silahlara benzediği için bu silahların Çin'de üretilmeyip kuzeyden ithal edildiği anlaşılmaktadır. Arkeolojik buluntulara bakıldığında Sibiry'a'da ilk zamanlara ait imal edilmiş silahların şekilleri hâlâ muhafaza edilmiştir.⁶² Çin'e silahların Turani Proto-Türk kavimleri tarafından kuzeyden getirilmesinin ana sebebi Çin'in sürekli maden sıkıntısı çekmesidir.⁶³ Orta Asya kültürünün önemli özelliği at ve metal işleme kültürüdür. Çin kaynakları, MÖ 2. binlerden itibaren kuzeybatıdan Çin'e giren Proto-Türk kavimlerinden "Tik, Jong, Hu" diye bahsetmiştir. Onlar Çin'e hayvan beslemeyi, toprağı işlemeyi, kendilerine has bronz dökme sanatını öğretmiş, atı ve at arabasını getirmişlerdir. Eberhard, bu kabilelerin Türk efsanelerinde geçen madenci kabileler olduğunu söylemiştir.⁶⁴ MÖ 1. yüzyılın ünlü Çin tarihçisi Sö-ma Tsien Jonglar ile Ti(k)"leri Hiyung-nuların (Hunların) ataları olarak göstermiştir. F. Hirt ve De Groot ise "Ti" ve "Tik" isminin "Türk" isminin bozulmuş şekli olabileceğini belirtmiştir.⁶⁵

Z. V. Togan bu Tiklerin, yani Proto-Türklerin MÖ 1328'lerden itibaren Kuzey Çin'de ciddi bir siyasi güç olduklarını söylemiştir. Bu gücün, MÖ 781-771 yıllarında, Çin'de büyük bir sarsıntı ve ka-

62 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, s.24.

63 *Age*, s.28.

64 *Age*, s.24.

65 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.201.

rışıklık yaratması sonucunda batıya doğru göçlerin başladığını da ekleyerek İskitlerin Ön Asya'ya göçlerinin çıkış zamanına işaret etmektedir.⁶⁶

Çin tarihlerinin efsanevi kayıtlarına göre Hiyong-Nuların tarihi, ilk Çin sülalesi olan Hiaların (MÖ 2205-1766) zamanında başlamaktadır. Hunlar, Han Sülalesi zamanına kadar (MÖ 206-MS 220) Tik ve Jong adlarıyla, bu devrirden sonra ise Hiyong-Nu (Hun) adıyla anılmıştır.⁶⁷

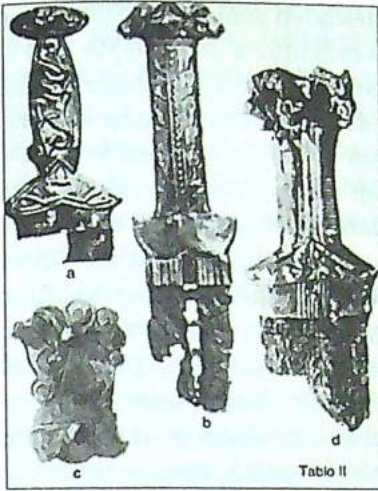
Çin vakayinameleri de MÖ 1766'ya doğru Çun-Goey, MÖ 1122'lerde Ta-Pi, MÖ 1116'larda Pe-Çi, MÖ 627'lerde Kio-Kue adlı bozkır hükümdarlarından bahsetmektedir. Togan'a göre bu hükümdarların Türk hükümdarları olduğu hemen hemen kesindir. Öztuna, *Türkiye Tarihi* adlı eserinde Çin lisanının tek heceli olması ve Çinlilerin yabancı dillerinin transkripsiyonunu yaparken bu kelimeleri tanımlayacak şekillere sokmaları sebebiyle bu hükümdar adlarının Türkçedeki söylenişlerini bilmediklerini, fakat bu hükümdarların Hun hükümdarı Teoman'ın ataları olduğunun kolayca tahmin edilebilir olduğundan bahsetmiştir. Öztuna, MÖ 220'de birdenbire ilk Türk devletinin cihanşümül olarak kurulmadığını söyleyerek Teoman'ın ve atalarının kökenlerin daha eski bir tarihe gittiğine işaret etmektedir.

Wolfram Eberhard'a göre MÖ 1450-1050 yılları arasında Şang Hanedanı zamanında da Türk etkileri Çin'e girmeye devam etmektedir. Bu öncü-akıncı Proto-Türkler Çinlilerin inançlarını da değiştirerek onları Türklerin göksel inancının etkisi altına sokmuştur. Sibiry'a ve Moğolistan'dan Çin'e giren Ön Türkler yanlarında atı ve savaşçı arabasını da getirmiş, bunlar Çin'e tanıtılmıştır. Eberhard, ısrarla atlı arabanın Çin icadı olmadığını söylemiş, kuzeyden, atlı Türk kavimlerinden gelmiş olmalarının ise kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

66 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.400-401.

67 Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, Akba Kitabevi, İstanbul, 1946, s.21.

68 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, s.30-31.

a. Geyik desenli altın kılıç kabzası
 b. Boğa başlarıyla süslü altın kılıç kabzası
 c. At alınlığı (Chertomlyck Kurganı)
 d. Beloye şehir civarında bulunan altın kılıç kabzası

Zeki Velidi Togan, MÖ 1050-256 yıllarında Çin'e hâkim olan Çu sülalesinin tamamen bir Türk sülalesi olduğunu belirtmiştir. Togan, bu kavmin bronz silahlarının ve harp arabalarının olduğunu ve bunlarda hayvan üslubunun belirgin olarak görüldüğünü söylemiştir. Merkezi devlet usulü ve devlet teşkilatına dair birçok unsurun Çular tarafından Çin'e getirildiğini ve asıl Çin tarihinin bu Türk sülalesiyle başladığını da belirtmiştir.⁶⁹

Zeki Velidi Togan, Çin kaynaklarında geçen bir kelimenin Türk tarih kaydı açısından çok önemli olduğundan bahsetmektedir. MÖ 1022 yılına ait bir kayıta "lüks kılıç" anlamına gelen bir "king-luk" kelimesi, Proto-Türklerin, İskitlerin ve/veya Hunların eski atalarının bir sözü olarak MÖ 47'de yazılan bir Çin kaynağında geçmektedir. Bu söz Türkçede "iki yüzlü bıçak" anlamında bugün de kullanılmaktadır. "Kingirlik" kelimesiyle birleşen söz "tarihe kayıtlı en eski Türkçe kelime" olarak kaydedilmiştir.⁷⁰

69 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1970, s.14-15.

70 Age, s.30.

Orkun'a göre Çin'de Çu sülalesinden sonra Chin Sülalesi görülür (MÖ 256-206). Han Sülalesi zamanında (MÖ 206-MS 220) ise Hun-Çin ilişkilerinin gerginleşmesiyle Çin kaynaklarında ilk defa Hun hükümdarlarından ve Teoman'dan bahsedilmiştir. Ancak Orkun, Türk lehçelerinin tarihten evvelki bir dönemde Asya'da zuhur ettiğini söyleyerek bu coğrafyanın sanılanın aksine Orta Asya değil, Hazar'ın doğusundan Altaylar'a kadar uzanan bir saha olduğunu belirtmiştir. Orkun'a göre Türkler, tarihten önceki çağlarda, bu bölgelerde sıkı bir birlik halinde yaşarken çeşitli sebeplerden dolayı doğuya, Çin'e göç etmiştir ve aralarındaki birlik de zayıflamıştır. Bu durumda Orkun, Türklerin Çin'e göçleri konusunda Eberhard'la aynı doğrultuda görüş beyan etmiştir.⁷¹

Türk tarihinin derinliklerine doğru gittiğimizde İskitlerin atası olan Ön Türkler için en önemli bölge olarak karşımıza Sibirya-Yakutistan-Hakasya-Moğolistan ve Altaylar çıkmaktadır. Arkeolojik buluntulara göre İskitlerin ilk ataları Proto-Türk kavimleri, atı bu coğrafyada eğitmiş ve madeni burada işlemiştir. Bu coğrafya tarihin eski çağlarında ılıman ve bereketli bir havza olduğundan tarımsal üretim için aletler ve metal koşumları olan atlı arabalar geliştirilerek tarım yapılmış, kısmen yerleşik hayata geçilmiştir.

Sibirya 13 milyon km².lik alanıyla dünyanın en büyük coğrafi bölgelerinden biridir. Son yıllarda Sibirya, soğuk olması ve sürgünleriyle anılmasına rağmen eski çağları daha ılıman bir iklimdeydi. M. Bayrakdar'ın iddiasına göre eski çağlarda cennet bahçeleri Sibirya'dadır. Sibirya isminin Kafkaslar'ın kuzeyinde devlet kuran Sabar Türklerinden geldiği yönünde iddialar vardır.⁷² Sibirya, günümüzde Türk kökenli topluluklarının yaşadığı son derece önemli bölgelerden Gorno-Altaysk, Abakan, Kızıl, Ulan Ude gibi şehirlere sahiptir. Sibirya'nın güney kuşağında önemli arkeolojik buluntuların ortaya çıkmasıyla Türk tarihinin başlangıç döneminin aydınlatılması da mümkün görülmektedir.⁷³

71 Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, s.16-17.

72 Ahmet Taşağıl, *Gökbörü'nün İzinde*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.13.

73 Age, s.14.

Osman Karatay *Türklerin Kökeni* adlı eserinde, İskitlerin köklerinin, günümüzdeki Başkürdistan'dan doğuya uzanan Güney Sibirya kuşağıyla aynı düzlem içinde paralel olarak Kazak bozkır bölgesini içine alan, Altaylar'a çok uzak olmayan Andronovo kültür sahasının eski Türklerin yaşam alanına denk geldiğini söylemektedir. Karatay, MÖ 1. binyılda, her anlamda Türk kültürünün öncüsü olan İskitlerin, açıkça bu sahaya hâkim güç olarak damga vurduğunu söylemektedir.⁷⁴

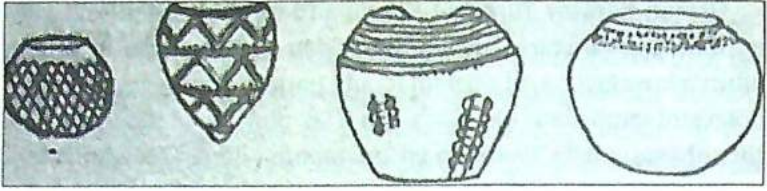
Ahmet Taşağıl, *Gökbörü'nün İzinde* adlı eserinde Türk tarihinin başlangıç noktasından Sibirya'ya bakıldığında, Mezopotamya, Mısır'daki Nil bölgesi, Akdeniz havlisi, Çin'deki Sarı Irmak bölgesi ve Hindistan'daki Ganj Nehri ne kadar önemli ise Sibirya'nın da Türkler için o derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁵

Sibirya kurganlarından çıkan buluntulara göre Türk tarihi, en erken MÖ III. binlerden rahatlıkla başlatılabilmektedir. Bu dönem (MÖ 3300-1700) Afanasiyev kültürü dönemi olarak görülmekte olup bu kültürün merkezi Hakasya topraklarıdır. Bu bölgede daha sonra "Andronovo", "Karasuk", "Tagar Taştık" kültürleriyle adım adım Türk tarihinin izleri belirginleşmektedir. Bu kültürlerin izini takip ederek İskitlerin ve/veya ön ataları Proto-Türklerin göç yolları ile yayıldıkları coğrafyaları ve bu göçlerin dönemlerini anlamamız mümkündür. Bölgede yapılan arkeolojik kazılardan çıkan buluntulara göre erken dönemlerde Moğolistan, Kuzey Çin, Doğu ve Batı Türkistan, Hindistan, Pontiya-Kazak bozkırları, Urallar, Ön Asya ve Karadeniz'in kuzeyine yapılan İskit göçleri ve Türklerin en az iki kıtada tarihlerinin nasıl geliştiği anlaşılmaktadır. Bu bölge, Türklerin erken kültür havzasıdır.⁷⁶ Taşağıl, Güney Sibirya'da yaşayan Türklerin, sadece Moğolistan'a göç etmediğini, Çin'in Kansu-Ordos bölgesine de göç edip yanlarında kültürlerini taşıdığını söyleyerek Eberhard'ın görüşlerine katılmıştır.

74 Osman Karatay, *Türklerin Kökeni*, Kripto Yayınları, İstanbul, 2012, s.135-136.

75 Ahmet Taşağıl, *Gökbörü'nün İzinde*, s.14.

76 Age, s.15.

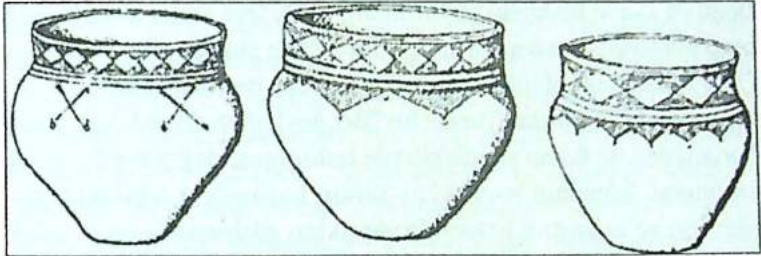
Afanasiyev mezarlarından çıkmış seramikler

Taşagıl, Türklerin göç yollarının rotalarını şöyle çizmektedir: Türkler, eski devirlerde Altaylar'ı aşarak daha batısındaki Tarbagatay bozkırlarına (Çin ile Kazakistan arasında bulunan sıradağlar silsilesinin bozkırları), oradan Tanrı Dağları'na, Güney Kazakistan'a, oradan Maverünnehir'e, Harezm'e (günümüzde Harezm toprakları İran, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan içinde yer alır), Mangışlak'a (Kazakistan'ın güneybatısından Hazar Denizi'nin doğusuna kadar olan alan), nihayet batı yönünde Batı Kazakistan bozkırlarına ve Ural Dağları'na göç etmiştir. Taşagıl, Türklerin Çin'e, Tanrı Dağları'na, Hindistan'a, Harezm bölgesine, Batı Türkistan'a, hatta muhtemelen Ön Asya'ya, Sibiryâ bölgesinden yayıldığını arkeolojik buluntuları karşılaştırarak söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Yazar muhtemelen Andronovo döneminde Türklerin epey çoğaldığını ve bölgeye sığınarak etrafa dağıldığını da ilave etmektedir. Bu dağılmaya iklim değişikliklerinin ana sebep olabileceği düşünülmektedir. Çoğu zaman iklim değişiklikleri kıtlığa sebep olabilmektedir. Andronovo kültürünün devamında, aynı bölgede, doğudan gelen ve biraz daha mongoloit unsurları barındırdığı anlaşılan Karasuk kültürü (MÖ 1200-700) hâkimdir (Karasuk kültürü Andronovo'nun takipçisi olarak görülmektedir). Karasuk kültürünün devamında ise tunç çağı toplumlarına verilen ad olan Tagar Taştık kültürüyle (MÖ 800-MÖ 200) karşılaşmaktadır. Burada İskit ve sonrasında Hun tarihi başlar. Arkeolojik kazılarda, bu döneme ait, iki yanı keskin bıçaklar, hançerler, mızraklar, ok uçları, aynalar, taraklar, küpe-

ler, tunç heykeller, üç ayaklı kazanlar gibi eşya, Proto-Türk kültürünün özünü oluşturan hayvan tasvirleri, kurganlar ve Uluboyar Yazıtları karşımıza çıkmaktadır. Bu kültür İskit ve sonrasında Hun kültürünün kendine özgü bir yansımasıdır.⁷⁷

Taşağıl, *Göktürkler* adlı eserinde, Çin kayıtlarından hareket ederek Göktürkleri Çin'in Kansu bölgesindeki P'ing-liang şehrine ve bu şehirde hüküm sürmüş Hunlara bağlamaktadır. Kansu bölgesine göçlerin kaynağı olarak da Altaylar bölgesini işaret etmektedir. Taşağıl, bu eserinde Göktürklerin, Altay bölgesinde yaşayan sivri başlıklı miğfer giyen bir boydan geldiğini belirterek muhtemelen I. Darius Yazıtı'nda ismi geçen "Saka Tigraxauda" (Sivri Şapkalı İskitlere) işaret etmektedir.⁷⁸

Yukarıda adı geçen kaynaklardan anlaşıldığına göre Turani İskit ve Hun tayfaları, Tagar Taştık kültürü (MÖ 800-MÖ 200) denilen tunç çağında Sibiry'a'dan çıkmıştır. Bunlar, belirtildiği şekliyle sürekli göç etmiş ve gittikleri yerlere de kültürlerini taşımışlardır. Bu tayfalar, siyasi tarihlerinin ilk devirlerinde, Türkistan coğrafyasında siyasi birlikten yoksun olarak atlı göçebe kavimler arasında, yaylaları ve hayvan sürülerini ele geçirmek için sürekli bir mücadele halinde yaşamıştır. Doğu ve batıya göçlerin asıl sebebi

Karasuk çağı kurganlarından çıkarılan seramikler

77 Ahmet Taşağıl, *Gökbörü'nün İzinde*, s.15-25.

78 *Age*, s.39-44.

ise bu mücadelelerden kaynaklanan baskılar, kuraklıklar ve kavimler arasındaki kavgalar olmalıdır.

Kafkaslar'dan ve Hazar Denizi'nden Ceyhun ve Seyhun boylarına kadar uzanan geniş ovalara, yazılı kayıtları olmayan tarihin karanlıklarına karışan en eski devirlerden itibaren tek bir Turani kavim tarafından yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu kavim, aynı dili konuştukları ihtimal dahilinde bulunan, fakat töre ve ahlak itibarıyla bir olduklarından şüphe olmayan

birçok boylara ayrılmış bulunuyordu. Bu boylardan hangisi hegemonyayı ele geçirirse o kavim de o boyun adıyla anılıyordu.⁷⁹

Görüldüğü gibi Türkler, tarih sahnesine çıktıklarında Sibirya ve Orta Asya'da sürekli yer değiştirmiş, coğrafyanın durumuna göre yerleşik, göçebe ya da yarı göçebe yaşamı benimsemiştir. Doğu'da Çin'le ilişkilerinin tarihi MÖ 2000'lere kadar uzanmakta olup buradaki ilişkileri bazen Çu devletinde olduğu gibi, Türklerin Çin'e hâkimiyeti biçiminde görülmektedir. Batı kesiminde ise İskitler diye adlandırılan Turani bir Türk devleti vardır. İskitler, İran, Yunanistan ve Roma'yla ilişkilerde bulunmuş, değişik adlarla da anılmıştır. Dönemin kaynakları Turani konargöçer tayfaların yaşayışları ve inanışları hakkında yaptıkları gözlemlerle onların tek bir millet olduğuna karar vermiş ve onlara konargöçer genel ad olarak İskitler demişlerdir.

*Erken Taştık kültürü döneminden
"ölü maskı".*

79 Nuri Yazıcı, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, s.203.

Miladi yıllara gelirken İskitlerin baskın hâkimiyet alanları ve yurtlanmaları Kafkaslar, İran yaylaları ve Karadeniz'in kuzey alanları olmuştur. Tatarcada "uyuyan toprak" manasına gelen Sibirya, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'ndeki Yakutistan ile güneyde Kazak eşliğinin kuzey bölgesi ve Yukarı Asya'nın dağlık bölgesinden, Ural Dağları'ndan Büyük Okyanus'a kadar uzanan konargöçer Turani tayfalar, Sibirya'dan Orta Asya'ya, İran'a, Ön Asya'ya, Anadolu'ya ve hatta Filistin'e kadar uzanmışlardır. Karadeniz'in kuzeyinden Tuna Nehri'ne ve Karpatlara kadar olan geniş saha da dahil olmak üzere, tarihin bugüne değin görmediği ölçüde büyük bir hâkimiyet alanına sahip olmuş ve "Tarihin İlk Turan İmparatorluğu'nu" kurmuş ve yönetmişlerdir.

*Chertomlyck Kurganında
bulunan gümüş amfora*

Bu çalışma, konargöçer Turani İskit kavminin kökenlerini ve tarih boyunca yurtlandıkları coğrafyaları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Mevcut kaynakların hiçbiri İskitlerin coğrafi sınırlarını tam olarak belirleyememiş, Türk kültür tarihi açısından yeterli olamamışlardır. Bu çalışmayla İskitlerin kökenleri, coğrafyaları, kültürleri, töreleri, sanatları, inançları ortaya konularak devamındaki diğer konargöçer Turani kavimlerle bağlantısı gösterilmektedir. Bu amaçla İskitlerin Hint-Avrupalı bir kavim olmadığı ortaya konularak, dolayısıyla İranî veya Grek olmadıkları ispatlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca tarihin eski çağlarından beri Sibirya'dan Orta Asya'ya, oradan da batıya, güney ve kuzeye göçleri incelenip başta Anadolu olmak üzere Ön Asya'daki varlıkları da ortaya konulmuştur.

Çalışmayla İskit Konfederasyonu'nun yönetici aristokrat sınıfı olan "Çar İskitlerin" kültürel kökenleri ve Turani yönleri özellikle incelenmiştir. "Çar İskitler" tabirini Grek tarihçiler konargöçer Turani kavimleri nitelemek için kullanmış, daha sonraki asırlarda Romalı tarihçiler de Hunlar için "Çar Hunlar" tabirini kullanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla gerçekleştirilmiş, kaynaklar incelenirken karşılaştırmalara yer verilerek bilgilerin geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Doküman incelemesini yaparken genellikle birinci ve ikinci el eserler kullanılmış olup çoğunlukla bu eserlerin orijinallerinden yararlanılmıştır. Orijinal eserlerin bulunamadığı yerde ise çevirileri kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada yer yer yazılı kaynakların, yazıtların, arkeolojik buluntuların veya kurganların özellikleri ve tarihsel dönemlerinin karşılaştırılması yapılarak İskitlerin kültür tarihi açısından tarihimizdeki önemi ortaya konulmuştur.

İKİNCİ KISIM

İSKİT KÜLTÜR TARİHİ, SANATI,
İNANCI, TÖRESİ VE
GELENEKSEL YAŞAM TARZI

2.1. İSKİTLERDE YAZI

Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir seçkin varlığın yüksek belirmesine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin yıllık, en aşağı, bir Türk beşiğidir. Beşik, doğanın rüzgârlarıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk, doğanın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk doğanın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları doğanın babası tanıdı; onların oğlu oldu. Bir gün o doğa çocuğu, doğa oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu. Türk budur: Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir.

1930

*Mustafa Kemal Atatürk*⁸⁰

İskitlerin Ön Asya'da, çiviyazısı havzasındaki Mezopotamya'dan İran'a, Anadolu'dan Yunanistan'a kadar yayılması ve çiviyazısı sahasında uzun süre kalmasıyla bağlantılı olarak İskitler, resimli yazıyı ve çiviyazısını kullanmışlardır.⁸¹ Bu sahada Urartular ve Persler çivi ve resim yazısını kullanmışlardır. Sus ve çevre-

80 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.24, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.79.

81 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.21.

sinde dağınık halde bulunan çivi yazısı tabletlerdeki kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olmasından İskitlerin de yazı yazmayı bildiği anlaşılmaktadır. Sus tabletlerinin tahlili sonucunda İskitlerin Türk-Ugor dil köklü bir halk olduğu, tabletlerin Ural-Altay dilinin kolları olan Fin-Ugor ve Türk-Tatar dilinin henüz ayrılmadığı zamanlardan olduğu kabul edilmektedir.⁸²

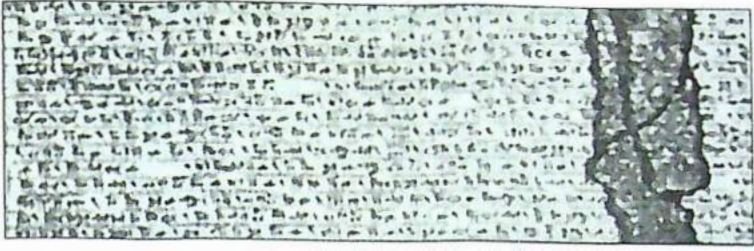
Mehmet Bayrakdar'ın *Medler ve Türkler* adlı eserine göre J. Oppert'in *Écriture Anarienne* eserinde bahsettiği şekliyle; Oppert, Bisutun Yazıtı'nı önce Arap-Aramicesiyle, daha sonra Hint-Avrupa dilleriyle okumaya çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Ardından üç yıl boyunca Turani dilleri incelemiştir. Tatarca, Fince ve Macarca öğrenip tekrar okuma yaparak bu kez okumasında başarılı olmuştur. Bu okumadan sonra Oppert, Behistun Yazıtı'nın dilinin Arap-Aramice veya Hint-Avrupa dillerinden değil, Turani dil ailesinin dillerinden Medce, Tatarca, Sakaca, Macarca, Fince ve İskitçe olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Medlerin dilini de eklemeli dil olarak ortaya koyarak İskitlerin bir kolu olan Medlere Türk veya Turani bir halk demiştir. Bu görüşü "Turani Dil Ailesi" gruplandırmasını yapan Alman filolog Max Müller de doğrulamaktadır.⁸³

Müller, Oppert ve Saint Martin'in yanında Isaac Taylor, François Lenormant, Neil Ludwig Westergaard, Sir Henry C. Rawlinson, Félix deSaulcy, Edwin Norris, M. S. Zaborowski, A. J. Booth ve diğer bazı bilginler de Behistun Yazıtı'nın orta kısmındaki yazının Medce olduğunu kabul etmiştir. E. Norris ve Rawlinson gibi bazı bilginler, Medlerin Ural-Altay kökenli olduğunu belirterek Türk soylu olduklarını söylemiştir.⁸⁴

82 İlhami Durmuş, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.104.

83 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.208-209.

84 Age, s.189-209.

Behistun kitabesinin ilk sütununun üstten görünüşü

Fransız Nümizmatikçi, Arkeolog ve Asurolog Félix de Saulcy (1807-1880), Behistun Yazıtı üzerinde yaptığı analitik inceleme sonucunda, Medcenin Türkçe gibi ince ve kalın harfleri olduğunu söyleyerek Türkçe ve Medcenin ortak özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1- İsmi "den" (dan) hal eki ile karşılaştırma eki (den) Medce ve Türkçede aynıdır.

2- İsimlerin çoğul eki "ler" (lar) Türkçe ve Medcede aynıdır.

İsim tamlamasındaki "in" (ın) tamlama eki Medcede ve Türkçede aynıdır.

Sadece Türkçeyle açıklanabilen birçok Medce sözcük vardır. Félix de Saulcy'nin verdiği örneklerden bir ikisini burada örnek olarak aktarmakta fayda vardır.

Medce "RaCHa" veya "LaCHA" Türkçe "yahşi"dir. Medce "AK-HouKh", Türkçe "gökyüzü"dür. Medce "KeiOULaRa" ve "KeiOYNa" Türkçe Tengri'dir.⁸⁵

Yukarıdaki bilgilerle birlikte 'Medlerin İskitliği Kuramı'ndan da bahsetmek gerekmektedir. Medlerin İskitler veya tersiyle İskitlerin Medler olduğu görüşü MÖ IV. yüzyıllara kadar gitmektedir. Bu çağda yaşayan Babilli tarihçi Berossus, MÖ 2500 veya 2486 yılında Medlerin Kalde (Babil) ülkesini işgal ettiklerini anlatmıştır. Berossus'a göre işgal sona erdikten sonra, Babilliler loos ayında (ka-

85 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.192.

sım ayı olmalı) her yıl beş gün "İskit Bayramı" adıyla İskitlerden kurtuluşu kutlamıştır. Bu durumda Berossus, Medleri dolaylı olarak İskit olarak anmış ve İskitlere bağlamış olup, İskit tarihini bilinenen çok daha eski tarihlere götürmüştür. Birçok İskit kağan isimleri Medcede kullanılan isimlerdir. Yukarıda isimleri zikredilen birçok Avrupalı bilgin, eserlerinde İskitler ile Medlerin akraba olduklarını söylemiştir. Bu bilginlerden Edv. Lehmann açıkça "İskitler Medlerin kabileleridir" demiştir.⁸⁶

Herodot, İskitlerin Ninova kuşatmasını anlatırken Kral Madyas⁸⁷ adıyla andığı ve tanıttığı İskit kağanından bahsetmiştir. Medlerin kurucusu olan Mada veya Mata'nın ilk Urug Beyi Mete olduğu ve Med adının oradan geldiği sanılmaktadır.⁸⁸

Herodot ve Ceties'in verdiği İskit ve Med adların bazılarının örnek kabilinden karşılaştırılması:

Med Adları

Media (Medlerin etnik ismi)

Phraortes (bu adla birkaç kral adı vardır)

Budii (Urug adı)

Sosarmuş (bir Med kralı)

Zairivairi, Zarir (komutan ve şehzade adı)

Marmaros (Mermeros-özel ad)

İskit Adları

Madyas (İskitlerin kralı)

Protothyes (Madyas'ın babası)

Budini (Urug adı)

Sosarmes (bir İskit kralı)

Zairite Zarir (İskit kral ve komutan adı)

Marmara (kağan adı)

Bugünkü Marmara ve Marmaris adlarının İskit ve Med adları olduklarını düşünebiliriz.⁸⁹

Herodot'tan Jules Oppert'e kadar birçok müellif, İskitlerin Turan soylu olduklarını 18. yüzyıla kadar tek kuram olarak anlatmıştır. *Medler ve Türkler* adlı eserden öğrendiğimize göre Macartney ve Menandros'tan Tiberius'a kadar bazı Grek ve Romalı tarihçi-

86 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.50-51.

87 Herodot, *Tarih*, s.60.

88 Age, s.51.

89 Age, s.51-52.

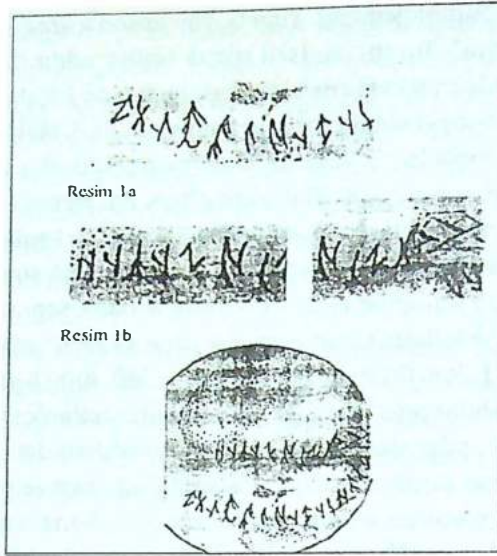
ler İskitlere Turani demiştir. Yine G. Rawlinson'a göre *Zend-Avesta*'daki "Turiya" (Turan) adı İskit ırkına verilen addır. XIX. ve XX. yüzyılın Batılı ünlü tarihçileri ve Asurologları da İskitlerin Turani ve/veya Türk soylu olduklarını savunmuştur. Sir J. Malcolm, Sir P. Sykes, B. G. Niebuhr, G. Nagy, Fr. Lenormant, A. D. Mordtmann, G. Grote, K. Neumann, G. W. B. Huntingford, Ed. Norris, E. H. Minns ve O. Franke bunlardan bazılarıdır. Eski Babil, Fenike ve hatta Bizans kaynaklarında İskit adı, bütün göçebe Türk soylular veya Turaniler için kullanılmış bir cins isimdir Daha sonraki dönem, Hunlar için "İskitlerin devamı göçebe Turani kavim" adlandırması yapılmıştır. F. Rawlinson'un belirttiği gibi MÖ 3000'li yıllarda bütün Türk soylular veya Ural-Altaylılar, yabancı milletler tarafından İskit olarak anılmışlardır. Turani Türk kavimlerinden veya boylarından birisi tarihte baskın ve başat olduğu zaman yabancılar, bütün Türk soyluları onların adıyla anmıştır. Buna başka bir örnek de Hunlardır. MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda yabancılar bütün Turani konargöçer Türk boylarını onların adıyla anmıştır.⁹⁰

Yazı konusunda bir başka belirteç ise Kazakistan'da, Alma-Ata yakınında, Esik Kurganında bulunan gümüş tastaki runik yazı ile Pavlodor bölgesinde, Borovoye köyü yakınlarında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bir kurganda İskit dönemine ait MÖ 5-4. yüzyıllara tarihlendirilen runik yazıdır. Bir buluntuda, bir atın gem kayışı üzerine iliştirilmiş,

*Esik kurganından çıkarılan tas,
MÖ 400*

90 Herodot, *Tarih*, s.53-54.

Resim 1 a-b Gümüş çanağın üzerindeki yazı, Esik Kurganı

Alta: Gümüş çanağın üzerindeki yazının K. A. Akişev tarafından yapılmış olan kopyası. Resmi ve kopyası verilen yazı Olcas Süleymanov tarafından "khan aya üç otuz yok boltı Utugsi tozitti" şeklinde okunmuş ve "Han'ın oğlu yirmi üç yaşında yok oldu (halkın?) adı da yok oldu" şeklinde transkripsiyonu yapılmıştır

kemik nazarlığın üzerinde sağdan sola "beyaz maral" yazısı okunmuştur. Esik kurganından çıkan gümüş tastaki yazıyı Süleymanov "Han'ın oğlu 23 yaşında öldü" şeklinde okumuştur.⁹¹

Esik kurganından çıkan gümüş tastaki yazının runik yazı olduğu ve Köktürk yazısının öncüsü olduğu kabul edilmektedir. Görülüyor ki gerek Ön Asya'daki İskitler gerekse doğudaki İskitler çiviyazısını bilmektedir. Bu yazılar, Orhun-Yenisey runik yazısının karakteri, harfleri ve şekilleriyle karşılaştırılmış ve aynı olduğu belirlenerek Orhun-Yenisey yazısının prototipi olduğu kabul edilmiştir.⁹²

91 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.106-107.

92 Age, 107-108.

13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
↑	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖	↖
26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14

Tablo 1

$\Sigma_{H.O}$	OP-P	ICC
0	5	2
i	h	1
δ	δ	5
2	21C	21C
3	X	X
K	F	A
T_z	H	H
Z	Y	X
T_1	$\uparrow$	$\uparrow$
Y	P	Y

Tablo 2

1	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
2	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
3	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
4	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
5	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
6	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
7	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
8	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
9	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
10	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
11	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
12	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
13	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
14	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
15	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
16	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
17	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
18	afel	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45																																																							

Tablo 3

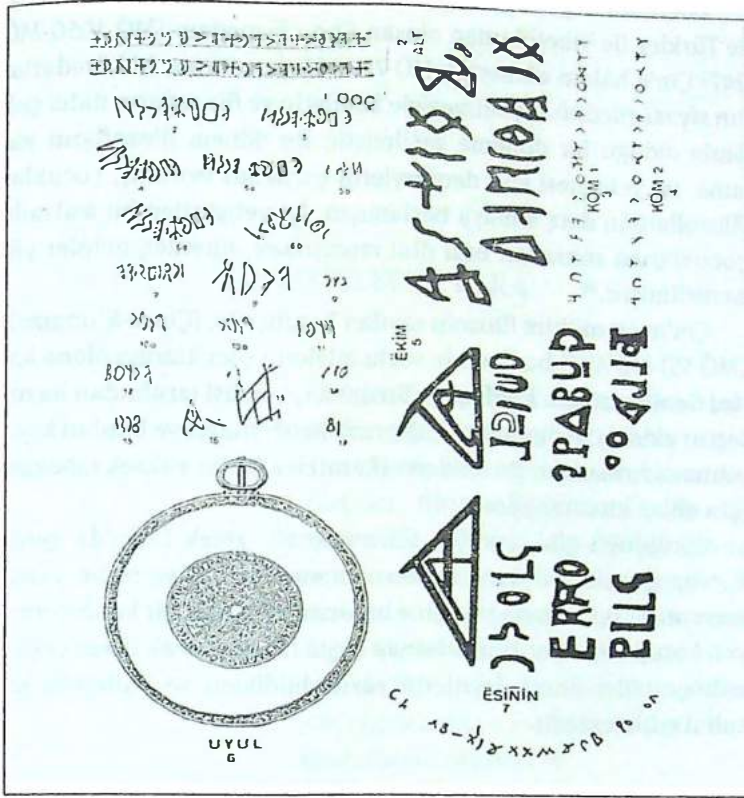
*Olcas Süleymanov'un Esik Kurganında bulunan yazıda 26 harfli tespiti
(Cedi Sudin Köne Cazbalan)*

Altun Tamgan Tarhan'a ait mezar yan taşındaki runik yazıt, kendisi, eşleri gökteki ruhu simgeleyen kuş ve adak dağ keçisi figürleri, Göktürk dönemi, MS 8. yüzyılın ilk yarısı, Orhun, Moğolistan

Ta-po Kağan'a (Tatpar kağan/öl. 582), ait ölümsüzlüğü ve kuzeyi simgeleyen kaplumbağa kaideli, tepesinde doğuyu simgeleyen koruyucu ejderha

İskit Yazıtları

Çin'de Shang hanedanı döneminde (MÖ 1450-MÖ 1050) yazı icat edilmişti. Eberhard'a göre o yazı, bugünkü Çin yazısının ilk halini göstermekte olup bugünkü yazıya benzeyen ve birçok fonetik işaretleri olan bir resim yazısıdır. O dönemden kalma kemikler ve kaplumbağa kabuğu üzerine yazılmış "Fal Yazıtları" bugün hâlâ mevcuttur. Anyang'da on binlerce böyle fal yazıtı bulunmuştur. O devirde 2.000 kelimedenden fazla yazı işareti icat edilmiştir.⁹³

93 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, s.29.

Eberhard'a göre Shang hanedanı döneminin sona ermesiyle Türkler ile Tibetlilerden oluşan Chou Hanedanı (MÖ 1050-MÖ 247) Çin'e hâkim olmuştur. MÖ 771 yılından sonra, hükümdarların siyasi gücünü kaybetmesiyle âlimlerin ve filozofların daha çok önde olduğu bir döneme geçilmiştir. Bu dönem filozofların yanına, iyi yetişmesi için derebeylerin çocukları verilmiş, çocuklar filozoflardan ders almaya başlamıştır. İyi yetiştirilen bu asilzade çocuklarına sonradan bazı dini merasimler, törenler, ayinler yöneltirilmiştir.⁹⁴

Çin'in en mühim filozofu sayılan Konfüçyüs, (Çince K'ungtze), (MÖ 551-MÖ 479) bu devirde soylu ailelerin çocuklarına ölene kadar ders vermiştir. Konfüçyüs'ün önemi, kendisi tarafından hazırlanan akideleri (dini inanç) öğrencilere öğretmesi ve bunları kayıt altına aldırmasıdır. Bu kaideler (kural) ise Çin'in yüksek tabakası için ahlak kitabı sayılmıştır.⁹⁵

Görüldüğü gibi, İskitler dönemine ait, gerek Doğu'da gerek Batı'da gerekse Ön Asya ve Mezopotamya'da çivi ve resim yazısı mevcuttur. Bu sahada asırlarca bulunan ve büyük bir konfederasyon kurup yöneten, komşularıyla başta ticaret olmak üzere çeşitli münasebetler kuran İskitlerin yazıyı bildikleri ve kullandıkları kabul edilmektedir.

94 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, s.45.

95 Aynı yerde.

2.2. İSKİTLERDE PARA

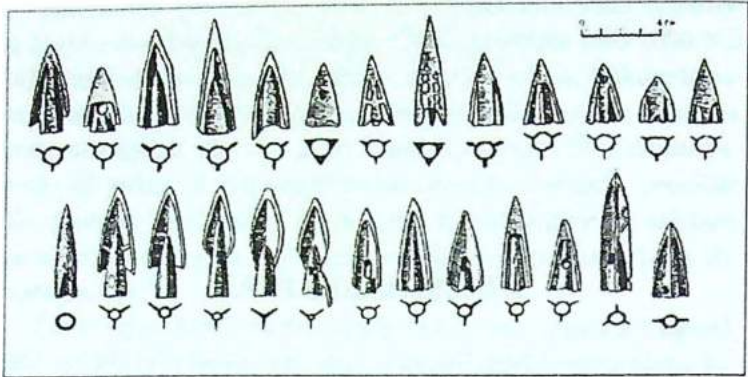
Türkiye Cumhuriyeti'nin, özellikle bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına sesleniyorum: Batı senden, Türk'ten çok geriydi. Manada, fikirde, tarihte bu, böyleydi. Eğer bugün, Batı en sonunda teknikte bir yükselme gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o suç da senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir sonucudur. Şunu da söyleyeyim ki çok zekisin, malûm! Fakat zekânı unut, daima çalışkan ol!

1936

*Mustafa Kemal Atatürk*⁹⁶

Nümizmatikçiler her ne kadar dünyanın ilk parasını Lidya Kralı Kroisos'un bastırıp tedavüle sürdüğünü iddia etseler de Odessa Nümizmatik Müzesi'ndeki arkeolojik buluntulara göre Lidyalılardan önce Karadeniz'in kuzeyindeki Kimmerler ve İskitler, gümüş ve metal çubukları para niyetine kullanmıştır. İskitler önceleri ok başlıklarını, sonradan ise yunus balığına benzeyen metalleri para yerine kullanmıştır. Lidyalılardan çok daha önceleri Hititler

96 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.28, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.2010, s.233, 234.

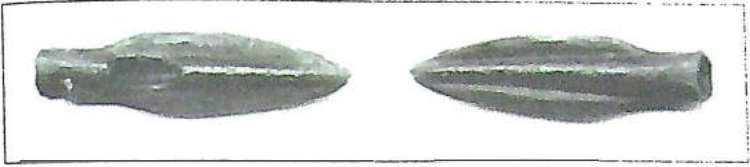

İskitler dönemi savaş ok uçları, Kaynak A. Helmuth

de para yerine gümüş çubuklar kullanmıştır. Odessa Nüvizmatik Müzesi'nde İskitler döneminden kalma 500 civarında ok ucu incelenmiştir. İncelenen ok uçlarının bir kısmının savaşta kullanılan ok başlığı tipinde olduğu, diğer bir kısmının ise ticaret amacıyla kullanılmak için alışımalarının farklı olduğu görülmüştür. Para amaçlı üretilen ok başlıklarına gümüş, bronz ve antimon eklenmiştir. İskitler bu metalleri sınıflandırmış, farklı alışverişler için farklı paralar dizayn etmiştir. Örneğin Grek kolonileriyle yaptıkları balık ticareti için balık desenli metaller kullanmış, tahıl ya da tahıl ürünleri alışverişi için de başak deseni kullanmıştır. İskit bozkır kültürü yaşam tarzının en önemli unsurunun, hızlı hareket eden atlı okçu birlikleri ve yaygın metal kullanımı olması iktisat tarihlerine yansımış, kullandıkları paralarda da kendini göstermiştir.⁹⁷

Herodot'a göre İskitler kargı (mızrak) uçlu metal kaplamalı paralarını, ticaretin haricinde, nüfus sayımı için de kullanmışlardır. İskit Kağanı Ariantas, o bölgedeki İskitlerin kaç kişi olduğunu öğrenmek için her İskit'in kendisine bir kargı ucu getirmesini

97 Said Mübin Çalış, "Kimmer-İskit Ok Ucu Biçimindeki Paraları", *Oannes/Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, sayı 1, 2021, s.61-80.

İskitlerin kullandığı ok uçlu para

istemiş, getirmeyeni de ölümle tehdit etmiştir. Bunun üzerine pek çok kargı ucu getirilmiş ve adı geçen kağan sayımdan sonra bu uçlardan bakır kazan ve bir anıt yaptırmıştır.⁹⁸

Trakya'yı fetheden Kağan Atey (Çar Atey) kendi döneminde, ticaretin gelişmesi ve dış bağlantıların güçlenmesi üzerine kendi adına, yaydan ok atan İskit süvarisini tasvir eden pul sikke bas-tırmıştır.⁹⁹ Görülüyor ki tüm bu metaller ticarete, alışverişte kul-lanılmıştır.

98 Herodot, *Tarih*, s.328.

99 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.9.

2.3. İSKİT GÜZEL SANATLARI VE HAYVAN ÜSLUBU

Biz, milliyet fikirlerini uygulamada çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla çalışmayla gidermeye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki milliyet kuramını, milliyet ülküsünü çözüp dağıtmaya çalışan kuramların dünya üzerinde uygulanma yeteneği bulunamamıştır. Çünkü tarih, olaylar, hâdiseler ve gözlemler insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin egemen olduğunu göstermiştir ve milliyet ilkesi aleyhindeki büyük ölçüde gerçek denemelere rağmen yine milliyet duygusunun öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

20 Mart 1923

Mustafa Kemal Atatürk¹⁰⁰

İskitler sanat eserlerinde genellikle mitolojik inançlarındaki varlıklar ile savaşçı ruhlarını okşayan savaş yürüyüşlerini ve yaşayışlarını yansıtmışlardır. İskitlerin kendilerine özgü, dünyaca

100 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.240.

bilinen "hayvan üslubu" adı verilen güzel sanatları vardır. İskit kurganlarından çıkan altın ve gümüşten yapılmış sanat eserleri dünya müzelerinin övünç kaynağını oluşturmaktadır. İskitler, yaşam biçimine göre pantolonun yanında ayaklarına giydikleri botlarıyla da bilinmektedir. İskit kadınları "kendir" ve "çedene" adları da verilen kenevir sapları ve liflerinden elde edilen bir kumaşla kendilerine elbiseler dikmiştir. Sivri ve genellikle hayvan derisinden yapılmış papakları da meşhurdur. Erkekler metal levhacıklı kolsuz yelek, yumuşak gömlek ile deri ve kumaş karışımı pantolonun altına yarımboğaz çizme giymiştir. İskitler sanat eserleriyle başka kavimlerin medeniyetine de tesir etmiştir.¹⁰¹

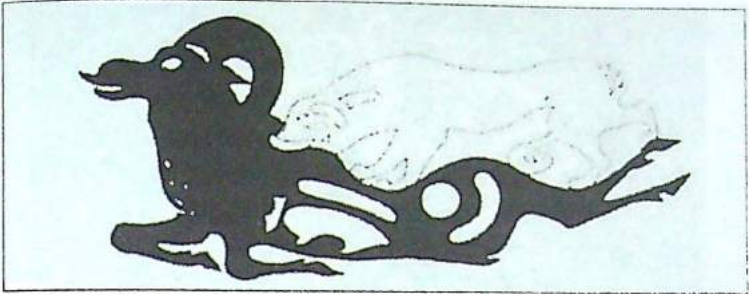

Pantolon giyen İskitli

İskitler, sanat eserleri ve dövmelerinde, Greklerle yaptıkları balık ticareti için para yerine kullanılan, metalin üzerine işlenmiş balığın (yunus balığı şeklinde) farklı versiyonlarını yapmıştır. Bunlardan birisinin de koruyucu olduğuna inanılan "Thagimasis" (Deniz Tanrısı Poseidon) için imal edildiği görülmektedir. Herodot'a göre Tanrı Argimpasa (Afrodit), İskitli kâhinler için çok saygıdeğerdir. Onun adına, İskitler tarafından çeşitli metaller ve dövmeler yapılmıştır; çünkü kehanette bulunma yeteneğini onlara Argimpasa'nın verdiğine inanırlardı. Bazı araştırmacılara göre ise Afrodit'in İskitlere verdiği bu kehanet yeteneği İhtar ilahisinden alınmıştır.¹⁰²

101 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.12.

102 *Age*, s.312.

Eyer örtüsü süsü

İskitler için belki de en önemli tanrı, savaş tanrısı "Ares"tir. İskitler onun için özel ritüeller geliştirip kurbanlar keserdi. Yunanlar gibi, kullandıkları kısa kılıç (Yun. akinakes) Ares'e adanmıştı ve kurbanlar da onu temsil ediyordu. Herodot'un anlattığı, İskitlerce kutsal sayılan Ares'in (Mars) kılıcı, yaklaşık 1.000 yıl sonra, MS 5. yüzyılda Doğu Avrupa'da Hun topraklarında bir çoban tarafından bulunmuş ve hükümdar Atilla'ya verilmiştir. Atilla, İskitlerin kutsal saydığı, fakat sonradan kaybettikleri bu kılıcı bulunca çok sevinmiş ve bu kılıçla dünya imparatorluğunun yolunun ona açılacağına inanmıştır. Bahsedilen bu kılıç İskit savaş tanrısı Ares'in kılıcıdır ve aradan 1.000 sene geçmesine rağmen Hunların da kılıcın kutsal gücüne ve dolayısıyla Ares'e inandıkları görülmektedir.¹⁰³

Herodot'a göre İskitler, aslan, kaplan gibi hayvanların yanında, kanatlı ve tek gözlü yaratık "arimaspiyanlar" ile kanatlı koruyucu "griffinlere" inanıyordu ve onların altından heykellerini yapmışlardı. Hatta kurganlardaki ve yer üstündeki altınlarını Griffinlerin koruyuculuğuna bırakmışlardı. Herodot, arimaspiyanları İskitli saymıştır. Herodot'a göre bu inanç Yunanlara İskitlerden geçmiştir, İskitlere de bir başka Turani boy olan Issedonlardan geçmiştir.¹⁰⁴

103 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016, s.26.

104 Herodot, *Tarih*, s.299-304.

İskitli (Sakalı) kadın hükümdar ve koruyucu ejderhalar, altın ve çeşitli taşlardan kolye, Tilya Tepe Kurganı 2, Kuzey Afganistan, MS 1. yüzyıl, Afganistan Ulusal Müzesi, Kabil

Griffinler Mezopotamya, Mısır, İran, Yunan ve birçok kültürde yaygın olarak inanılan efsanevi bir yaratıktır. İskit sanat eserlerinde griffinler genellikle aslan vücutlu, kartal ya da aslan başlıklı ve kanatlı kartal olarak tasvir edilmiştir. İskit kurganlarından elde edilen buluntulara göre altından, ahşaptan ve keçeden eserlerde griffin figürleri ya tek başına ya da genellikle bir hayvana saldırırken (keçi, at, geyik...) tasvir edilmiştir. İskit inancına göre koruyuculuk görevi gören griffinlerin ölüyle birlikte mezara konulma-

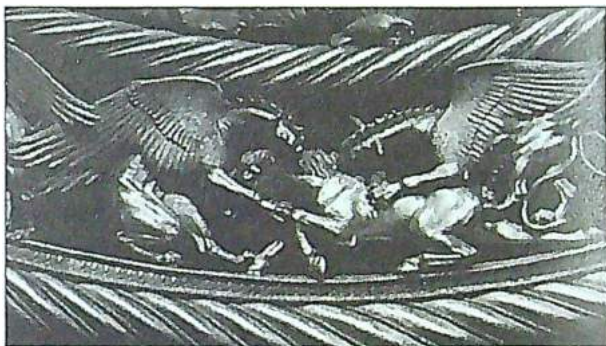

Efsanevi yarı kız, yarı yılan koruyucu yaratık figürü, altın elbise süsü Kul Oba Kurganı, Kırım, Ukrayna, MÖ 4. yüzyıl, İskit dönemi, Ermitaj Müzesi, St. Petersburg, Rusya

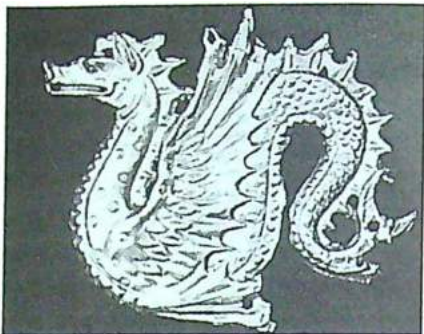
Altınların koruyucusu Griffin figürü, altından elbise süsü, Kuzey Karadeniz bölgesi, Maykop, Rusya MÖ 5. yüzyıl, İskit dönemi, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD

şı, muhtemelen ölünün ruhsal yolculuğunda ölüye eşlik etmesi ve diğer yaşamında onu koruması içindir. Ayrıca aslan ve kartal birleşiminden doğan son derece yırtıcı bir kuş olan griffinlerin mezarlara bırakılması, mezarlardaki altınların korunması gerekçesiyle yapılmış olmalıdır.

Bir ata, (adak) saldıran griffinler (koruyucu) altından göğüslik detayı, Tolstaya Mogila Kurganı, Dnyeper Ukrayna, MÖ 4. yüzyıl, İskit dönemi, Ukrayna Tarihi Hazineler Müzesi, Kiev

İskit sanat eserlerine yansımış insan başlı, aslan vücutlu ve kuş kanatlı Sfenks denilen bir başka yaratık figürü de bulunmaktadır.¹⁰⁵ Sfenks, Yunan efsanelerinde kadın yüzü, aslan vücutlu ve kuş kanatlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir efsaneye göre sfenksin bilmeceğini sadece bir başka efsanevi kahraman olan Oidipus bilerek şehre kral olmuştur. Bunun üzerine Sfenks, yüksek bir yerden kendini atarak intihar etmiştir. Oidipus, Sofokles'in ünlü tragedyasına ("Kral Oidipus") konu olmuştur. İskitlerde mezarlara konulan bir başka eser ise "Pegasus"tur.¹⁰⁶ İskitlerde Griffin, Sfenks ve Pegasus gibi koruyucu yaratıkların dışında koruyucu efsanevi kuşlar da sevilerek sanat eserlerinde tasvir edilmiştir.

*Hipokampusun yandan görünüşü,
altın Kul Oba*

*Sfenkse dönüşmüş İskitlinin feniks
(fenghuang) korumasında göğe yükselmesi,
keçeden duvar halısı detayı, Pazırık Kurganı 5,
Altaylar, Sibiryâ, MÖ 241 civarı, İskit dönemi,
Ermitaj müzesi St Petersburg, Rusya*

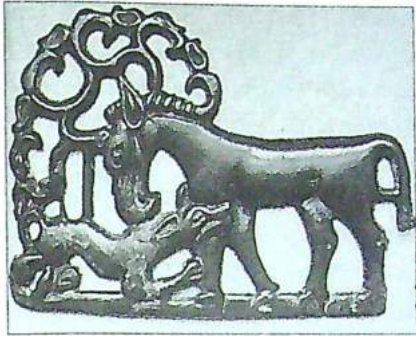
Herodot, Phoenix adlı bir mitolojik kuştan da bahsetmektedir. Herodot kuşun kendisini görmemiştir; çünkü Phoenix'in 500 yılda bir, babası ölünce ortaya çıktığı bilinirmiştir. Herodot'un bu

105 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.26.

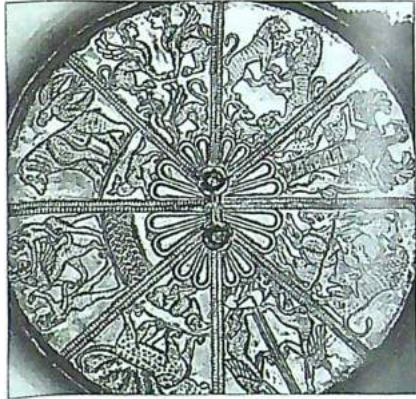
106 Age, s.26-29.

kuşun resimlerine bakarak aktardıklarına göre kanat yayılımı ve yüksekliği bir kartalınki kadar olup kanatlarının bir kısmı altın sarısıyla kaplı, diğer bölümü ise kırmızıdır.¹⁰⁷

Altaylar'daki beş numaralı Pazırık Kurganında (MÖ 3. yüzyıl), Tanrıça Tabiti'nin ölümsüzlük bitkisini uzattığı İskit soylusunu gösteren duvar halıları bulunmuştur. İçlerinden birinde, keçeden yapılmış bir duvar halısında Sfenks ile bir mitolojik kuş olan Feniks'in (Phoenix) mücadelesi gösterilmiştir. Sfenks; geyik boynuzlu, insan başlı, aslan vücutlu ve kuş kanatlı olarak, Ön Asya'daki gibi tasvir edilmiştir. Buradaki yüz, diğer duvar halısındaki atlı İskitlinin yüzüne yakından benzemektedir. Çinlilerin inancında ise Feniks'in daha farklı anlamı vardır. Çinliler Feniks'e "fenghuang" veya "kırmızı kuş"

Koruyucu gaga ağızlı at benzeri yaratık ile kurdun mücadelesi, bronzdan kemer plakası, Ordos, İç Moğolistan, Çin, MÖ 3-2. yüzyıl, Hun dönemi, Britanya Müzesi, Londra, İngiltere

Hayvanların kanatlı tanrıçası ile koruyucu sfenks figürlerinin yer aldığı ayna, altın yaldızlı gümüş, Kelermes Kurganı, Rusya MÖ 7-6. yüzyıl, İskit dönemi, Ermitaj Müzesi, St. Petersburg, Rusya

107 Herodot, *Tarih*, s.152.

adlarını vermiştir. Çinlilere göre feng (erkek) ile huang (dişi) adlı iki kuştan meydana gelen ölümsüz fenghuang, göksel imparatorluk kuşudur. Bu kuş; erdemi, adaleti, geleneği ve inancı temsil etmekteydi. Görüldüğü zamanlar dünyaya barış ve güven getirdiğine inanılmıştır.¹⁰⁸

İskitler sanat eserlerine genellikle kendi doğal yaşamları ve inançlarıyla ilgili olan varlıkları yansıtmışlardır. Mezarlara konulan Feniks, Griffin, Sfenks, kaplan, aslan, panter, kartal ve kurt gibi eserler daha çok koruyuculuğu simgelemiş, "amulet" (bir çeşit muska veya tılsım) vazifesi gördüğüne inanılmıştır. Geyik, keçi, koç, koyun, inek ve at gibi hayvanların da daha çok adak ve kurban hayvanı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Ağırlıklı olarak Avrasya bozkırlarına özgü sanatta Yunan, İran, Mezopotamya ve Çin kültürlerinin etkileri gözlemlenmiştir. Zira İskit kurganlarından çıkarılan halı, kilim, madeni ve diğer tipte sanat eserlerinde, bahsedilen ulusların az da olsa izleri görülmüştür. Karadeniz'in kuzeyinde Yunanlarla komşu olarak yaşayan İskitler de doğal olarak Yunanlardan etkilenmiştir. Bazı ilahlarının Yunan ilahlarıyla özdeş olması bu duruma bağlanabilir. Lakin Yunan ritüellerine karışan İskitler şiddetli bir şekilde cezalandırılmaktaydı. Anakarsis'in öldürülmesi buna bir kanıttır.¹⁰⁹ Bu durumda İskitlerin, yabancı kültürlerle karşı kendi kültürlerini koruma töresini geliştirdikleri ve uyguladıkları görülmektedir.

Mitolojik hayvanların yanında İskitler, altından yaptıkları eserlerinde savaşçı yönlerini ortaya koymuşlardır. 1986 yılında Dinyeper yakınlarındaki Solokha kurganından çıkan, altın tarak üzerinde İskit savaşçılarının mücadele sahnesi vardır.¹¹⁰ Yine Kırım'ın doğusunda, Kul Oba İskit kurganından çıkan bir başka altın eserde at üzerinde, elinde mızrağıyla dört nala giden bir İskit savaşçısı tasvir edilmiştir. Aynı kurgandan çıkan bir başka altın

108 Herodot, *Tarih*, 28-30.

109 *Age*, s.325.

110 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.188.

Dört nala giden at üzerindeki İskitin yandan görünüşü altın, Kul Oba

eserde ise bir hipokampus (üst kısmı at, alt tarafı balığa benzer mitolojik canlı) görülmektedir. Kul Oba kurganından çıkan bazı İskit eserlerinden anlaşılacağı gibi altınla tasvir edilen İskit sanatı dünyada eşsiz bir sanat olarak kabul edilmektedir.¹¹¹ Altından yapılan; sırt sırta vermiş, yaylarını gererek ok atan iki İskit okçu figürü, yemin eden İskitli, kan kardeş olan iki İskitli kadın, sihirbaz kadın, birbirine kenetlenmiş kurt ile yılanın mücadelesi-

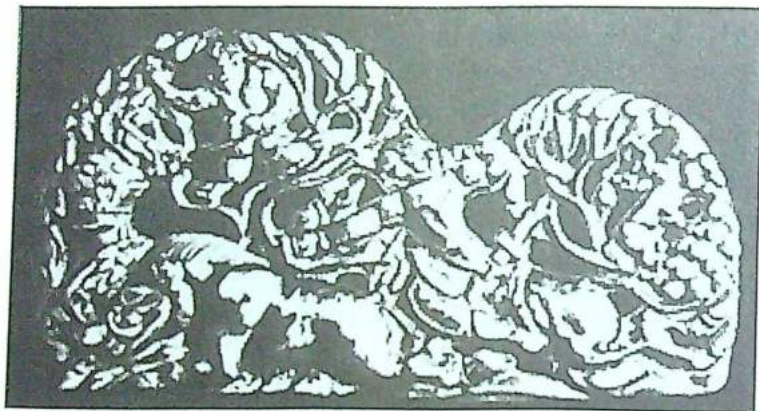

Altın tarak (Solocha kurganı)

si, kemer tokası, av sahnesi gibi birçok eşsiz sanat eseri bulunmuştur.¹¹² Altın elbiseli adamların kıyafetleri, zırh elbiseleri, başlıkları, kaftanları, kırmızı sürahileri dünya çapında bilinmektedir.

Birbirine kenetlenmiş iki hayvanın, muhtemelen kurtla yılanın mücadele sahnesi, Leningrad Hermitaj Müzesi

Av sahnesi, Sibiryadan kemer tokası

112 İlhami Durmuş, *İskitler*, 194-197.

Sihirbaz, altın, Oxus Definesinden

2.4. İSKİTLERDE İNANÇ

*Benim hayatta yegâne övüncüm,
servetim Türklükten başka bir şey
değildir.*

*Mustafa Kemal Atatürk*¹¹³

Herodot'un aktardıklarından edindiğimiz bilgilere göre İskitlerin ilk cetlerine, Tanrı tarafından, altından birkaç ziraat aleti gökten indirilip ihsan edildiğine dair olan inanç, onları göçebe ve hareketli bir hayata bağlılık konusunda güçlü ve bilge kılmıştır.¹¹⁴ Strabon'a göre bu durum İskitlerin komşu halklara karşı üstünlüğünün bir sırrıdır.¹¹⁵

Herodot ve ondan sonra gelen tarihçiler, İskitlerin göksel tanrısının güneş ve gök olduğunu, yerde de söğüt çubuklarına bakarak gelecekte haber veren kel adamları, kamları ve büyücüleri olduğunu aktarmıştır.¹¹⁶

Dinsel yaşantıyı belirleyen unsurlar, birçok kültürde olduğu gibi, bulunulan coğrafyaya ve dünyayı kavrayış biçimine göre farklılık göstermektedir. Eski Türklerde göçlerden ve siyasi ne-

113 Hasan Rıza Soyak, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.95.

114 Herodot, *Tarih*, s.295.

115 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.147.

116 Herodot, *Tarih*, s.321.

denlerden kaynaklı olarak sürekli bir din değıştirme durumu hasıl olmuştur ve bu durum daha sonraki devirlerde devam etmiştir. İskitler batıya gelip Yunanlarla tanışınca onlardan da bazı tanrılar almıştır. Doğuda, Türkistan'da kalan İskitlerde ise böyle bir şey söz konusu olmamıştır. Herodot'a göre İskitlerin kök inancı kamlık inancıdır.¹¹⁷ Esasen eski Türklerin kök inancı birbirine benzemektedir. İskitlerdeki güneş ve gök kültü, Hunların güneş ve ay kültü, Sarmatların güneş kültü onların göksel tanrılarının olduğunu ve

Efsaneye göre İskitlerin kurucusu İskit'e babası Herakles'in yayını bırakması, altın yaldızlı gümüş kap, Castye Voronez Kurganı 3, Rusya, MÖ 4. yüzyıl, Ermitaj Müzesi, St Petersburg, Rusya

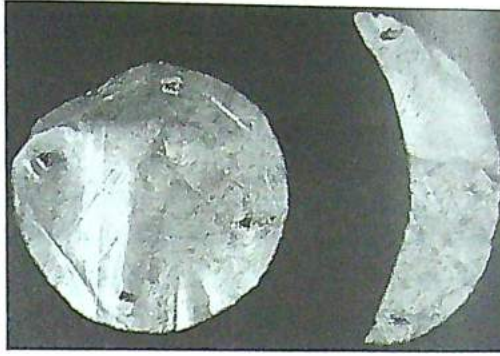
yerdeki unsurlarıyla (yer, su, toprak, ateş, dağ, atalar) bir inanç bütünlüğü oluşturduğunu göstermektedir. Başta Herodot olmak üzere antikçağ tarihçileri bu inanca "kamlık inancı" demiştir.¹¹⁸

Eski çağlardan MS VIII. yüzyıla kadar bozkırın göçebelerinde iki ana inanç sistemi görülmektedir. İlki kaynağını doğadan alan doğa inancıdır. Bu durum göçebelerin karakteristik genel inanç biçimidir. İkincisi ise doğadan da esinlenip doğaüstü ve insan düşüncesiyle harmanlanmış doğaüstü inanç biçimidir.

Eski çağlarda göçebelerde monoteizm (tektanrıcılık) ve duoteizm (ikitanrıcılık) inancı vardır. Sonraki çağlarda monoteist yaklaşım da ikiye ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla "Güneş" ve "Gök" inançlarıdır. Duoteist inançta ise "Güneş ve Ay" inancı vardır. İskitlerin bir kolu olan Massagetlerde ise tek tanrı "Güneş" inancı görülmektedir. Bu tek tanrı inancının zamanla değışerek özellikle

117 Age, s.321-322.

118 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.90.

Hunların duoteist (iki tanrıcılık) inancını temsil eden altından güneş (tanrı) ve ay (tanrıça) motifli eserler THL-64 kurganı, Takhiltin Khotgor, Moğolistan, MÖ 34-MS 50, Ulanbator Moğol Tarihi Ulusal Müzesi

Eftalitlerde (teni beyaz Hunlar) ve T'u-küelerde (Türkler) "Tengrizme", "Gök Tanrı" inancına dönüştüğü varsayılmaktadır.¹¹⁹

Erken ortaçağda, Türk kültüründe güneş hâlâ kutsal sayılsa da sonradan Gök Tengri inancıyla hâkim olmuştur. İskitlerdeki kamlık inancı ile Gök Tengri inancı birbirinden pek farklı değildir. Her ikisinde de yaratıcı göksel tanrıların yanında, dağ, yer-su, ateş, orman ve atalar kültü bulunmaktadır. Bu kültlerin kamlık inancındaki İskitler zamanından beri var olduğu görülmektedir. Günümüzde Moğolistan, Hakasya ve Güney Sibirya'da varlığını sürdüren inanç bu inancın devamıdır. Herodot'a göre İskitlerin batı kolu çoktanrılı bir inanca (panteon) sahiptir. Ona göre İskitlerin yedi tanrısı vardır; ama doğudaki İskit kolu Masegetlerde, doğa dinine (Şamanizme) bağlı gökte tek tanrı (Güneş) vardır. İskit ve Hun tayfalarında, milattan sonraki asırlarda sürekli bir din değiştirme durumu görülmekte, hatta neredeyse dünyadaki tüm dinlere bir geçiş görülmektedir.

Batıda 800'lerde Hazar Kağanı Obadiye döneminde Hazar Devletinde kısmi Musevileşme görülmektedir. 864'lerde Bulgarlar

119 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.90-91.

Hristiyanlaşmış, çoğunlukla İskit ve Hun boylarından mütevellit olan Macarlar da 1000 yılında Hristiyanlığı kabul etmiştir. Türkistan'da ise Müslümanlara büyük direniş sergileyen Türgiş Kağanı Su-lu'nun yenilmesi ve iç savaşta öldürülmesi (738) sonucu Araplara karşı gücü kırılan Türklerde başlayan İslamlaşma süreci¹²⁰ yaklaşık iki asır düşük profilli olarak devam etmiştir. 1048 senesinde ise Taşkent (Özbekistan) ve Farap (Türkmenistan) bölgelerinin ötesinde oturan Türklerden 200 bin aile hep birden İslama geçmiştir.¹²¹

İskitler ve Hunların ardılı kabul edilen Göktürklerde, Gök Tengri veya Türkiye'de yaygın bilinen adıyla Gök Tanrı inancının yanında Budizme ve Mani inancına da bir geçiş vardır. Ayrıca ciddi bir Hristiyanlaşma da görülmüştür. Hristiyanlığın Doğu Kilisesi-Nasturilik kolu güçlü bir şekilde ilk olarak Göktürklerde kendini göstermiş, daha sonra Orta Asya'da yaygınlaşmıştır.¹²² Bu inancı Süryanice konuşan Doğu Hristiyanları yaymıştır. Moğollar öncesinde Orta Asya'da, İslamiyetin yanında ağırlıklı olarak Doğu Süryani Hristiyanlığı görülürken az da olsa Batı Süryani Hristiyanlığının kollarından biri olan Melkitler ve Hz. İsa'yı Tanrının oğlu olarak gören monofizit Yakubiler ile Ermeni Hristiyanlığı ve Bizans Hristiyanlığı da görülmüştür. Orta Asya'da Hristiyanlık XIII. yüzyıldan sonra Moğollar zamanında (1260-1370) yayılarak yaşamaya devam etmiş ve Timur (1370-1405) tarafından desteklenmiştir.¹²³

Doğanın kutsallaştırılmasıyla oluşan inanç sisteminin Ön Asya'ya gelen İskitler tarafından, komşu kavimlerin etkisiyle çoktanrılı bir inanç sistemine dönüştüğü görülmektedir. Hatta bu yeni panteonda bazı ilahlar kült haline gelmiş, bunlara daha

120 Osman Karatay, *Türklerin Kökeni*, Kripto Yayınları, İstanbul, 2012, s.97-136.

121 "Abbasiler", *Türkler Ansiklopedisi*, c.2, 2016, s.161.

122 İbrahim Çeşmeli, "Moğollar Öncesi Orta Asya'da Süryani Hristiyanlığı, *Arkeoloji ve Sanat*, Mayıs-Ağustos 2012, s.196-197.

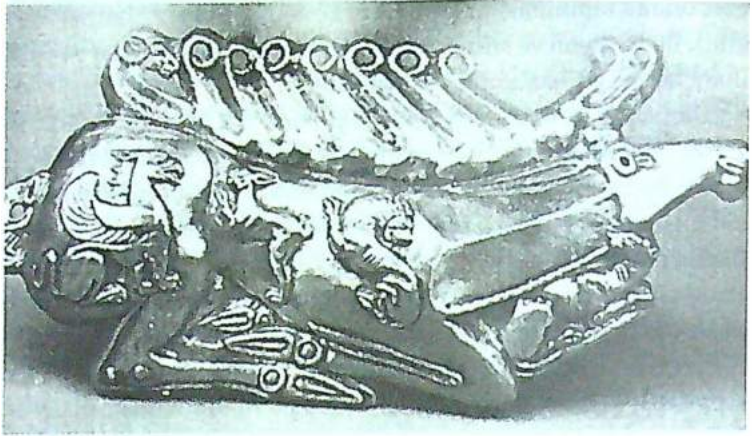
123 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.69-70.

özel olarak tapınılmış ve kurbanlar kesilmiştir (Savaş Tanrısı Ares gibi). Bu panteon ve kültler başta Yunan olmak üzere İran ve Hint inançlarıyla da bağlantılı gözükmektedir.

Herodot'a göre İran'da sekiz İskitlerde ise (göksel) yedi tanrı vardır. Herodot'a göre bu durum bile İskitleri İranlılardan farklı bir kavim yapmaktadır. Herodot, Yunanların tanrılarını Mısır'dan aldığını söylerken bir anlamda bu kültürel geçişten ve çevresel faktörlerden bahsetmiştir. Herodot, Karadeniz'in kuzeyindeki ve Pontia bozkırlarındaki İskitlerin belli başlı tanrılarını olarak, en başta Hestia olmak üzere, Zeus ve Toprak (Zeus'un karısı olarak bilinir), sonra Apollon, Göksel Aphrodite (Afrodit), Herakles ve Ares isimlerini vererek bu tanrılarla İskit panteonunu oluşturmuştur. Herodot, İskitlerin Poseidon'u (deniz tanrısı) da kutsal saydığını aktarmıştır. İskit dilinde ise Hestia'ya "Tabiti", Zeus'a "Papaios"

Atlı soylu İskitli, tahta oturan tanrıça Tabitiden ölümsüzlük veren hayat ağacını (Haoma) almaya gelmektedir, keçeden duvar halısı detayı, Pazand Kurganı, 5. Altaylar, Sibirya, Rusya MÖ 241 civarı, Ermitaj Müzesi, St. Petersburg, Rusya

Geyik, altın Kul Oba'dan

(büyükbaba) adı verilmiştir. Toprak'a "Api", Apollon'a "Oitosyros", Göksel Afrodit'e "Argimpasa", Poseidon'a "Thagimasadas" denilmiştir. Herodot, İskitlerin heykel, kurban-sunak, tapınak inşa etme geleneklerinin olmamasına rağmen istisnai olarak Savaş Tanrısı Ares'e kurbanların (savaş esiri köleler ve attır) kesildiğini ve Ares için özel törenler yapıldığını belirtmiştir.¹²⁴

Türkistan'daki İskitlerin inanç sistemi Karadeniz'in kuzeyine gelince değişime uğramıştır. Lakin İskitler yine de Yunanlara benzeyen, Yunan tanrılarına el açan kendi kağanlarını dışlamıştır. Hükümdar Saulios Yunan geleneklerini benimseyen, onların elbiselerinden giyen Anakarsis adlı kağanı tek okla öldürmüştür.¹²⁵ Görüldüğü gibi İskitler verdikleri ağır cezalarla kendi kök kültürünü ve törelerinin büyük bölümünü koruma yoluna gitmişlerdir.

İskitler, yeni panteonda tanrıların sayısının artmış olmasına karşın yer-su, ateş, toprak, dağ ve atalar kültüründen vazgeçmemiş, kamların bilgeliğinde yol almaya devam etmiştir. İskit Şaman/

124 Herodot, *Tarih*, s.318.

125 Age, s.325.

kamlarının bir kısmı bitki-ilaç tedavisiyle, bir kısmı ruhsal tedaviyle, bir kısmı da gelecekte haber vermekle ilgilenmiştir. Gelecekte haber verenlerin haberleri işe yaramadığında bu kişiler şiddetli bir şekilde (yakılarak) cezalandırılmıştır. Herodot, İskitlerde pek çok falcı/kam/şamanın olduğunu ve onların ileride olacak şeyleri söğüt değneklerine bakarak haber verdiklerini söylemiştir. Kamların bu değnekleri birer birer ayırarak onlara baktıklarını ve gelecekte olacak şeyleri söylediklerini, konuşurken de değnekleri bir demet haline getirip topladığını eklemiştir. İhlamur kabuğunu uzunlamasına üç bölüp parmaklarını ucuna doladıktan sonra kabukları açarak gelecekte haber veren büyücü kamların olduğundan da bahsetmiştir. Herodot'a göre bu çeşit falcılık İskitlere atalarından kalmıştır.¹²⁶ *Kutadgu Bilig*'de de kam kelimesi büyücü anlamında kullanılmıştır.¹²⁷

O halde İskit inancının, İskitlerden çok daha gerideki bir dönemde ortaya çıktığını ve günümüze kadar da çeşitli adlarla geldiğini söylememiz mümkündür.

İskitlerdeki büyücü kamlık kavramı, İslamiyetten sonra, özellikle şeyh-veli kavramıyla menkıbe olarak karşımıza çıkan kahramanların (Sarı Saltık, Otman Baba, Hacı Bektaş, Ahmet Yesevî, Korkut Ata veya Dede Korkut gibi) des-

*Din adamının (şaman?) savaşçı soyluya
mantarla ölümsüzlük verdiği ateş altarı
önündeki haoma ayini, yüklü tekstil detayı,
Noin Ula Kurganı, MÖ 1-MS 1. yüzyıl,
Hun dönemi, Moğolistan*

126 Herodot, *Tarih*, s.321.

127 M. Olgar Söyler, *Anadolu Kronikleri*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019, s.37.

tansı hikâyelerinde keramet motifleriyle işlenmiştir. Keramet tarih boyunca, hem kam/şaman hem şeyh/veli için geçerli ve önemli bir özellik olmuştur. Yüksek rütbeli bir kam, kendisi ve taşıdığı ruhun isteklerine göre dikilen "kutsal şaman elbisesi" içerisinde davul çalıp transa girerek yaşadığı değişik şuur hali sayesinde aşağı ve yukarı dünya ruhları arasında dolaşır, aracı görevi yapar. Bu trans hali onlara ruhlarla konuşma olanağı sağlar. Kehanette bulunur, geleceği tahmin eder (bunu göğün dokuzuncu katında Ülgen'e sorarak yaptığı bazı kaynaklarda yer alır). Ruhlarını kaybedenleri (bu ele geçirilmeyle ilgilidir) ve hastalıktan dert yanan kişileri iyileştirir. Kamlar, çağrıldığı merasim yahut bayram törenleri gibi özel günlerde kutsal törenler (ayin) yapan dinsel uygulayıcı olarak kabul edilir.¹²⁸

İskit mitolojisinde ve eski Türk destanlarında kamlık inancına dair üst, orta ve alt dünya'nın varlığından söz edilmektedir. Bu üç alan eski Türk yazıtlarında bahsedilen dünya modeliyle aynıdır.¹²⁹ İzmir civarında yaşadığı kabul edilen Homeros'un (MÖ 9-8. yüzyıl) derlediği veya yarattığı *İlyada* ve *Odyseia* adlı destanlarda geçen yer adları binlerce yıl sonra doğrulanmıştır. Aynı şekilde binlerce yıl öncesine ait Hakas veya Yenisey Kırgızlarının destanlarında geçen toponimler de doğrulanmıştır.¹³⁰

Hakas mitolojisinde, ortalama 400-500 kahramanlık destanı mevcuttur. Hakasların yanında Sibirya yerlisi diğer halklarda da aynı durum söz konusudur. Çok zengin bir mitolojiye sahip bu halkların bazıları, Altaylar, Tuvalar, Tofalar, Soyotlar, Şorlar, Teleütler, Sahalar, Dolganlar, Tocalar/Todjalar, Kumandılar, Sibirya Tatarlarıdır. Kırgızların da dünyaca bilinen Manas Destanı vardır. Ayrıca Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Karakalpaklar, Başkurtlar, Tatarlar, Nogaybaklar, Çuvaşlar, Gagavuzlar, Azerbaycanlılar, Karaçaylar, Balkarlar, Kumuklar, Nogaylar, Karaimler, Kırımçak-

128 M. Olgar Söyler, *Anadolu Kronikleri*, s.37-38.

129 T. B. Davletov, *Şaman*, Asi Kitap, İstanbul, 2017, s.88.

130 Age, s.122.

lar, Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri, Uygurlar, Sarı Uygurlar, Fuyu Kırgızları, Göktürkler soyundan Kırgızistan ve Özbekistan'da yaşayan, Türkiye'deki Türklere benzeyen Türk halklarının günümüze kadar ulaşan destanlarının 10 milyon dizeyi aştığı tahmin edilmektedir.¹³¹ Bu destanlara göre İskitlerin torunları oldukları kabul edilen Hakasların dokuz tanrısı vardır. Buradan kamlık inancındaki "üst dünya" anlayışının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.¹³² Mitolojik ve İslam öncesi döneme ait eski Türk destanları bu bağlamda çok önem kazanmaktadır. Böylece Herodot'un İskitlerle ilgili olarak söylediği "üst dünya" yaratıcı tanrıları, yukarıda zikrettiğimiz mitolojik inançlarla ve destanlarla doğrulanmaktadır.

Türklerin kamlık inancı/Şamanizmden sonra kabul ettikleri tüm dinlerin içerisinde destanlardan aktarılacak gelen Şamanizm hep var olmuştur. Bu inancı sosyal hayatlarında bir şekilde yaşatmışlardır. Örneğin Altay Türklerinden sayılan Şorlar bugün dıştan Hristiyan olsalar da içten Şamanisttir.¹³³ Nazar boncuğu, ağaçlara çaput bağlayıp dilek tutmak, yolcunun arkasından su dökmek, nazara ve nazar boncuğuna inanmak, elini tahtaya vurmak, gece ateşe su dökmemek gibi en eski kamlık inancı töreleri, âdetleri veya inançları binlerce yıldır ve hâlâ günümüzde korunmaktadır.

İskitlerden günümüze kadar gelen ve halen Sibiry'a'da, Yakutlarda, Hakaslarda, Moğolistan'da yaşatılan ve dünyanın en eski inancı sayılan kamlık inancında, kamların özel yetenekleri ve ruhsal güçleri olduğuna inanılır. Kam olmak için İslamiyetteki gibi (imam hatip), veya Hristiyanlıktaki (ruhban okulu) gibi bir okuldan mezun olunmaz. Şaman veya kam olmanın bir okulu yoktur. Kam olmak için belli başlı üç usul vardır. Bunlardan birisi atalarının veya ölmüş anne-babanın ruhunun çocuğunu seçme-

131 T. B. Davletov, *Şaman*, s.85-86.

132 *Age*, s.86.

133 Hüseyin Namık Orkun, *Yeryüzünde Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2011, s.24.

sidir. Diğerı kayıp bir başka kam ruhunun kam olacak kişiyi seçmesidir. Sonuncusu ise yaşlı bir şamanın-kamın keşfiyle olmaktadır. Bu durumda yaşlı Şaman bir çocukta var olan güçleri görerek onu yanına alıp yetiştirebilir.¹³⁴ İşte Şaman yahut kam olma bu şekillerde olmaktadır. Kam olarak seçilen kişi bu göreve karşı koyamaz, karşı koyarsa ruhlar tarafından cezalandırılır ve çok acı çeker. Şaman seçilen kişinin gece rüyasına giren ruh, ona istediği elbiseyi etraflıca tarif eder ve yaptırılmasını ister. Kişi bir terziye istenilen elbiseyi yaptırıp sonra ruhun onayına sunar. Ruh elbiseyi beğenirse gelip içine girer, beğenmezse de tadilatını yaptırır. Kevser Gürcan'ın *Kutsal Şaman Elbiseleri* adlı eserinden öğrendiğimize göre bu elbiselerin bir yerden başka bir yere taşınması da özel kişilerce yapılmaktadır ve özellikle kadınlara taşıtılmamaktadır. Eserde şu bilgilere de rastlıyoruz:

"Elbise sadece sahibi olan Şamana aittir ve koruyucu/yardımcı ruhların barınağıdır. Bu güçleri yönetemeyecek başka biri tarafından giyilmesi çoğu zaman kişinin ölümüne yahut delirmesine sebebiyet verebilir. Aynı şekilde giysisinin klandan dışarı çıkarılması da sakıncalıdır."¹³⁵

Kamlıkta belirli dereceler vardır. Moğolistan'da halen ak şaman, kara şaman, kızıl şaman gibi isimler ve dereceler vardır. Ak şamanlar basit büyü işleri veya ilaç şifa işleri yaparken kızıl şamanlar ölünün öte dünyaya yolculuğuna eşlik eder, zor görevleri onlar üstlenir. Kam kişi öteki dünya varlıklarının dilini bilen kişidir ve gelecekte onlar vasıtasıyla haber alınır. Eski Türklerin ve ardıllarının tabiplere her daim büyük saygı duyup hürmet ettikleri, aynı zamanda onların kendi malları ve yaşamları üzerinde etkili olduklarına inandıkları aktarılır. Bunlardan birisi de İbni Sina'dır. Burada geçen doktor-tabip tabiri kamlar için kullanılmaktadır.¹³⁶

134 T. B. Davletov, *Şaman*, s.261.

135 Kevser Gürcan, *Kutsal Şaman Elbiseleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s.95-96.

136 M. Olgar Söyler, *Anadolu Kronikleri*, s.3.

Farmakolojinin icat edilmediği eski çağlarda ilaç yapıp hasta tedavi eden kişiler kamlardır. Hipokrat'ın "çok şey öğrendim" dediği ve hayranı olup batıya yaydığı Şamanizm döneminden gelen 3.000 yıllık Uygur tıbbının marifeti bahsedilen bu doktor kamların marifetidir.¹³⁷

137 Tuğrul Tiryaki, "14 Mart Tıp Bayramı", *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, c.2, sayı 1, 2008, s.1-3.

2.5. İSKİTLERDE BESLENME

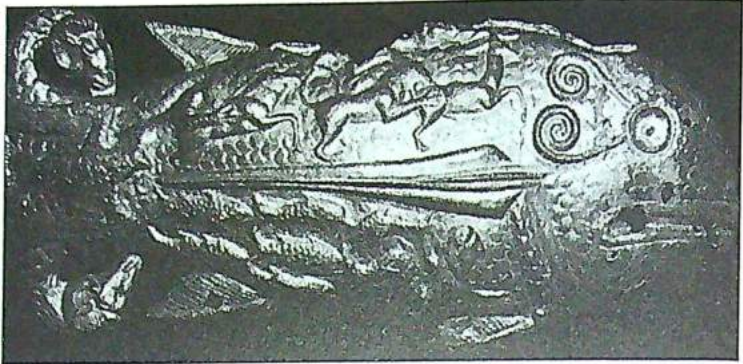
*Bana, insanlar üstünde bir doğuş
yöneltmeğe kalkışmayınız. Doğuş-
şumdaki tek olağanüstülük, Türk
olarak dünyaya gelmemdir.
Mustafa Kemal Atatürk¹³⁸*

Tarihte atı ilk evcilleştiren İskitler olduğundan kımız üretimi de onların bir keşfi olarak kabul edilmektedir. Başta İskitler olmak üzere eski Türk toplumlarının hemen hepsinde kısırak sütünden kımız içme ve etçil beslenme kültürü bugüne kadar sürdürülmüştür. Keçi, koyun ve özellikle at yetiştiriciliği İskitler ve diğer Turan halklarında önemli bir yer tutar. Medler aynı soydan olduğu İskitlerden daha önce göçebeliği bırakıp yerleşik yaşama geçtiği için onlarda at yetiştiriciliği bir ihracat ürünü ve bir vergi ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Herodot, Strabon, Arrianus, Ammianus Marcellinus ve Suidas gibi birçok Yunan ve Latin bilginler bu atlardan övgüyle söz etmişlerdir.¹³⁹

İskitlerin ve Medlerin iki türlü atları olduğu kabul edilmektedir. Bu atların bir grubu binmek için, diğer bir grubu da damızlık için-

138 Münir Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Güven Basımevi, İstanbul, 1959, s.15.

139 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.456.

Üzerinde gök, yer ve deniz canlılarının olduğu koruyucu balık figürü, altın, Vetersfelde, Polonya, MÖ 500 civarı, İskit dönemi, Berlin Devlet Müzesi, Almanya

dir. Yunanlar bu atlara yetiştirdiği bölgelerin isimlerini vermişlerdir. Herodot "Nisseoi", Staro "Nesaeoi" ve Arrian "Nisaiioi" isimlerini kullanmıştır. Persler ise bu atlara "Nisaya" adını vermiştir. Nisea atlarına başka uluslar da "Damızlık Türkmen Atları" demiştir. Nisea atları rüzgâr gibi çok hızlı koşan, uzun bacaklı, çok güçlü, dor ve beyaz atlardır.¹⁴⁰ Bu atlar, krallara ve imparatorlara en özel hediye olarak sunulmuştur. Sicilyalı Diodoros, İskitlerin Bagistan şehrinde (İran) bir defada 160 bin at ürettiklerini aktarmıştır. Strabon, Ahamenidler döneminde Medlerin vergi olarak Perslere yıllık 3.000 at verdiklerini söylemektedir.¹⁴¹

Görüldüğü gibi o devirlerin en değerli hayvanı savaşta ve barışta at olmuştur. Herodot'un aktardığına göre İskitlerin beslenme tarzında önemli yeri olan kısırak sütü-kıymız içkisi de bu atlardan elde edilmektedir. İskitler, ele geçirdikleri kölelerin bir kısmının gözlerini kör edip onları süt sağmada kullanmışlardır. Herodot şöyle demektedir:

140 Herodot, *Tarih*, s.265.

141 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.456.

"Köleler, flüte benzeyen bir çeşit kemik boru alırlar; bunu kısırağın döl yatağına sokar ve ağızdan üflerler; onlar üflerken öbürleri de sağlarlar. Hava kısırağın damarlarını açar ve sütün memelere inmesini sağlar. Sağılan süt tahta fıçılara boşaltılır ve kör köleler sütü döverler; üstte kalanı ayırıp alırlar. Skaytların gözünde en iyi süt budur, altta kalanı düşük kalite sayarlar."¹⁴²

Aristo *Hayvanların Tarihi* adlı eserinde soylu bir kısrağın sahibi olup iyi atlar doğurtmanın peşindeki bir İskit kralının hikâyesinden bahsetmiştir. Onların doğum zamanı yaklaşıp atları da binek atı olarak kullanıp doğumlarını kolaylaştırdıklarından söz etmiştir.¹⁴³ Safkan atlardan yavru alma kültürünün günümüzde de devam etmesi ilginçtir. *Scientific American* ve diğer bazı bilim dergilerinde yayınlanan bir bilimsel araştırma ise Kazakistan'ın kuzeyindeki Botai kültüründe yaşayan Türklerin evcilleştirdiği atların günümüzden yaklaşık 5.500 sene önceye gittiğini ve kısrağın sütüyle beslenme ve kımız üretiminin de buna bağlı olarak ortaya çıktığını kanıtlamıştır.¹⁴⁴ Kımızın günümüzün bozkır beslenme kültüründe hâlâ vazgeçilmez bir yeri vardır.

En eski Yunan kayıtlarında İskitlerden sürekli "kısrağın sütü içenler" diye bahsedilmesi ilginçtir. Homeros, *İlyada*'sında Troya'yı anlatırken

Elektrum kımız sürahisinin ön yüzü, Chertomlyck Kurganı

142 Herodot, *Tarih*, s.294.

143 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2016, s.95.

144 Age, s.96.

"Zeus gözlerini Troya'dan uzaklara, Trakyalı atlılara ve aşağıya; göğüs göğüse savaşıyan Misyalılara; onurlu, zarar vermekten sakınan, süte dayalı beslenen, kısırak sütü içenlerin ve insanların en dürüstü Abii'nin toprakları üzerine çevirdi" demektedir. Hipokrat ise atlı arabalarla seyahat eden İskitlerin, haşlanmış et yiyip kısırak sütü içtiklerinden bahsetmektedir.¹⁴⁵ Görüldüğü gibi Hesiodos, Hipokrat, Homeros ve Herodot'a kadar antikçağ yazarları İskitleri tanımlarken "kısırak sütü içenler" tabirini kullanmıştır.

Kırmızın İskitlerin temel besini olmasının yanında taşıdığı manevi değer Çinlilerin şiirlerine de yansımıştır. Han devrine ait (MÖ 206-MS 220) şiirlerin birinde Hunlarla ilgili olarak "Onlar Gök'e at şarabını (kırmızı) yerlere dökerek ibadet ederlerdi" denilmektedir. Bir başka şiirde, Hiung-nuların (Hunlar), kırmızı kadar kendisine değer vermediğini düşündüğü için Çin hanedanının yemek davetini reddettiğinden bahsedilmiştir. Bir başka dizede, Hunların ülkesinin okyanusa yakın olduğu, Hunların çok güzel atlarının olduğu, onları kesmedikleri ve kırmızı için kullandıkları eklenmiştir. Başka bir dizede Hunların büyük avcı olduğu, et yiyip kırmızı içtikleri söylenmiştir. Başka bir dizede "Hunların koyunları ve inekleri var ve kutlu at üretirler, tahılları yoktur, fakat et ve kırmızıyla beslenirler" denilmektedir.¹⁴⁶ Pek çok tarihçi İskitler ile Hunların sosyal hayat, beslenme ve inanç öğelerinin benzerliklerden dolayı kültürel açıdan birbirlerine benzediğini iddia etmektedir. Aralarındaki tek fark belki de domuzdur. Zira Herodot "İskitler domuz beslemez ve etini de yemezlerdi" derken Hunlar devrinden beri bilinen 12 hayvanlı Türk takviminde domuz yer almaktadır.¹⁴⁷

İskitler içinde birkaç grup vardı ve bunlardan birine "Çiftçi İskitler" denilirdi. Çiftçi İskitler soğan, sarımsak, mercimek, buğday ve darı eker, çoğunlukla tahıl ticareti yapardı.¹⁴⁸ İskitler tahıl tica-

145 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.96-97.

146 Age, s.98.

147 T. B. Davletov, *Şaman*, s.156.

148 Herodot, *Tarih*, s.301.

reti için başak şeklinde, balık ticareti için de balık şeklinde para yapmışlardır. Demek ki koyun, keçi, at eti yanında balık ve tahılla da beslenme vardır.

İskitlerin beslenme kültürüne dair Arap kaynaklarında da bilgiler mevcuttur. Yakubi'ye (IX-X. yüzyıl) göre Türklerin temel gıdaları kısırak sütüdür. At eti başta olmak üzere av etini de tükettikleri bilinmektedir. Gerdizî (X. yüzyıl) de Türklerin yiyeceklerinin süt ve av eti olduğunu, kış için -kurutarak- at eti biriktirdiklerini yazmıştır. İdrisî (XII. yüzyıl) de sayılamayacak kadar çok topluluğa sahip Türklerin çok miktarda at yetiştirdiklerini ve at etini hiçbir ete değişmediklerini kaydetmiştir. Yahudi Seyyah Tudelalı Benjamin'in (XII. yüzyıl) Oğuz Türklerinin yaşam tarzları hakkında aktardığı bilgilere göre "Küffaru't Türk" rüzgâra tapan, kırlarda yaşayan, ekmek yemeyen ve şarap içmeyen, hayatlarını çiğ, kurutulmuş et yiyerek devam ettiren bir halktır.¹⁴⁹

XIII. yüzyılda yaşamış İranlı bilgin el-Kazvini aynı tasviri Türkistan Türkleri için yaparken Altın Orda İmparatorluğu'na seyahat eden Giovanni da Pian del Carpine ve Rubrucklu William, bu coğrafyada yaşayan Türk-Tatar topluluklarının beslenme geleneklerini aktararak onların at eti ve kısırak sütü tükettiklerinden bahsetmiştir.¹⁵⁰ Bu bulgular, İskit kültürünün tarihsel sürekliliği olduğunun en önemli göstergelerindendir.

Destanlarda da benzer bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin Manas Destanı'nda sürekli kısırak sütü-kımız, at eti ve balla beslenen insanlardan bahsedilmektedir.

Örneğin:

"Efendim Manas bu gece ateşte şişler görmüş
Oğluna layık rüyalar görmüş, 'Et hazırlatsınlar' dedi.
'Kımız da bol olsun' dedi."

149 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.98.

150 Age, s.98.

Ya da:

"Büyük bir koyun pişirin misafire ikram edin
Bal ile genç kısrak kımızı güzelce karıştırılsın."

Ya da:

"Kısrakları sağ' dersen, 'Koyunları sağ' dersen,
Eve mihman (konuk) geldiği vakit 'kalk da kımız koy' dersen
Nasıl memnun olurum ben?"¹⁵¹

Dede Korkut'ta da Oğuz oğullarının baş besini olarak koyun, at eti ve kımız baş köşededir:

"Aç görsem doyurdum. Çıplak görsem donattım. Tepe gibi et yığdım, göl gibi kımız sağdırdım. Dilek ile bir oğul zorla buldum..."

(...)

"Konuk gelince ben sana 'kalk da kımız ver' diyecek olursam, 'bağlı kısağı sağ' diyecek olursam, 'Koyunları sağ' diyecek olursam, 'kalk da kımız koy' diyecek olursam..."¹⁵²

Orkun'a göre de Türklerin asırlardan beri içtikleri milli içkisi kımızdır.¹⁵³ Eski Yunan, Çin, Roma, İran ve Arap kaynakların satırlarına da yansıyan bu kültür, İskit kültürüdür ve günümüze kadar aktarılarak gelmiştir. Aynı zamanda bu, kültürel öğelerin yakından uzağa yöntemiyle takip edilmesiyle de Türk kültürünün İskitlere kadar bir bütünlük arz ettiğinin önemli bir kanıtıdır.

151 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.99-100.

152 Yaşar Duran, *Dede Korkut'la Sohbetler*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.161.

153 Hüseyin Namık Orkun, *Yeryüzünde Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2011, s.29.

2.6. İSKİT ARABA EVLERİ, KEÇE, HALI VE KİYAFETLERİ

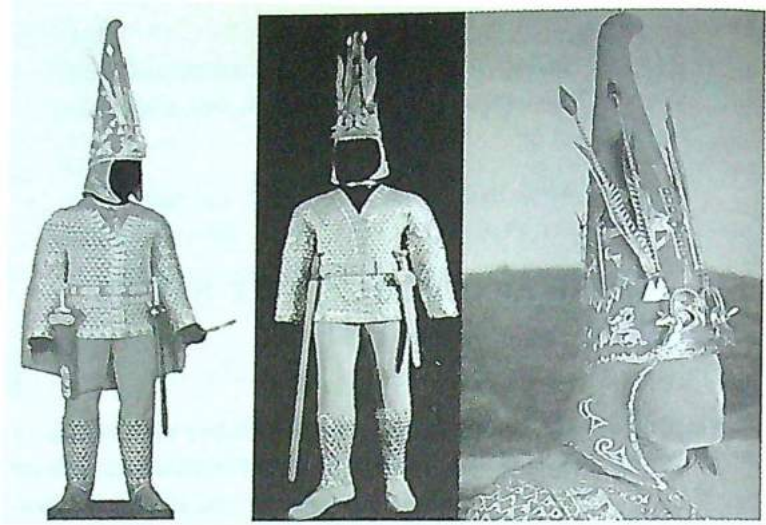
Ey Türk milleti! Sen yalnız kahramanlık ve savaşkanlıkta değil, fıkırda ve uygarlıkta da insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun uygarlıkların övgüleriyle doludur. Varlığına kasteden siyasî ve toplumsal etkenler birkaç yüzyıldır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da 10 bin yıllık fikir ve kültür mirası, ruhunda eskimemiş ve tükenmez bir güç halinde yaşıyor. Belleğinde binlerce ve binlerce yılın anısını taşıyan tarih, uygarlık safında layık olduğun yeri sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak hem de bir görevdir!

1936

Mustafa Kemal Atatürk¹⁵⁴

Yazılı kaynaklara göre İskitlerin pantolon giydiğinden ilk bahseden Herodot'tur. Herodot tarihi VII. bölümde aktarılan bilgilere göre İskitler, başlarına koni şeklinde düz duran katı takkeler, şapkalar; ayaklarına bol poturlar, pantolonlar giyiyordu. Bir diğer

154 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.233, 234.

Altın elbiseli adam, 1969'da Kazakistan'ın Almaata şehrinin 50 km uzağında Esik kurganında bulundu. MÖ 5. yüzyıla ait olduğu, kurganın bulunduğu bölgedeyse MÖ 5. yüzyılda İskitler hüküm sürmüş olduğundan, Altın Elbiseli Adam'ın İskit Prens veya prensesi olduğu düşünülmektedir

eski Yunan yazarı Hipokrat da İskit erkeklerinin pantolon giydiğinden söz etmektedir. Hipokrat, pantolonla uzun süre at üzerinde bulunduklarından dolayı eklemelerinde şişme gibi bazı sağlık sorunlarının oluştuğundan bahsetmiştir.¹⁵⁵

Kazakistan'da Alma-Ata yakınlarındaki Esik kurganından çıkan "Altın Elbiseli Adamlar"ın kıyafetlerinden onların sivri ve yüksek başlık giyen İskitlerden olduğu anlaşılmıştır. Perslerin onlara "Saka Tigrakhauda" dedikleri bilinmektedir. Altın Elbiseli Adamların elbiselerinin altından işlenmiş ince bir zırh olarak hazırlandığı, onların çizme, ceket ve pantolon giydiği görülmüştür. Ceket adeta bir gocuk şeklinde olup bellerindeki kemer de bu gocuğu içine alıp sarmaktadır. Bu karakteristik giyim tarzı kadın

155 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.84.

erkek bütün İskit toplumlarında, ömrünün büyük bir kısmını at sırtında geçiren savaşçıların, kolay ata binip rahat ok atabilmeleri için geliştirilmiştir.¹⁵⁶

Ukrayna, Kırım yakınlarındaki Kul Oba kurganından çıkan arkeolojik eserlere göre İskitlerde, kadın-erkek herkes elbiselerine altından süs eşyası ilâştirmektedir. Sivri başlıklarının üzerlerine ve arka taraflarına çeşitli hayvan ve insan figürleri işlenmiş plakalar ilâştırılmıştır. Erkeklerin bir, kadınların birkaç çift küpe kullandıkları görülmektedir. İskitlerde yüzükler de önemli bir aksesuardır. Yüzüklerin altın, gümüş, bakır, demir, cam, hatta taştan yapılanları vardır. İskitler günümüzdeki nazar boncuğuna benzer objeler de kullanmıştır. Kolye ve bilezikler de kullanmış, bu eşyanın üzerine hayvan dişi, çakmak taşı ve küçük altınlar takmışlardır. Değerli madenleri alamayan İskitler ise boncuk yapmak için el yapımı kil, taş, ithal cam ve istiridye kabuklarını kullanmıştır. İskit kadınları süslü elbiseleriyle kendilerini görmek için ayna da kullanmıştır. Bu aynalar genellikle kutu içerisinde saklanan yuvarlak aynalar ile saplı ve sapsız aynalardır. Aynaların sapları kemik, tunç ve altından yapılmıştır. Bazılarının sapları da İskit hayvan figürleriyle süslenmiştir.¹⁵⁷

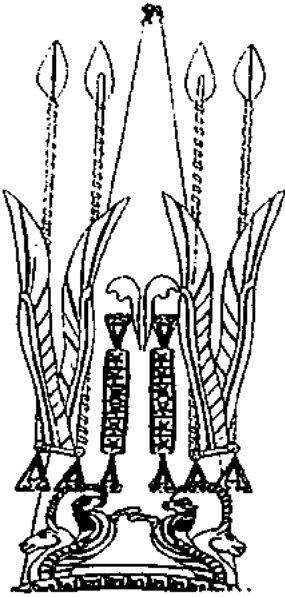
Karadeniz'in kuzeyindeki derin Krasnokutsk ve Chertomlyck kurganlarından at arabalarına ait çeşitli objeler ortaya çıkartılmıştır. Bu objeler tekerlek parçaları, dingil, çivi, cıvata, perçin ve arabayapımında kullanılan çeşitli metal şeritlerdir. Bu kurganlarda Hipokrat tarafından tasvir edilen, üzerinde tekerlekleriyle

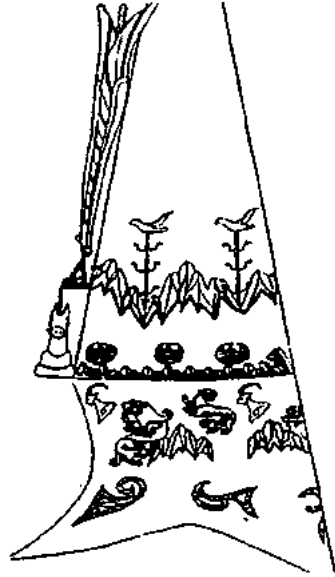
Kerç'te Kul-oba kurganında ele geçirilen kadın yanak süsleri

156 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.137.

157 *Age*, s.137-138.

Başlık (Rekonstrüksiyon)

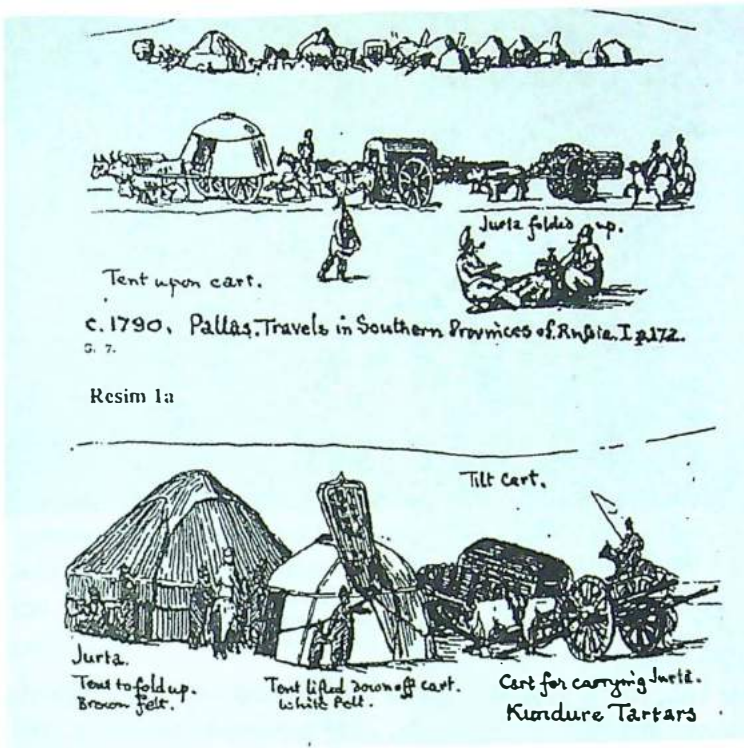

Başlığın yandan görünüşü

ikamet edildiği düşünülen büyük evler de bulunmuştur. At ve arabaların donanımları genellikle altın ve tunçtan düzülmüştür.¹⁵⁸

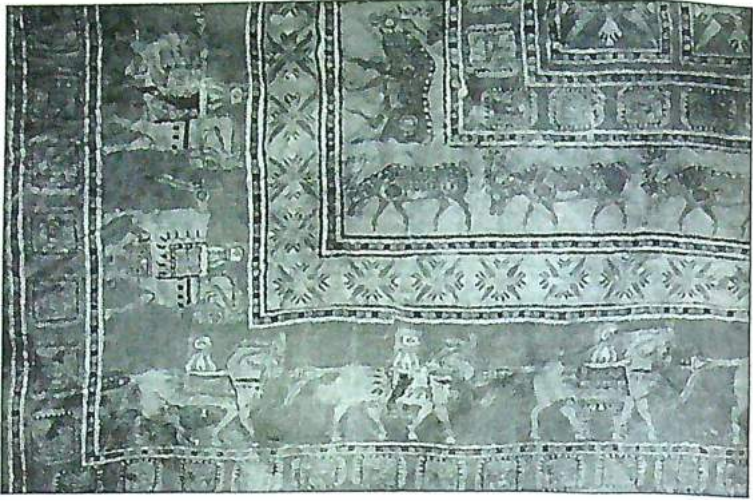
Halı, eski çağlardan itibaren hem duvar örtüsü hem yer sergisi olarak kullanılmıştır. Kağanların, hakanların, hükümdarların başa geçme gibi resmi törenlerinde de halılar tören malzemesi olup bir çeşit taht sembolü olarak da kullanılmıştır. Yazılı kaynaklara göre Çin'in Türk soylu Chou devrinde halılar taht sayılmış ve Çin hükümdarı daima halı üzerinde oturmuştur. Bu gelenek sonraki Tabgaç hanedanlığında ve Göktürklerde de devam etmiş, hükümdar veya kağan seçilince halı üzerine oturtulup havaya kaldırılmıştır. Türk halı sanatında "düğümlü halı sanatı" hakkın-

158 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.140.

Güney Rusya'da yaşayan Türkler (yaklaşık 1790). Pallas'ın Travels in Southern Provinces of Russia adlı eserinden alınmıştır

da ilk önemli buluntu, Rus Arkeolog S. I. Rudenko'nun 1947-1949 yılları arasında yaptığı kazılardan elde ettiği bulgulara göre, Altay Dağları eteklerinde 5. Pazırık Kurganı'ndan çıkartılan Pazırık Halısı diye bilinen halıdır. Düğümlü halı sanatının İran'da ve Grek kültüründe olmaması Türk kültür tarihi açısından bu halıyı çok değerli kılmaktadır. Halı, içine su dolup buzullaşması sonucunda bugüne kadar özelliğini koruyarak gelmiştir. Şu anda Sankt-Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nde cam çerçeveli olarak sergilenmektedir. Pazırık Halısı'nın yaşı konusunda yapılan araştırmalara

Rus arkeoloğu S. I. Rudenko'nun Kazakistan'ın doğusunda, Altay Dağlarının güneyinde Pazırık Yaylasında ortaya çıkardığı bu halı teknik, motif, desen, renk ve kompozisyon açısından Orta Asya kültürlerinin ortak bir ürünü olarak değerlendirilmektedir

göre halı, MÖ V. veya IV. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu kurganda bulunan at koşum takımlarında, ağaç üzerindeki kelimeleri Türkolog Osman Nedim Tuna'nın okuduğu bilinmekte ve bu yazının Göktürk yazısının ilk hali olduğu söylenmektedir. Pazırık Halısı dünyanın en erken tarihli düğümlü halısı olma özelliğiyle emsalsizdir. Yün malzemeye ve İskit kurganlarında çok görülen griffon tipi mitolojik varlıkların yanında çeşitli hayvan figürlerinin işlendiği bu halı, 24 eşit kareye bölünerek Türk düğüm tekniği diye bilinen bir teknikle (Gördes Düğümü) dokunmuş (1 dm².sinde (10x10 cm) 3.600 düğümü vardır) ve bitkilerden elde edilen boylarla renklendirilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Bekir Deniz, *Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yayıları, Türkler Ansiklopedisi* içinde, 2002, s.210.

Herodot, İskitlerin eşleri ve çocuklarıyla tekerlekli evlerde yaşıyıp bir yerden bir yere göç ederken ailelerini araba-evle taşıdıklarını aktarmaktadır. Yağmurdan ve şiddetli soğuktan koruyan içi keçe kaplı, günümüzdeki karavana benzer bu yapının dünyadaki ilk mucidinin İskitler olduğunu söylemek mümkündür. Herodot, İskitlerin bunları ev yerine kullandıklarından bahsetmektedir. Gerçekten de İskitlerdeki bu atlı araba kültürü Ön Asya'daki ilk uygulamadır. Zira kaynaklarda daha eski bir dönemde bu sistemin olduğu görülmemektedir. İskit araba-evlerinin en küçüğü dört tekerlekli ve büyüğü ise altı tekerlekli. Bu araba-evlerin içleri keçeyle kaplı olup bazıları iki, bazıları da üç odalıdır. Bazıları iki, bazıları üç çift olan boynuzsuz öküzlerle çekilmiştir. Herodot, öküzlerin boynuzlarının çıkmamasını da kışın şiddetli soğuşuna bağlamıştır.¹⁶⁰

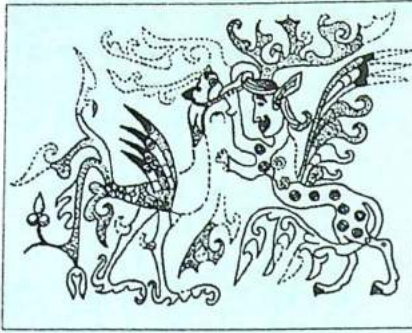
Don Nehri'nden Ural Dağları'na kadar uzanan Sintaşta-Petrova kültürü üzerinde, 1994'te yapılan mezar kazılarında, MÖ 2000'li yıllara tarihlenen araba kullanımına dair buluntular İskitlerin, araba kullanımında Ön Asya topluluklarından daha eski olduğu ortaya koymuştur.¹⁶¹

*Efsanevi tek boynuzlu koruyucu
Ki-lin, gümüşten at koşum süslemesi.
Nom Ula Kurganı, Altaylar, Hun dönemi
MÖ 1-MS 1. yüzyıl, Moğolistan*

160 Herodot, *Tarih*, s.205.

161 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.89.

*Keçe örtünün sağ köşesinde bulunan
hayati yaratık figürleri*

Kaftan (rekonstrüksiyon)

İskitler hayvanlarına ot bulabildikleri sürece aynı yerde yaşardı, aksi durumda ve tehlike durumunda araba evlerle kadınlar ve çocuklar yola çıkarılır, erkekler de atlarıyla onlara eşlik ederdi. Ailenin ardından sığır, koyun ve at sürüleri yürütülürdü.¹⁶²

İskitlerin araba-evli yaşam geleneği tarih boyunca diğer Türk boyları tarafından da devam ettirilmiştir. Bir Ermeni tarihçinin kroniğinden Tuğrul Bey'in, 1054'te Malazgirt önlerine geldiğinde, ordusunda arabalı evlerin bulunduğundan bahsedilmiştir. Tarihçi bu tarihi olayı şöyle tasvir etmiştir:

"Sultan kalabalık askerleri, filleri, arabaları, atları, kadınları çocukları ve pek çok hazırlığıyla ilerlemiş, Apahunik bölgesindeki Manazkert'e (Malazgirt) adı verilen şehir yakınlıklarına gelmiştir."

İki asır sonra (1253-1255) Fransız Kralı IX. Louis'nin Altın Orda Hanı Mengü'ye gönderdiği Rubrucklu Elçi Keşiş William, seyahati süresince gözlemlediği Tatarların ve diğer Türk topluluklarının kullandığı araba evlerinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Ona göre bu evler yuvarlak formda olup birbiri içerisine geçmiş çubukların

162 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.180.

tepede birleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. Üzerleri çoğunlukla keçeyle kaplıdır. Keçenin üzerinde genellikle hayvan, ağaç ve kuş figürleri bulunmaktadır. Bu evlerin genişliği dokuz metreye kadar çıkabilmektedir. Tepede bırakılan havalandırma boşluğunun etrafı hoş halı desenleriyle işlenmektedir.¹⁶³

Bir başka bilgi Âşık Paşazade (yaklaşık 1400-1484) tarafından aktarılmıştır. Tarihçiye göre Rumeli'ye ilk gelen Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah, 50 bin Türkmen ve Tatarla birlikte göçer evler kullanmıştır.¹⁶⁴ İbn Battuta'nın (d. 1304) Karadeniz'in kuzeyindeki kadim İskit yurdu Kırım'da arabalı evleri gözlemlediğine dair yorumları mevcuttur. Faslı seyyah, arabalı evlerin dört büyük tekerleği olduğunu, çoğunun iki atla çekilirken arabadaki ağırlığa bağlı olarak bu arabaların öküzlerle ve develerle çekilenlerinden de olduğunu söylemektedir. Seyyah, arabalarda dinlenildiği gibi seyahat esnasında yemek yemenin, kitap okumanın, yatmanın ve uyumanın mümkün olduğunu da eklemiştir.¹⁶⁵

163 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.90.

164 *Age*, s.91.

165 Aynı yerde.

2.7. İSKİTLERDE TÖRE/HUKUK

Biz doğrudan doğruya milliyetçiyiz ve Türk milliyetçisiyiz; cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun bireyleri ne kadar Türk kültürüyle dolu olursa, o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.

1926

*Mustafa Kemal Atatürk*¹⁶⁶

MÖ VIII. yüzyılda izleri belirgin bir şekilde görülüp yaygınlaşmaya başlayan göçebeliliğin ilk zamanlarında, mera ve otlakların paylaşımından doğan sorunların çözülmesi amacıyla belli bir töre (hukuk) geliştirilmiştir. Sert bozkır ikliminde otlak ve sulak alanların kısıtlı olmasından dolayı, burada yaşayan insanların hayatı zorlaşmaktaydı. Bu yüzden hayvancılığın daha kolay yapılabilceği yaylalara doğru zoraki bir göç olmuştur. Bu göçler esnasında yaşanan çeşitli zorlukları çözmek ve çatışmaları azaltmak için komşu ve düşman aşiretlerden evlilikler ve akrabalıklar yoluyla aile birliği kurulmuş, bu birlikle beraber de boylar konfederasyonu vücut bulmaya başlamış, ilk töre uygulamaları haya-

166 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.18, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.181.

ta geçirilmiştir.¹⁶⁷ Türkleri çağlar boyu ayakta tutan kültürlerinin başında hiç şüphe yoktur ki töresi gelir. Töreye "Asya kandaşlığının kendi hayat tarzı içinde yazılı olmayan kanunlarının sözlü olarak kurumsallaşması" denilmiştir. Bu öylesine güçlü bir olgudur ki göçebe kültürünün devam ettiği tüm çağlarda töre, devletin üzerinde görülmüştür. Töre, kuralları değişmez maddeler değildir, zira kurultaylarda gerekli hallerde değişiklik yapılmıştır.

Ayrıca, töre sadece bozkır için değil, yerleşikler için de geçerli bir hukuktur:

"MÖ 2351-2342 yılları arasına tarihlenen ve terminolojide en eski yazılı hukuk kuralları olarak bilinen Sümerlerin Lagas Kralı Urukagina'nın yaptığı töre vari kanuni düzenlemeler zamanla geliştirilerek daha sonraki dönemde Hammurabi kodeksi içine alınmış, dünyanın ilk yazılı anayasası haline getirilmiştir (MÖ 1760). Hiç şüphe yok ki Ön Asya töresinin, hukukunun gelişim süreci, göçler ve çeşitli etkileşimlerle beraber, Roma hukukunun meydana gelmesinde de etkili olmuştur."¹⁶⁸

Eski Türklerde en küçük çekirdek ailelerin bir araya gelmeleriyle boylar-kabileler oluşmuştur. Bu kabile, boylar birliğine "bodun/budun" denilmiştir. Budunların birleşmesiyle gerçekleşen devlete "il", bu illerin başındaki kişiye de "han" adı verilmiştir. Hanların bir araya gelmesiyle de "hanlık" veya "kağanlık" (il/devlet) oluşturulmuştur. Devletin başında hakan veya kağan bulunurdu. Devleti yöneten, ordulara komuta eden kişi kağanlar, han veya hakanlardır. Bu kişiler devlet işleri için toplanan kurultaylara da başkanlık etmiştir. İskitlerden sonraki dönem dikilen Orhun Yazıtları'ndan aktarılanlara göre Türk kağanlarına (hanlarına/hakanlarına) yönetme yetkisinin göksel tanrılar tarafından

167 Hasan Gökçürk Erdoğan, *Türk Töresi*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2018, s.34-35.

168 Age, s.42-43.

verildiğine inanılmaktadır. Orhun Yazıtları'ndaki Bilge Kağan Yazıtı'nda "Tanrı bağışladığı için kut aldım, kağan oldum" denilmesi bu sebeptendir.

Herodot, İskitlere dair bir başka töre örneğini şu şekilde aktarmaktadır:

"Yılda bir defa her vali kendi bölgesinde düşmanı yenmiş olan askerlere özel 'Krateros Şarabı' şölenu tertip ederdi. Bu şaraba biraz su, biraz da diğer şaraplardan katıp karıştırılır, meydana çıkan şaraba da 'onur şarabı' denirdi. Özel şarap gününde, bu onur şarabından savaşta düşman askeri öldürme başarı gösteremeyenler içemezdi. İçenler hor görülür, aşağılanır, kenara atılır ve onlara büyük hakaret edilirdi. Lakin birkaç düşman öldürmüş asker, iki kupayla gelip üst üste içme hakkına sahipti. Bu töre de kabul görmüş, İskit toplumunun geneli töreyi benimsemiştir."¹⁶⁹

2.8. İSKİTLERDE KADININ KONUMU

Gerçi bize milliyetçi derler. Fakat biz öyle milliyetçileriz ki bizimle işbirliği eden bütün milletlere saygı gösterir ve uyarız. Onların bütün milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz, herhalde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir.

1920

*Mustafa Kemal Atatürk*¹⁷⁰

İskit kadınlarının toplumsal hayatın her alanında yer aldığı Yunan Atalanta örneğinde görülmektedir. Atalanta'nın durumu şu şekilde aktarılmaktadır: Yunan bir baba, eşinden erkek çocuk doğurmasını beklerken eşinin kız çocuk doğurması üzerine babası bu kızını bir dağa bırakmıştır. Dağda yetişip büyüyen, avcılık ve savaşçılıkta ustalaşan Atalanta isimli bu kız, MÖ VI. yüzyıldan Roma dönemine kadar Yunan sanatçıların yaptığı fresk ve vazolarında daima İskit kadını formunda tasvir edilmiştir. Yunan mitolojisinde Atalanta karakteri erkeklerle güreş yapan, elinde yayı, oku, mızrağı, yanında av köpeği, üstünde zikzak çizgili tuniği, belinde kemeri, İskitlere özgü sivri şapkası ve İskitlere özgü bot-

170 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.176.

larıyla tam bir İskit savaşçı kadını olarak tasvir edilmiştir. Bu durumu Stanford Üniversitesi'nden Adrienne Mayor, *Amazonlar* adlı eserinde şöyle açıklamaktadır:

"Hiçbir şey eski Yunanları, kadının İskit kültürü içindeki eşit ve özgür konumu kadar huzursuz etmemiştir."

Mayor'a göre eski Yunan kültürü erkek egemen bir kültürdür. Kadın eve kapanıp çocuk bakmaktan başka işe yaramayan bir varlık konumundadır. Ancak Atalanta İskit kadınları gibi özgür, sporcu, avcı, güreşçi, savaşçı olup Yunan kadınlarıyla uyuşmamaktadır. İşte Yunanlar bu sebepten dolayı Atalanta isimli kadın figürünü fresk ve vazolarında Yunan kadınlarına kötü örnek olmasın diye İskit kadını formunda tasvir etmişlerdir.¹⁷¹

İskit kadınlarının toplumsal hayatın her alanında yer aldığı Yunan Atalanta örneğinde görülmektedir. Yunan mitolojisinde Atalanta karakteri erkeklerle güreş yapan, elinde yayı, oku, mızrağı, yanında av köpeği, üstünde zikzak çizgili tuniği, belinde kemeri, İskitlere özgü botlarıyla tam bir İskit savaşçı kadını olarak tasvir edilmiştir

171 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.105.

Hipokrat, Azak Denizi çevresinde bulunan İskit kadınlarının evlenene kadar ata bindiğini, ok attığını, mızrak savurduğunu ve düşmanlarıyla savaştığını söylemiştir. İskit kadınlarının töre gereği bir kurban kesilmediği sürece eşi olan erkekle aynı evde oturmadığını, evlendikten sonra da ata binmeyi bıraktığını eklemiştir.¹⁷²

Herodot, İskit erkeklerinden daha fazla İskit kadınlarını övmüştür. Amazon kadınlarının İskit erkekleriyle birleşip evlenerek kurdukları Sarmat Krallığının, erkeklerin kağanlığından daha meşhur olduğunu söylemiştir.¹⁷³ Orosius, Kızılırmak havalisinden, Terme civarından (Samsun) Karadeniz'in kuzeyine geçen Amazon kadınlarının İskit kadınları olduğu görüşünü ortaya koyarak İskender dönemine kadar Asya ve Avrupa'da hâkim olmuş, Efes ve Sinop gibi şehirleri kurmuş ve Atina'ya kadar giderek Yunanlarla savaşmış atlı kadınlardan oluşan bu topluluğa İskit topluluğu demiştir.¹⁷⁴

Döneme dair bilinen bir başka kadın figürü de Pers kaynaklarında adı çokça geçen sivri başlık giyen (sakatigrakhauda), İskitlerden olan, Sarmatların en bilinen hükümdarı Tomris Hatun'dur. Tomris'in tarihteki ilk kadın hükümdar olması ve zaferleri hakkında Herodot şu bilgileri aktarmaktadır:

"Pers Kralı Kiros'un Kraliçe Tomris'e evlenme teklifi etmesi, fakat Tomris'in bunun bir hile olduğunu düşünüp teklifi reddetmesi üzerine Kiros, Tomris'in oğlunu bir hileyle öldürtmüştür. Bunun üzerine üzülen ve intikam andı içen Tomris, Kiros'la büyük bir savaşa tutuşmuştur. Pers ordusunun büyük bir kısmı olduğu yerde erimiş, Kiros'un 29 yıl süren saltanatı sona ermiştir. Savaşı Tomris kazanmış, Kiros kaybetmiştir. Tomris ölümler arasında Kiros'u bulmuş,

172 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.179.

173 Herodot, *Tarih*, s.339-340.

174 Emine Sonnur Özcan, *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*, s.105-106.

kafasını kestirip kan dolu fıçıya atarak andını yerine getirmiştir. Böylece atası Alp Er Tunga'nın ve oğlunun intikamını almıştır.¹⁷⁵

Herodot'a göre bir İskit kolu olan Massagetler, Güney Rusya İskitleri gibi giyinir, yaya veya atla savaşır, daha çok "sagaris" denilen baltayı kullanırdı. "Silahlarını yalnız bakır ve altınla yapar, kargı, mızrak uçları ve baltalar hep bakırla kaplanır, savaş başlığı, kılıç kayışı gibi parçalar da altınla kaplanırdı." Özgür ve savaşçı Massaget kadınları yalnızca tek erkekle evlenir, kısırak sütü içer, en büyük tanrı olarak güneşe inanır, en hızlı hayvan olan atı güneş için kurban ederlerdi.¹⁷⁶

Eski Türklerde başta Tomris ve Buhara Melikesi Kabac Hatun olmak üzere pek çok kadın hükümdar vardır.

Sakalı, İskitli temsilciler Pers kralına hediyeler sunarken, taş rölyef detayı, Persepolis Sarayı, MÖ 5. yüzyıl, İran

175 Herodot, *Tarih*, s.114.

176 Age, s.114-115.

Kirman Kutluk Devletinde:

1- Türkân (Terken) Hatun.

2- Padişah Hatun (doğumu 1256).

İran'daki Salgurlu Devletinde (1147)

1-Bibi Türkân, Salgar Türkmenlerinin Başkanındır (1261).

2- Ebeş Hatun (1263)

İran Hurşidoğulları Devletinde (1195) Devlet Hatun (1316).

İran'da İlhanlı Devletinde: Satı Bey Hatun (1338).

Celayirli/İlkâniyan Devletinde: Döndü Hatun (1415).

"Hanbike" sıfatlı Tatar Hanlığını yöneten: Süyüm Bike Hatun (1554).

Kasım Hanlığında: Sultan Fatma Bike (Begüm) 1679 en çok bilinenleridir.¹⁷⁷

Türklerde kadının konumu bu manada başka hiçbir millette görülmemektedir. 93 Harbinde Erzurum, Aziziye Tabyası'nın savunmasında Rus işgaline karşı direnişin simgesi haline gelen Nene Hatun ve İstiklal Harbi'ndeki Kara Fatma bu geleneğin son temsilcileri sayılabilir.

İskitlerden günümüze kadar gelen eski Türk inancındaki en önemli dini ritüel, dans ve şiirdir. Bu sebeple kamların iyi birer şair, ozan, dansçı ve taklitçi olması gerekmektedir. Kamların, üzerindeki özel elbiseleri ve çaldıkları davul sonucu kendilerini transa sokmalarından dolayı Tanrı ve ruhlarla iletişim sağladıklarına, kozmik âlemde yolculuk yaptıklarına inanılmıştır. Kamların bu trans esnasında yaptıkları her şey doğaçlamadır. Kamların sosyal statü açısından diğer insanlardan bir farkları yoktur. Kadınlar için "kadın kam" ifadesi mevcut değildir. Saadettin Gömeç'e göre kamların diğer insanlardan üstün tek yanları, trans halinde kozmik âlemdeki ruhlarla kurdukları temastır. Trans hali geçtikten sonra ise diğer insanlardan bir farkları yoktur. Eski Türklerde ka-

177 Hanım Halilova, *Kahraman Türk Kadını*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul, 2015, s.28-33.

dınların da erkekler gibi kam olabilmeleri Türklerde çağlar boyu devam ettirilen kadın-erkek eşitliğini gözler önüne sermektedir.¹⁷⁸

Eski Türklerde kadının eşitlikçi ve hatta kutsal tarafı Umay Ana figüründen kaynaklanmış olmalıdır. Servet Somuncuoğlu, başta Ahmet Taşağıl olmak üzere sekiz bilim insanıyla birlikte Kırgızistan'ın Saymalıtaş Vadisi'ndeki, MÖ 2000'li yıllara tarihlenen kaya resimlerinde yaptıkları incelemeler sonucunda meydana getirdiği *Gökyüzü Atları* adlı eserinde Eski Türklerin toplumsal öncelik sıralamasını "hakan-şaman-çoban ve avcı" olarak vermiştir. Daha sonraları bu sıralamaya savaşçılar da katılmıştır; fakat sıralamanın en üst sırasında daima kadın olagelmıştır. Somuncuoğlu, inceledikleri petrogliflerde (kaya resimleri) ilk kutsal şamanın "gökyüzü atlarıyla" gökyüzünden kadın kılığında indiğini gözlemlediği için Türklerde kadının kutsal olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹

178 Alparslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Oğuz Polatel, *Türklerde Kadın, Kömen Yayınları*, İstanbul, 2020, s.107.

179 Sadi Somuncuoğlu, *Saymalıtaş Gökyüzü Atları*, Atok Yayınları, İstanbul, s.41-43.

2.9. İSKİTLERDE KAN KARDEŞLİĞİ KÜLTÜRÜ

Türk milleti, Asya'nın batısında ve Avrupa'nın doğusunda olmak üzere kara ve deniz sınırlarıyla ayrılmış, dünyaca tanınmış büyük bir yurttadır. Onun adına Türkeli, Türk vatanı derler. Türk yurdu daha çok büyüktür. Yakın ve uzak zamanlar düşünülürse Türk'e yurtluk etmemiş bir kıta yoktur. Bütün dünyada, Asya, Avrupa, Afrika Türk atalarına yurt olmuştur. Bu gerçekler eski ve özellikle yeni tarih belgeleri ile bellidir. Fakat bugünkü Türk milleti, varlığı için bugünkü yurdundan memnundur. Çünkü derin ve şanlı geçmişin, büyük, kudretli atalarının kutsal miraslarının bu yurttan da korunabileceğinden, o mirasları şimdiye kadar olduğundan çok fazla zenginleştirebileceğinden emindir. Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserlerle yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir.

1930

*Mustafa Kemal Atatürk*¹⁸⁰

180 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.23, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.17.

MÖ 585 yılında yapılan ve Medler ile Lidyalılar arasındaki savaşı sona erdiren, tarihe adı "Güneş Tutulması" veya "Kızılırmak Anlaşması" olarak geçen anlaşmada, ateşkes için Keyhüsrev'in ant içmesi istenmiştir. Herodot'un I. ve IV. kitapta anlattığı bu yemin, İskitler ve diğer Türkler arasındaki meşhur "Kan Kardeşliği Andı"dır. Herodot'a göre İskitler, toprak bir kupanın içine şarap doldurur, kanlarından bir miktar bu kupaya damlatır, sonra bunu içerek yemin ederdi.¹⁸¹

Herodot savaşı ve antlaşmayı şöyle anlatır:

"Yunanlar, Kapadokyalılara 'Suriyeli' derdi. Bu Suriyeliler Pers egemenliği altına girmeden evvel Medlere bağlıydılar. Medlerin toprakları ile Lidyalıların arasındaki sınır Halys Irmağı'ydı (Kızılırmak). Kızılırmak yakınlarında yapılan savaşın sebebi ise küçük bir İskit grubunun ayaklanıp Medya'dan Lidyalılara kaçması ve onların geri istenmesi neticesinde çıkan anlaşmazlıktır. Bu anlaşmazlık sonucunda tam beş yıl süren bir savaş yaşanmıştır. Savaşı sona erdiren olay ise bir güneş tutulmasıdır. Medler gün ortasında gece oluştuğunu görüp bunu uğursuzluk sayarak çarpışmayı kesmiş ve barış anlaşması için Kilikyalı Syennesis ile Babilili Labynetos'u kendilerine aracı seçmişti. Bu aracılar da önce bir evlilik planladı. Bu evlilik anlaşmasıyla karşılıklı olarak krallar ve kağanlar, oğullarına kız alıp kız vererek savaşı böylece bir antlaşmayla bitirmiştir. Barış yapılırken iki hükümdar silahlarını karşılıklı olarak çattıktan sonra anlaşma sözlerini karşılıklı olarak tekrarlayarak bileklerinden kesip çıkardıkları kanı karşılıklı olarak yalamış, sonra da kanlarıyla antlaşma metnini mühürlemiştir."¹⁸²

181 Herodot, *Tarih*, s.319-322.

182 *Age*, s.41-43.

İskitlerde bu yemin, dostlukların en onurlu davranışı sayılmıştır.¹⁸³ Keyhüsrev'in II. Alyattes'le bu şekilde antlaşma yapması, kendisinin ve dolayısıyla Medlerin de Türk soylu olduğuna delil sayılmaktadır. Esasen tüm Turanlılarda kan kardeşliği andı vardır. Herodot, kan kardeşliği andının İskitler arasında sürekli yapıldığını anlatmaktadır.

I. Taylor, J. Oppert, F. Lenormant, N. L. Westergaard, C. Rawlinson, Félix de Saulcy ve E. Norris gibi Avrupalı bilginler de İskitleri Med, Medleri İskit saymıştır. Bayrakdar, bu konuda şöyle demektedir:

"Avrupalı bu bilginler Medlerin etnik köken, dil ve din olarak Türk soylu bir millet olduğunu ortaya koymuşlardır. Böylece onlar Medlerin Türklüğünü savunmuş olan milattan önceki bilginlerin ve kaynakların tezlerini tarihi kanıtlarla yenilemişlerdir"¹⁸⁴

Bazı toplumlarda kan karıştırma ve içme geleneği görülmesine rağmen İskitlerde bu uygulama, hukuki bir antlaşma ve kan bağı oluşturma amacına yönelik bir tür bağlılık yeminiidir. Bu geleneğin varlığı arkeolojik buluntularla kanıtlanmıştır. Kul Oba ve Solacha Kurganından çıkan arkeolojik buluntularda başka hiçbir toplumda görülmeyen, altından yapılmış süslü, dini karakterli, sağ elinde bir kan çanağı, sol eliyle de içindeki oku çıkartmak için oktanlığa uzanan bir İskit savaşçısı gözlemlenmiştir. Bir başka

*Kan kardeş olan iki İskitli, altın,
Kul Oba*

183 İbrahim Çeşmeli, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, s.33.

184 Mehmet Bayrakdar, *Medler ve Türkler*, s.186-187.

malzemede birbirine sarılmış iki İskitli, tek bir kaptan kan içki-
si içmektedir. Solacha kurganından çıkan bir metal parçada bu
durum, altın bir plaka üzerinde tasvir edilmiştir. Yazılı belgeler-
de pek üzerinde durulmasa da savaşçıların aynı kaptan veya bir
içme boynuzundan içerken diğer askerlerin onlara şahitlik ettik-
leri resimlerle tasvir edilmiştir. Bu ritüelin onları öbür dünyada
birbirine bağladıklarına inanılmıştır. Yemin ve kan kardeşliği tö-
renlerinin daha sonraki dönemde Hunlar, Macarlar ve Kumanlar
arasında yaygın olduğu da bilinmektedir. Hun hükümdarlarından
Ho-han-ye, MÖ 1. yüzyılın ortalarında Çin elçileriyle yaptığı an-
laşma sonrası şaraba kan karıştırıp içmiştir.¹⁸⁵ Bu uygulama de-
ğişerek de olsa ilginç bir şekilde günümüzde Anadolu'da yer yer
yaşatılmaktadır.

185 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.113-115.

2.10. İSKİTLERDE KURGAN/MEZAR VE ÖLÜ GÖMME KÜLTÜRÜ

Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda, milletlerarası ilişki ve yakınlaşmalarda, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun kendine özgü karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini saklı tutmaktır.

1930

*Mustafa Kemal Atatürk*¹⁸⁶

Kurgan kelimesi Türkçeye bağlantılı olup "korugan"dan gelmektedir. Ölüyü koruyucu ve muhafaza edici özelliğinden dolayı bu ad verilmiş olmalıdır. Bu kutsal istirahat yeri asırlarca bir töre olarak devam etmiş, özellikle İskit kurganları ile Hun kurganlarının birbirine benzemesi dikkat çekmiştir. İlginç olan bir başka durum da Selçuklu kümbetleri ile bu kurganların mimari olarak aynı geleneği devam ettirmesidir.¹⁸⁷

Gordion tümülüsleri ile Altay kurganları da birbirine benzerdir. 1950-1969 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılar sonucu 21 tümülüs incelenip benzerlikleri Amerikalılar tarafın-

186 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.25, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.153.

187 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.73.

dan rapor edilmiştir. MÖ 455 ile 406 yıllarında yapıldığı tahmin edilen beş büyük Pazırık kurganı ile MÖ 750-600'e tarihlenen Gordion tümülüslerinin paralellikleri ortaya konulmuştur. Buna göre Gordion tümülüsleri ile Altaylar'daki büyük kurganların (MÖ 585-500) paralel bir geleneğe sahip oldukları ortaya çıkarılmıştır. Aynı şekilde beş büyük Pazırık kurganında görülen mimari detaylar, MÖ 585 ile MÖ 570 yıllarında yapılan Bashadar ve Tuketka'daki büyük tümülüslerde de bulunmaktadır. Hepsinde mezar odalarının mimari özellikleri, gömme biçimi, mezarlardaki atların gömülme biçimleri, kilden çanak çömlekler, mezarlarda bulunan bronz at nalları, yular ve gemler, hayvan motifleri, ahşap nesneler hayvan üslubunda yapılmıştı. Örneğin Gordion ve Altay'da geyik, aslan, grifin ve geometrik figür motifleri bulunmuştur. Altay'da bulunan, MÖ 6-4. yüzyıla tarihlenen küçük tahta tabletlerin de Altay'daki daha erken dönemlere ait tümülüslerde bir örneği daha yoktur. Ancak bu tabletlere de Gordion tümülüslerinde rastlanmıştır. MÖ 6. yüzyıla ait olan Behistun taş kabartmalarıyla MÖ 5. yüzyıla ait Persepolis kabartmalarında resmedilen İskitlere ait sivri başlıklar Gordion'da da bulunmuştur. Bu paralellikler Altay ile Gordion halkı arasında derin bağlantılar olduğunu göstermektedir.¹⁸⁸

Savaşı İskitliyi gösteren antropomorfik biçimli mezar taşı, MÖ 5. yüzyıl, Ukrayna Arkeoloji Müzesi

188 Leonid Marsadolov, "Altay'daki Pazırık Kültürü", *Türkler içinde*, c.3, 2002, s.895-902.

İskitlerde ölümler mezara giydirilerek konulmuştur. Giydirilen kıyafetler kürk, deri ve keçeden kaftanlı, sivri başlıklı pantolondur. Tabutlar sedir ağacındandır ve üzerleri koruyucu olduklarına inanılan hayvan figürleriyle kaplanmıştır.¹⁸⁹ Öteki dünyaya yapacakları yolculuk sonrası ölümlerin aynı mezardan dirileceğine inanıldığı için mezarlara değerli eşya, eşler, cariyeler, atlar, yiyecek-
içecek ve korunmak için kılıç da konulmuştur.

Herodot'a göre İskitlerde kağanları mumyalama kültürü vardır. Kağanları öldüğü zaman eni boyu eşit dörtgen derin mezar kazarlar, hazır olduğunda da ölüyü getirirlerdi. Ölünün önceden karnı yarıp iç organları boşaltılırdı; maydanoz tohumu, anason, dövülmüş saparma ve kokulu bitkilerden yapılan bir karışımla birlikte ölünün gövdesi mumla kaplanırdı. Sunaklarda kurbanlar sunulduktan sonra ölünün kullandığı eşyadan birer tane altın kupa konur (gümüş ve bakır kullanmazlar) daha sonra da ölünün

Soylu bir Hunluya ait Noin Ula Kurganı, MS 1. yüzyıl, iki oda ve bir tabuttan oluşan üç bölümlü, ahşap konstrüksiyonlu mezar odası, Moğolistan

189 İbrahim Çeşmeli, İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat, s.38-39.

Değerli eşyasıyla gömülen İskitli

üstüne herkes kürekle toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederlerdi.¹⁹⁰

İskitlerdeki mumyalama geleneği Müslüman Türkiye Selçuklularına kadar gelmiştir. II. Kılıç Arslan, I. Keyhüsrev, II. Süleyman Şah, III. Kılıç Arslan ve pek çok Türkiye Selçuklu sultanı mumyalanmıştır.¹⁹¹ Başka hiçbir toplumda görülmeyen İskitlere özgü mezardaki ölünün üzerine toprak atıp yükselti yapma geleneği de günümüzde devam etmektedir.

İskitler, ölüye ait değerli eşyayı ölüyle birlikte kurgana koymuştur. Mezarların soyulmaması ve korunması için mezarların korunaklı yerde olması ve bozulmaması gerekmektedir. Herodot'a göre İskit kurganlarına yapılan saldırı savaş sebebidir.

Bu durumu Herodot şöyle açıklamaktadır:

"Darius, İskitya seferi için İstanbul Boğazı'na gemilerini birbirine bağlayıp köprü kurarak ordusunu Trakya'ya ge-

190 Herodot, *Tarih*, s.323.

191 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.72.

çirip İskitler üzerine saldırır; ama büyük şok yaşar, çünkü karşısında bir ordu yoktur. Zira İskitler, atlılarıyla bir görünüp bir kaybolarak Pers ordusunu çöllere çekip susuz bırakarak bir yıpratma taktiği benimsemiştir. Bunun üzerine morali bozulan Darius, İskitleri yakalayamayacağını anlayıp İskit kağanına bir mektup yazarak şöyle demiştir: 'Ey garip adam yapabileceğin iki şey varken neden sürekli kaçırıyorsun? Eğer kendini bana karşı koyabilecek kadar güçlü sanıyorsan çık karşıma, savaşa gir, yok o kadar güçlü değilsen o zaman efendin olarak bana haraç olarak toprak, ekmek ve su getir, huzuruma çık!'""¹⁹²

Bunun üzerine İskit Kağanı İdanthyrsos, Darius'a şu cevabı göndermiştir:

"İranlı işte benim kanaatim: Beni hiç kimse ne korkutabilir ne de önünden kaçmaya zorlayabilir, senden kaçtığım yok. Şimdiye kadar yaptığım şey, barış zamanlarında yaptığım şeyin aynısıdır. Neden savaşa girmiyorum, onu da sana açıklayayım: Bizim ne kentimiz var ne de dikili bir ağacımız ki elden gitmesin ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup hemen savaşa girelim; ama siz eğer ille de savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var, onları bulun, onlara el kaldırın, o zaman görürsünüz mezarlarımız için dövüşüyor muyuz, dövüşmüyor muyuz, ama daha önce, canımız istemediği sürece sizinle savaşmayacağız. Efendilik konusuna sıra gelirse, bizim efendimiz Zeus ve kraliçemiz Hestia'dır. Haraç olarak istediğin ekmek, su yerine sana layık olduklarını göndereceğim.""¹⁹³

İskit Kağanı bu cevaptan sonra bir fare, bir kuş, bir kurbağa ve beş tane ok göndermiştir.

192 Herodot, *Tarih*, s.346.

193 *Age*, s.346-347.

Darius bunun anlamını kâhinine sormuş ve şu cevabı almıştır:

"İranlılar, eğer kuş olup uçmazsanız, fare olup yerin altına inmezseniz kurbağa olup bataklığa atlamazsanız, yurdunuza dönemeyeceksiniz; oklarla vurulup öldürüleceksiniz."

Bu açıklamanın üzerine birkaç defa tuzığa yakalandıktan sonra kılığa düştüğünü anlayan Darius, orduyu geri çekme kararı alıp uygulamış ve hatta son anda dağılmak üzere olan İstanbul Boğazı'ndaki köprüye yetişerek ordusunu kurtarmıştır.¹⁹⁴

Açıkça görülmektedir ki İskitler için savaşmaya degecek en önemli şey, kutlu saydıkları atalarının mezarlarına saldırılmasıdır.

İskit kurganlarından en büyükleri, Certomlyk (19 metre derinlikli) ve Aleksandropol (21 metre derinlikli) kurganlarıdır. Kare ve dikdörtgen şeklinde olan bu kurganların kazı yapılarak planları çıkartılmış olup Herodot'un verdiği bilgilerle uyduğu görülmüştür. Ancak bu kurganlar sadece Karadeniz'in kuzeyinde değil, Anadolu'da, Altaylar'da, Orta Asya'da ve Sibiry'a'da da bulunmuştur. Tuva'da Arzhan, Kazakistan'da Esik Kurganı büyük kurganlar arasında yer almaktadır. Ayrıca Hakasya'nın Abakan bölgesinde de (Çar Vadisi'nde) büyük kurganlar ortaya çıkartılmıştır. Pazırık Vadisi'ndeki kurganların beş tanesi büyük kurgandır; en büyük olanı Tuva, Arjaan kurganıdır. Bu kurgan, asıl gömü alanından çıkan insanlar ve atlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Atların aygır olması da Türk âdetlerine uygundur.¹⁹⁵ Mançurya'dan Macaristan'a kadar geniş bir sahada bulunan ve incelenen kurganlardan elde edilen buluntular Herodot'un, hükümdarların ve boy beylerinin mezarları hakkında verdiği bilgileri doğrulamıştır.

Çin kaynaklarına göre İskitlerde ölü gömme mevsimi vardı. Buna göre bu kurganların hazırlanması için gerekli olan zaman ve malzeme tedarik edilmekteydi. Kurganların inşasına kadar

194 Herodot, *Tarih*, s. 346-349.

195 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.118.

geçen zamanda ölümlerin bozulmaması için mumyalandıklarını söylemek mümkündür. Zira ilkbahar ve yazın ölenlerin defin töreni, ağaçların yapraklarının kurumaya başladığı sonbaharda yapılmaktaydı. Sonbaharda ve kışın ölenlerin defin törenleri ise yaprakların yeşermeye başladığı ilkbahar aylarında yapılmaktaydı.¹⁹⁶ Buna göre derin kağan kurganları oldukça masraflıdır.

Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın defin töreni de İskit ve Hun töreleriyle uyusmaktadır. Karadeniz İskitlerinde kutusal defin alanı Kerr toprağı (Dinyeper), Moğollarda ise Altay'dır. Ölüler nerede ölürlerse ölsünler buraya taşınırlardı. İskit hükümdarlarında görülen âdetler, Hunlara ve Göktürklerle ve hatta Moğollara da sirayet etmiş olmalıdır. Jordanes, Hunların defin töreni hakkında bilgi verirken Atilla'nın ölüm haberi geldiğinde Hunların, âdetlerine uygun olarak saçlarını yolduğunu, yüzlerinde derin yaralar açtığını ve çirkin hale geldiğini söylemiştir.¹⁹⁷ Görüldüğü gibi Hunların defin töreniyle ilgili aktarılan bilgiler Herodot'un "Çar İskitler" için verdiği bilgilerle örtüşmektedir.

Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın defin töreni sırasında 40 güzel kız öldürülmüştür. Ayrıca Han'ın cesedine nezaret eden gözcüler de öldürülmüştür. Aynı şekilde İskit kağanlarının defin törenlerinde kağanın cariyeleri ve atları öldürülmekteydi. Orhon-Yeni-sey Yazıtlarında, Bilge Kağan'ın ölümü üzerine Çin sefiri Li-sun 500 kişiyle birlikte defin merasimi için gelmiş, yanlarında altın,

Kül Tegin'in (öl. 731) taştan baş heykeli ve tacının üzerindeki koruyucu feniks (fenghuang) Orhun, Moğolistan, Ulanbator Moğol Tarihi Ulusal Müzesi

196 İlhami Durmuş, *İskitler*, s.119-122.

197 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.228.

*Bilge Kağan (öl. 734) mezarı ve sunağı Göktürk dönemi,
Orhun, Moğolistan*

gümüş ve koku getirmişlerdir. Defin zamanı bütün adamlar kulaklarını yırtmış, saçlarını kesmiş, en iyi atlarını öldürmüşlerdir.¹⁹⁸

İskitlerde kurban inancı da vardır. *Herodot Tarihi* dördüncü bölümde, İskitlerin genellikle at ile koyun kurban ederken en büyük ve en hızlı hayvan olan atı, en çok değer verdikleri Tanrı Ares için kurban ettiklerinden bahsetmiştir, yine domuz kurban etmediklerini ve domuzu hiç beslemediklerini eklemiştir. Herodot'a göre İskitler büyük bir tören alanı düzenleyip her yıl savaş tanrısı Ares'e at ve savaş esirlerinden insan kurban ederlerdi. Bunun için de epeyce büyük bir alana (üç stat büyüklüğündedir) her yıl 100-150 araba dolusu odun yığını toplar, getirirlerdi. Bu odunlardan yığın yapmak için dörtgen şeklinde bir teras yapılır ve üzerine yandan inilip çıkılırdı. Odunlar bu yolla sürekli üzerine eklenirdi.

198 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.228-229.

*Bilge Kağan'ın (öl. 734) altından tacı ve ağzında yakut taşı tutan
koruyucu feniks, Göktürk dönemi. Orhun, Moğolistan,
Ulanbator Moğol Tarihi Ulusal Müzesi*

Tören aşamasında büyük odun yığınlarının en tepesine demirden bir kısa kılıç (pala) dikerlerdi. Bu pala Ares'i temsilen dikilir ve kurbanlar da buna hitaben sunulurdu. Bu şekilde kılıç da kutsanırdı. Kurban edilen adamların sağ kolları elleriyle beraber omuz hizasından kesilir, kolları uzağa fırlatılır, bu kutsal törene katılan İskitlerin ortamdan ayrılmasıyla kurban töreni son bulurdu.¹⁹⁹

Sonuç olarak denilebilir ki bütün kaynaklarda görülen "atalar kültü" (ataların ölümünden sonra onların ruhlarıyla irtibatını kesmeme inancı) Türklerin defin törenlerine, kurbanlarına ve mezarlarına da yansımıştır.

199 Herodot, *Tarih*, s.319.

2.11. İSKİT-OĞUZ AYNILIĞI

*Vatanın her parçası, ayrıcasız,
Türk tarihinin maddî ve kesin
dayanaklarıdır.*

1924

*Mustafa Kemal Atatürk*²⁰⁰

Herodot'un İskitler hakkında aktardıkları, İsfahanlı Reşid ed-Din (Reşideddin) tarafından Oğuzlar hakkında aktarılanlarla birebir aynıdır. İskitlerin ve Oğuzların mitleri ve etnogenezini (halkların asıl kaynağını) ortaya koyan asıl unsurlar da birbirleriyle uyuşmaktadır. Herodot'a göre "skolotlar", yani aristokrat yönetici Türkler, boy birliğinin adını Targitos/Targıtay'ın küçük oğlu Kolaksay'dan almıştır. Herakl'in küçük oğlu İskitten ise İskitler "Skuzlar" adını almıştır.

Reşideddin'in *Oğuzname*'sinde Oğuzlar, Oğuz Han'dan boy birliğinin adını almıştır. Herodot'a göre İskitlerde hâkimiyet Targıtay'dan sonra en küçük oğul Kolaksay'a geçmiştir. Reşideddin'in *Oğuznamesi*'nde Oğuz'un vârisi Gün Han olmuştur (Gün Han, Türk-Altay mitolojisinde Oğuz'un göksel eşinde doğan Güneş Kağanı'dır).²⁰¹

200 Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1966, s.87.

201 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.264-265.

Aslen İsfahanlı bir Yahudi olan Reşideddin, İlhanlı sarayının isteği üzerine büyük bir Moğol-Türk tarihi yazmıştır.²⁰² Eserine *Oğuzname* adı verilmiştir. Bu eserinde Türk ve Moğol halklarının kendi aralarında yaptığı savaşları anlatıp "Türeyiş Destanı" olarak bilinen (aslı Diriliş Destanı)²⁰³ destanlara da yer vermiştir.

Oğuzname, insanoğlunun yaratıldığı günden itibaren bütün Türklerin uzak tarihini, atalarını, nesillerini, toplum yapısını, özellikle devlet yapısını, dilini, hukukunu, geleneklerini ve yaşayış tarzını, daha çok rivayetlere dayanarak anlatan eserdir.²⁰⁴

Oğuzname, adından da anlaşılacağı gibi "Oğuz Türkleri"nin ana kimlik belgesini de taşımaktadır. Osman Karatay'a göre eski İskit ve Hun tayfalarından olan Uygurlar, Peçenekler ve Türgişler Oğuzluğa dönüşmüş olmalıdır.²⁰⁵

Türk tarihinde ve kültüründe çok sayıda *Oğuzname* vardır.

Bunların en bilinenleri Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk* adlı eseridir.

Yine, Uygur Harfli *Oğuzname*,
Reşideddin, *Camii't-Tevarih*,
Ebülğazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*,
Tarih-i Cihanguşa *Oğuznamesi*,
Yazıcıoğlu Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk ve Oğuzname*,
Manzum Oğuzname (Uzunköprü Nüshası),
Dede Korkut *Oğuznameleri*,
Andalip *Oğuznamesi*, Kazan *Oğuznamesi*²⁰⁶
gibi birçok *Oğuzname* vardır.

Herodot tarihinden aktarılan İskitlerin yaşamı, savaşları, fetihleri birebir *Oğuzname*'de anlatılmıştır. İskitlerin yaptığı fetihlerin

202 Osman Karatay, *Türklerin Kökeni*, s.137.

203 Age, s.144.

204 Necati Demir-Özkan Aydoğdu, *Oğuzname/Kazan Nüshası*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015, s.17.

205 Osman Karatay, *Hazarlar Yahudi Türkler Türk Yahudiler ve Ötekiler*, Kripto Yayınları, İstanbul, 2018, s.129.

206 Necati Demir-Özkan Aydoğdu, *Oğuzname/Kazan Nüshası*, s.17-19.

aynısı Herodot'tan yaklaşık 16 asır sonra *Oğuzname*'de "Oğuzlar yaptı" diye anlatılmıştır. Birbirlerinden binlerce yıl önce yaşamış tarihçiler, birbirlerinden habersiz nasıl böyle eserler meydana getirmiştir?

Mesela Herodot İskitlerin Mısır seferini şöyle anlatmaktadır:

"...sonra İskitler Mısır'a sefer yaptılar. Oraya giderken yolda Filistin Suriyesi'nde İskitleri Mısır hükümdarı Psamtik karşıladı, hediyeler ve ricalarla işgalcileri yollarına devam etmemeleri için razı etti. Vergiyi, haracı da kabul etti. Geri dönen İskitler, Suriye şehri Aşkelon'a (Filistin sahilinde) geldiler."²⁰⁷

Reşideddin Oğuznamesi'nde ise olaylar şöyle aktarılmaktadır:

"Oğuz'un oğulları Mısır sınırlarına yaklaştılar, Onlar Oğuz'un oğullarına hediyeler ve pahalı şeyler getirdiler ve onlara tabi oldular. Oğuz'un oğulları Mısır'dan üç yıllık haraç ve çok miktarda para aldılar ve Oğuz'un emriyle geri döndüler, babalarının karşısında durdular. Oğuz Dimeşk/Suriye (Şam) vilayetinde bir yıl kaldılar"²⁰⁸

"Özdeşleştirme"nin ana unsurları; seferin zamanı ve maksadı, Mısır'ın fethi, işgalcilerin eşraf-asilzadelerle görüşmesi, Mısırlıların vergi vererek şehri teslim etmeleri, yağma ve yıkımdan korunmaları, ordunun kan dökmeden haraç karşılığında geri dönmesi, geri dönüş yolunda Suriye'de durmasıdır. Burada Herodot'un İskitler için verdiği bilgiler ilginç bir şekilde Reşideddin'in *Oğuznamesi*'ndeki Oğuzlarla uyusmaktadır. Herodot ve ardından gelen birçok tarihçi, İskitlerin çağdaş Azerbaycan arazisinde kurdukları devletin sınırları ile *Oğuzname*'deki, Azerbaycan'da kurulan devletin sınırlarının da uyuştuğunu savunmaktadır. Bu devlet dünya

207 Herodot, *Tarih*, s.105-106.

208 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.263.

literatürüne "Sakasena" olarak geçmiştir. Herodot'un İskitler hakkında verdiği bilgiler ile *Oğuzname*'deki bilgiler karşılaştırılınca köklerinde açıkça İskit içerikleri olan "agvan", "alban", "aran" ve "Azerbaycan" adlarının MÖ 8-7. asırlarda, İskitlerin buraya gelmesiyle ortaya çıktığı görülür.²⁰⁹

Suriyeli Mihail ile Moisey Kagankatvaski'nin *Agvan Tarihi* adlı eserine göre Oğuzların "yol tanrısı" bozkurttur. Bu bozkurt, Türklerle yol gösterici, Oğuz Han'ın da yardımcısı olan ve insan dilinde konuşabilen bir bozkurttur. M. Kagankatvatsi'nin belirttiğine göre V. yüzyılda Hunlar da "yollar tanrısı"na inanıyordu.²¹⁰

"Yollar tanrısı"yla ilgili olarak Suriyeli Mihail şu bilgileri aktarmıştır:

"Türklerin önünde giden, ite benzeyen bir hayvan (kurt) vardır. Bu hayvan ne komutu veriyorsa Türkler bunu uygular. O, hangi ülkelere uğradıysa o ülkeleri fethediyorlardı. Adeta Tanrı bu yol göstericiyi Türklerle bahşetmişti. Burada Türk Yollar Tanrısının çok fonksiyonluluğu ve mitolojik olarak mükemmelliği açık olarak takdim edilmiştir ve olay Türk destanlarındaki gibidir. Mihail, kurt yola çıkmaya karar veririr, kaldırır, çıkarır, aracısız hamilik eder, yol gösterir, durma ve hareket etme zamanını tayin eder, emir verir demektedir. O, sadece Türklerin yola çıkmaya karar verdikleri sırada görünür ve sonra durana kadar gittikleri yolda onlarla olur. Suriyeli Mihail'in anlattığı şeyler Türk destanlarında birebir karşılık bulmaktadır."²¹¹

Bu efsanelerin benzerliği ilginç olmakla beraber Kızılderili efsaneleri de eski Türk destanlarının kopyası gibidir. Konuların felsefi derinlikleri ve kahramanlara verilen isimler de birbirine benzermektedir. Örneğin Dede Korkut ve Manas'taki "Deli Dumrul",

209 Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, s.265.

210 *Age*, s.299.

211 *Age*, s.299-300.

Siyu Kızılderililerinde "Çılgın At" olarak karşımıza çıkmakta olup her iki kahraman da yiğit ve gözünü budaktan saklamayan manasında kullanılmıştır. İnkalardaki "kapalı yurttan çıkış" anlamına gelen "Kapaktokon Efsanesinin" Ergenekon Destanı'na benzemesi ilginçtir. Bu efsaneye göre herkesi yok eden büyük bir felaketten sadece Monko Kapak'ın atası "atağ" sağ kurtulur, fakat sığındığı mağarada dışarı çıkış yönünü bulamaz. Bir gün Güneş Tanrısı Er Ak Koca, kurt kılığına girerek gelip ona bir sırlı taş verir. Bu sırlı taşla kayaları eritip yanında bir kurtla dışarı çıkan Manko Kapak dünyayı fetheder.²¹²

İskitlerden sonraki dönemde yaşamış ve Yollar Tanrısı'na inanan Hunlar ile çok daha sonraki dönemde yaşamış Göktürklerdeki "Diriliş Destanı"nda geçen bozkurt aynı mitostan türemiş olmalıdır. Németh "Atilla halkı ve boyu Türktür; efsaneleri aynıdır" demiştir. Hunların Türk olduğunu söyleyen Németh, şöyle demektedir:

"Atilla'nın ölümünden sonra egemen hanedan ailesinin erkeklerinin yönetiminde oluşturulan alt imparatorluklar tamamen safkan Türk halkları içermekteydi ve bu boyların adları daha önce Hun boyları arasında geçmiştir."²¹³

O halde İskitler, mitoslar bakımından Hunlar ve Kızılderililerin akrabası; din, dil siyasi, sosyal ve kültürel yapılar bakımından da Hunlar ile Göktürklerin atası; ortak tarihe, coğrafyaya ve efsanelere göre de Oğuzlarla aynı olmalıdır.

212 Müjgan Ergil, *Kim Bu Kızılderililer*, Aygün Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.215-216.

213 Gyula Németh, *Atilla ve Hunlar*, çev. Tarık Demirhan, Kömen Yayınları, Konya, 2014, s.21.

SONUÇ

Siyasal varlığımızın dışında, başka ellerde, başka siyasal topluluklarla, isteyerek veya istemeyerek yazgı birliği yapmış, bizimle dil, ırk, köken birliğine sahip ve hatta yakın uzak tarih ve ahlak yakınlığı görülen Türk toplulukları vardır. Tarihin bir hadisesinin sonucu olan bu hal, Türk milleti için elim bir anıdır; fakat Türk milletin tarihsel ve bilimsel oluşmasındaki köklülüğü, dayanışmayı asla bozamaz.

1930

*Mustafa Kemal Atatürk*²¹⁴

Yapılan incelemede, MÖ VIII. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde belirgin bir şekilde görülen İskitler, MS 2. yüzyıla kadar 10 asır hâkimiyetlerini sürdürmüş olup yaşadıkları coğrafyada güçlü bir devlet oluşturarak etrafındaki toplulukları hâkimiyetleri altına almıştır. Atlı Kavimler Medeniyetini oluşturarak Çin Seddi'nden Tuna Nehri'ne, Afganistan'dan Trakya'ya kadar büyük bir coğrafyaya yayılmış ve binyıla yakın bir süre bu coğrafyada hâkimiyet sürmüşlerdir.

214 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.23, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.23.

İskitler kendilerine komşu topluluklarla yakın ilişkiler kurmuş, onlar tarafından tanınıp onların tarihlerine de önemli katkılar sağlamıştır. Bu sayede etraflarındaki toplulukların yazılı kaynaklarında, Grek kaynaklarında Skythai, Pers kaynaklarında Saka, *Tevrat*'ta Aşkenaz ve Çin kaynaklarında Sai (Sak) olarak yer almışlardır. İskitlerin komşuları olan devletlerin İskitlerle ilgili verdikleri bilgilerin içeriği birbirleriyle tutarlı olmasına rağmen geniş bir coğrafyaya hâkim olmaları dolayısıyla İskitleri devlet olarak adlandırırken kullandıkları isimlerin birbirlerinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Buradan İskitlerin çok geniş bir coğrafyada, çok fazla toplulukla ilişki kurduğu ve her topluluğun İskitleri kendi gördükleri gibi adlandırdıkları anlaşılmaktadır.

İskitlerle ilgili özellikle Pers, Çin, Yahudi, Asur ve Yunan kaynakları önemli bilgiler vermektedir. İskitlerle ilgili bilgilerin önemli bir kısmı bu kaynaklardan edinilmiştir. Farklı kaynaklardaki bilgilerden bir tarih oluşturulmaya çalışılması İskitlerin farklı yönlerinin ortaya çıkarılması açısından da önemlidir. Ancak bu durum bazen İskitlerle ilgili yanlış çıkarımlara da sebep olmuş ve İskit tarihinin yanlış yorumlanarak onların kökeninin farklı kavimlere bağlanmaya çalışılmasını gündeme getirmiştir. İskitlerin İranî, Slav ve Ural-Altay kökenli oldukları iddiaları olmasına rağmen Slavlık iddiasını sadece Ruslar savunmuştur. İskitlerin İranî oldukları fikrini ise daha çok Almanlar savunmuş ve hatta İskitlerin kendi ataları olduğunu iddia etmişlerdir. Yapılan incelemeden İskitlerin Ural-Altay kökenli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

İskitlerle ilgili arkeolojik bulgular ve yazılı kaynaklar, İskitlerin ilk yurtlarının Türk yurtları olduğunu ve Türklükle bağlantılarını ortaya koymaktadır. Sus ve çevresinden toplanan çiviyazılı metinlerin dilleri ile Türk dilleri arasındaki bağlantı, Saka Tigrakhauda'ya ait olduğu kabul edilen Esik kurganından çıkan buluntulardaki yazının Türkçe ve Türk yazısıyla olan benzerliği ve Esik Kurganından çıkan runik yazının Göktürklerin kullandığı Orhun

yazısının prototipi olması bulgularına bakıldığında İskitlerin, Türklerin ataları olduğu savı kuvvetlenmektedir.

Ural-Altay görüşünü destekleyen ve yapılan incelemede eserlerine atıf yapılan bilim insanlarına göre tarihin en eski devirlerinden ortaçağa ve modern döneme kadar Türklerin ve İskitlerin aynı topluluğa mensup Turani bir halk olduğu iddia edilebilir. Bu yargıyı İskitlerin konargöçer yaşam tarzı, yazısı, eklemeli dilleri, araba evleri, at eti ve kızıya dayalı beslenme kültürleri, kadınlarının erkeklerle eşit konumu, töreleri, inançları, savaşlardaki Turan taktiklerini benimseyip atlı süvari kullanmaları, kurganları, yuğ ve yas törenleri, ölü gömme âdetleri ile onlardan sonra gelen bozkırın diğer kağanlarına aktardıkları kültürel özelliklerin gelenekselleşmesi desteklemektedir.

Yapılan incelemeyle bütün İskit gruplarının konargöçer olmayıp bazılarının yerleşik hayata geçtiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Orta Asya'da, özellikle Anev'de yapılan kazılardan çıkan buluntulara göre tarihöncesi dönemde Türklerin ziraat hayatı olduğu anlaşılmaktadır. İskitlerin, Yedi Su, Çu ve Talas Irmakları civarında tarımla uğraştıkları, yerleşim yerleri kurdukları, tüneller ve sulama kanalları gibi zirai faaliyetlere yönelik çalışmalar yaptıkları arkeolojik kalıntılardan anlaşılmaktadır. Sulama kanallarının bulunması onların sulu tarıma geçtiklerini de göstermektedir. Buradan Türklerin ataları olarak kabul edilen İskitlerin tamamının göçebe olmayıp bir kısmının yerleşik hayata geçtikleri sonucuna ulaşılabilir.

Ön Asya'ya göçen İskitlerin yaşam tarzlarında şehirleşme olmamıştır. Sürülerine yeni otlaklar bulma ihtiyacı sürekli yer değiştirme durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu konargöçer yaşam tarzı onların düşmanları üzerinde de büyük bir üstünlük kurmalarına imkân vermiştir.

Herodot'un Darius'un İskitya seferinden bahisle anlattıklarına göre İskit atlıları düşmanları için "hayalet atlılar"dır. Kimse İskit

atlı savaşçılarını yakalayamamaktadır. Yıldırım gibi hızlı koşan atlar üzerinde uzaktan ok atıp kaybolmakta, hiç umulmadık bir anda tekrar dűřman ordusunun karşısına çıkıp onları şaşkına uğratmaktadırlar. Bu bilgiler özellikle n Asya'da yaşayan İskit topluluklarının konargöçer olduklarını ortaya koymaktadır. İskitlerden sonra bu geleneği devam ettiren devletler incelendiğinde bu devletlerin (Hunlar, Göktürkler vb.) Türkistan merkezli olması da bize İskitlerin kökeniyle ilgili çok değerli ipuçları vermektedir.

Herodot'a göre İskit kağanlarının pek çoęu saçsız "bilge kam" olduğundan kutsal sayılmış ve bu kağanlar insanlar arasındaki ihtilafları da zműřlerdir. Herodot, Argippayların reislerinin saçsız bilge olduğunu ve çok lisan bildiklerini anlattığından bu kavmin ilerlemiş olduğunu söyleyebiliriz. Topraklarından kervanların güven içinde geçmesinden de devletin askeri olarak kuvvetli olduğu ve teşkilatlı bir devlet nizamı oluşturduğu sonucu çıkarılabilir.

Herodot ve Hipokrat tarafından İskitlere dair verilen kültürel bilgiler, ardılları olarak görülen Hunlar ve Göktürkler ile diğer birçok bozkır kağanlığıyla aynıdır. Onlar da keçeden yapılmış kubbeli çadırlarda yaşamışlardır. İranlı müelliflerin bu evlerden bahsederken bunlara "Türk evleri", Arapların da bu evlere "Qubba Turkiya", yani "Türk adırı" dedikleri bilinmektedir. Ayrıca İskitlerin ardılı diğer Türk kavimleri gibi kımız içtikleri, sütü kurutarak "kurut" yaptıkları, kurutulmuş at eti tükettikleri bilinmektedir. R. Grosse, İskitler ile Hunların yaşam tarzının, din anlayışlarının ve ayinlerinin aynı olmasını, aynı hayat tarzını sürmelerine ve aynı milli ideolojileri benimsemelerine bağlamıştır. Bu bulgular, İskitlerin ve ardılları olan diğer bozkır kavimlerinin sosyal hayat, yaşam tarzı, din anlayışları açısından tarihsel sürekliliğe sahip olduklarını göstermektedir.

İskitler ve Hunların adır kültürü ve "hayvan üslubu" sanatları birbirinin aynısıdır. İnançları, dini merasimleri, kan kardeşliği andı, ata binme ve atı tanrıya kurban etmeleri, mumyalama, l

gömme törenleri, kurganları ve kımız içme âdetleri birebir aynıdır. Hun sanatı da İskit sanatının devamı niteliğindedir. Mumyalama, yağ törenleri gibi yukarıda sayılan pek çok özelliğin Göktürklerde ve daha sonraki dönem Oğuz Türklerinde, Selçuklularda ve erken Osmanlı'da görülmesi Türklerin en eski atasının İskitler olduğunu göstermektedir.

Zeki Velidi Togan, günümüz Türk topluluklarından, Kuzey Sibirya'da yaşayan ve kendilerine "Saha Yakut" denilen Yakut Türklerinin atalarının İskit ailesinden geldiğini söylemektedir. Kent Türklerinin, Kaşgarlıların, Tarançarlıların da İskitler olabileceğini savunmuştur. Togan, Lena Vadisi'nde yaşayan toplulukların kendilerine "Uranhay İskitleri", yani "Orman İskitleri" dediklerini vurgulamıştır. Kendilerine İskit demeleri, onların İskitlerin devamı olduğunu göstermektedir. Azerbaycanlı tarihçi Mirali Seyidof da tarih sahnesinde binyılı aşkındır varlıklarını sürdüren İskitlerin, günümüzdeki adlarıyla Yakutların; Kazakların ve hatta Kafkaslar'da yaşayan bazı Türk boylarının oluşumunda önemli rol oynadığını belirtmiştir. Kaşgarlı Mahmud Türk dilleri arasında Uygur dilini, Kağan Türklerinin (Çar Türkleri) dili olarak adlandırmaktadır. Kağan Türkleri olarak ifade edilen topluluk da Uygurlardır. Kaşgarlı, onların etnonimindeki "kur" unsurunun "çar/konargöçer" kavramından geldiğini ileri sürmektedir.

İskitlerin düşüşe geçmesiyle ilginç bir şekilde aynı kültürü devam ettiren Hunların tarih sahnesinde güçlü bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Çinliler ile Hunların yaptığı ilk anlaşma (MÖ 318) İskitlerin düşüşe geçmesiyle aynı döneme rastlamıştır. İskit Kağanı Atey'in ölümüyle Makedonyalı Filip'e (MÖ 382-MÖ 336) yenilmesi sonrası İskitlerin hâkimiyetlerinin Filip'in oğlu Makedonyalı İskender (MÖ 336-MÖ 323) döneminde Trakya'da kaybolması, onların yok olduğunu göstermemektedir. Aksine İskitlerin, Hunlar adıyla veya Hunların içerisinde tarih sahnesinde yer almaya devam ettikleri görülmektedir. Hunların kuruluşlarından itibaren

güçlü bir atlı süvari ordusuna sahip olmaları, devlet teşkilatlanmaları, toplumsal ve dini uygulamaları İskitlerle pek çok noktada benzerlik göstermektedir. Bu durum Hunların, İskitlerin ardılları olduğu tezini güçlendirmektedir.

Herodot, İskitlerin yönetici sınıfından "Çar İskitler" diye bahsederken Roma tarihçileri de Hunlardan "Çar Hunları" diye bahsetmiştir. C. B. Bori, *Son Dönem Roma İmparatorluğunun Tarihi* adlı eserinde "İskit" ifadesinin bütün göçer halkları kapsadığını ve Hunların gerçek İskitler olduğunu belirtmiştir; çünkü Romalılara göre İskit sözü halkı ifade etmez, hayat tarzını ifade eder. Bu eserde "Hun" kelimesi "İskit" kelimesi gibi bozkır göçebeliliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Ona göre Türkler, Hazarlar, Peçenekler vb. terimler "Hun" diye adlandırılmıştır. Açıkça İskit ve Hun sözcüğü Grek ve Romalı tarihçiler tarafından göçebe Turani tayfaların lisanî, dinî ve askeri bakımdan tümünü ifade etmek için kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu adına Atilla'ya elçi olarak giden Priskos, Atilla'nın ancak bütün İskit boylarını buyruğu altında birleştirdikten sonra baş kağan olabildiğini söylemiştir. Atilla ile Farsların savaşını anlatırken de Hun ordusuna komuta eden iki büyük komutanın (Basık ve Kursık) "Çar İskitler" soyundan gelen iki kağan olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular da İskit-Hun aynılığının bir başka kanıtıdır.

Hunlardan sonra kurulan Türk devletlerinin kurucu tabakasının daha evvel Hunların içerisinde bulunmaları bütün Turani kavimlerin dil, din, konargöçer özelliklerinin aynı ve birbirlerinin devamı olan akraba boylar olduğu sonucunu doğurmaktadır. Prof. Németh, Gyula, Macarların oluşumundaki dokuz boyun yedisinin (Kabar, Kürt, Gyarnat, Taryan, Yene, Ker ve Keszi boylarıdır) Türk olduğunu söyleyerek bu boyların Hun Türklerinin içinde olduğunu vurgulamış, İskit-Hun kültürel geçişi ve akrabalığını doğrulamıştır.

Çalışmada karşılaştırılmaları yapılan İskit-Oğuz, İskit-Hun ve İskit-Türk aynılığındaki benzerlikler, İskitlerin Turaniliğini ortaya koymaktadır. Zira tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ve birbi-

rini takip eden bozkır kavimlerinin kurduğu kağanlıkların (Hun, Göktürk, Tatar, Kırgız vb.) tümü Türk kültürü, töresi, sosyal ve dini uygulamaları İskitlerinkiyle büyük oranda aynılık göstermektedir. Göktürk elçisi İstemi Yabgu'nun Bizans'a elçi olarak gittiğinde İskitçe konuşması bu kültürel geçişi keskinleştirmektedir.

Buna karşın İskitlere Turani yerine ari ırk diyenlerin iddia ettikleri Hint-İran halklarının İskitlerinkiyle ayniyetini ispat edebilecek açık tarihsel deliller mevcut değildir. İskitlerin dinlerinin, dillerinin, sanatlarının, gelenek ve göreneklerinin Turani boylarla bağlantıları ve çok yönlü benzerliklerinin olması, İskitlerin büyük çoğunluğunun (özellikle yönetici tabakanın) Türk ve/veya Turani olduğunu göstermektedir. Bu sebeple İskitlerin ortaya koydukları kültürel birikim, Büyük Türkistan coğrafyasında kurulan Türk devletlerinin ve Orta Asya Türklüğünün oluşmasında temel teşkil etmiştir. Günümüzde hâlâ kendine Saka veya İskit diyen toplulukların varlığı da bunu açık bir şekilde göstermektedir.

Şu ana kadar okuduklarınızla, inanıyorum ki Atatürk'ün ilk olarak neden Anadolu'daki İskit varlığını araştırıp bu konuya özel önem verdiğini anlamış oldunuz ve tarihimizi etraflıca aktaran Türk Tarih Tezi'nin Atatürk'ün ölümünden sonra aniden ve esrarengiz biçimde okullardan niye kaldırıldığını da anladınız. İskitlerin Anadolu'daki varlığının "özenle" gizlenmesini ve Anadolu uygarlığının gayri Türk unsurlara mal edilmesini ise okuyucumun takdirine ve dikkatine sunuyorum.

KAYNAKÇA

"Abbasiler", *Türk Tarih Tezi Ansiklopedisi içinde*, 2016.

Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.1-30, Kaynak Yayınları İstanbul, 1998-2011.

ADJİ, Murat, *Türklerin Saklı Tarihi*, çev. Varol Tümer, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2020.

BAYRAKDAR, Mehmet, *Medler ve Türkler*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2013.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Ye'cüc-Me'cüc ve Türkler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.20, sayı 1, 1972.

ÇALIŞ, Said Mübin, "Kimmer-İskit Ok Ucu Biçimindeki Paraları", *Oannes/Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, sayı 1, 2021.

ÇEŞMELİ, İbrahim, "Moğollar Öncesi Orta Asya'da Süryani Hristiyanlığı", *Arkeoloji ve Sanat*, Mayıs-Ağustos 2012.

ÇEŞMELİ, İbrahim, *İskitler, Hunlar ve Göktürklerde Din ve Sanat*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016.

DAVLETOV, T. B., *Şaman*, Asi Kitap, İstanbul, 2017.

DEMİR, Alparslan-TOMBULOĞLU, Tuğba-POLATEL, Oğuz, *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, İstanbul, 2020.

DEMİR, Necati & AYDOĞDU, Özkan, *Kazan Oğuznamesi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.

DENİZ, Bekir, "Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", *Türkler Ansiklopedisi*, c.4 içinde.

DURAN, Yaşar, *Dede Korkut'la Sohbetler*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, 2021.

DURMUŞ, İlhami, *İskitler* (Sakalar), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1993.

DURMUŞ, İlhami, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

EBERHARD, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

ERDOĞAN, Hasan Göktürk, *Türk Töresi*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2018.

ERGİL, Müjgan, *Kim Bu Kızılderililer*, Aygan Yayıncılık, İstanbul, 2018.

GÜRCAN, Kevser, *Kutsal Şaman Elbiseleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.

HASANOV, Zaur, *Çar İskitler*, çev. İlyas Topsakal, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2009.

HALİLOVA, Hanım, *Kahraman Türk Kadını*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul, 2015.

HERODOT, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

KARATAY, Osman, *Türklerin Kökeni*, Kripto Yayınları, İstanbul, 2012.

KARATAY, Osman, *Hazarlar Yahudi Türkler Türk Yahudiler ve Ötekiler*, Kripto Yayınları, İstanbul, 2018.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihinin Meselelerine Toplu Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966.

KSENOPHON, *Anabasis/On Binlerin Dönüşü*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

KURAT, Nimet Akdes, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

MARSADOLOV, Leonid, "Altay'daki Pazırık Kültürü", *Türkler Ansiklopedisi*, c.3 içinde, 2002.

MAYOR, Adrienne, *The Amazons*, Princeton Univ. Press, 2014.

MİNNIS, H. Elis, *Scythians and Greeks*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1913.

- MEMİŞ, Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987.
- NÉMETH, Gyula, *Atilla ve Hunlar*, çev. Tarık Demirhan, Kömen Yayınları, İstanbul, 2014.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Sümer Basımevi, Ankara, 1938.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Türk Tarihi*, Akba Kitabevi, İstanbul, 1946.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Yeryüzünde Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖGEL, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963.
- SOMUNCUOĞLU, Servet, *Saymaltaş Gökyüzü Atları*, Atok Yayınları, İstanbul, 2011.
- SÖYLER, M. O., *Anadolu Kronikleri*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Gök Türkler*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2017.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Gökbörü'nün İzinde*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2020.
- TİRYAKİ, Tuğrul. "14 Mart Tıp Bayramı", *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 2 (3), 2008.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971.
- YAZICI, Nuri, *Türk Tarihinin Eski Çağları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Hiç düşündünüz mü?

Neden Atatürk'ün ilk araştırdığı konu Sakalar/İskitlerdir?

Neden Atatürk döneminde hazırlanıp okutulan ve içerisinde, 114 Batılı bilginin eserlerini barındıran Türk Tarih Tezi Atatürk'ün ölümünden sonra okullardan kaldırılmıştır?

Neden Atatürk'ün yurtdışından getirtip, kendi cebinden parasını verip Türkçeye çevirttiği, yabancı bilginlere ait 131 kitap Atatürk'ün ölümünden sonra yayımlanmadı?

Neden Ermeni ve Bizans tarihçileri 1071 tarihi için "İskitlerin Anadolu'ya yeniden dönüşüdür" demektedir? Örneğin Ermeni tarihçi Genceli Kiragos, 1241 yılında başlayıp 1264 yılında bitirdiği 10 ciltlik Ermeni Tarihi adlı eserinde "1071'de İskitler Anadolu'ya tekrar geri döndü" demektedir. O halde neden hâlâ okullarımızda Türklerin Anadolu'ya ilk giriş tarihi olarak 1071 tarihi okutulmaktadır?

Neden Eskişehir'deki Gordiyon Tümülsleriyle, Ukrayna'daki ve Altaylar'daki Kurganlar birebir aynıdır?

Neden İskitlerin, Anadolu'daki varlığı şimdiye kadar gizlenmiştir?..

Elinizdeki kitapta bu soruların yanıtlarını bulacaksınız.

ARAŞTIRMA-İNCELEME

ISBN 978-625-7697-63-7

₺30

